

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Διπλωματική Εργασία

«Ο Διαμοιρασμός της Πολεμικής Βιομηχανίας της ΕΣΣΔ μετά τη Διάλυσή της»

Σύνταξη: Ιωάννης Παπαργύρης

Επιβλέπων : Χρήστος Νίκας, Καθηγητής

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι είμαι ο συγγραφέας της παρούσας διπλωματικής εργασίας, η οποία συντάχτηκε στο πλαίσιο του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Κάθε βοηθητικό στοιχείο το οποίο χρησιμοποίησα είναι αναγνωρισμένο και αναφέρεται εμφανώς στη διπλωματική εργασία. Επιπλέον οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εύρεση και χρήση δεδομένων, είτε αυτούσιων είτε παραφρασμένων, αναφέρονται στην υφιστάμενη βιβλιογραφία.

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2022

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Σε ακαδημαϊκό επίπεδο, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές του ΔΠΜΣ «Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια» για το έργο τους και τη διάθεση τους να μεταλαμπαδέψουν τις γνώσεις που έχουν επί του αντικειμένου τους. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Χρήστο Νίκα, για την παροχή των κατάλληλων κατευθύνσεων, τις παρατηρήσεις και τα σχόλιά του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Σε προσωπικό επίπεδο, ευχαριστώ τη σύζυγό μου Βάια – Ζωή, η οποία εκτός από σύντροφός μου στην περιπέτεια της ζωής, αποτελεί το συμπαραστάτη μου σε κάθε μου εγχείρημα και την πηγή που μου παρέχει την απαραίτητη δύναμη ώστε να το υλοποιήσω. Τέλος, θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους γονείς μου για τη συνεχή τους στήριξη σε κάθε μου απόφαση και κάθε βήμα της ζωής μου έως σήμερα.

Σας ευχαριστώ όλους μαζί και τον καθένα ξεχωριστά.

ΣΥΝΟΨΗ

Όταν η ΕΣΣΔ κατέρρευσε το 1991, πολλοί αναλυτές της άμυνας και της εξωτερικής πολιτικής προέβλεψαν ότι ένας μεγάλος αριθμός όπλων υψηλής τεχνολογίας σοβιετικής κατασκευής θα κατακλύσει την παγκόσμια αγορά. Η Ρωσία και οι άλλες δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης παρουσιάστηκαν ως πρόθυμοι προμηθευτές μεγάλων αποθεμάτων αμυντικού υλικού και χωρίς ιδιαίτερους περιορισμούς στις εξαγωγικές τους δραστηριότητες. Σύντομα, ωστόσο, τα σενάρια αυτά διαψεύστηκαν. Τα αποθέματα πρώην σοβιετικού συμβατικού στρατιωτικού εξοπλισμού απέτυχαν να εξαπλωθούν εκτός των πρώην δημοκρατιών. Παρόμοια πορεία ακολούθησε και η υφιστάμενη αμυντική βιομηχανία. Το παρόν πόνημα επιχειρεί να κατανοήσει τον τρόπο και τις κατευθύνσεις προς τις οποίες διαχύθηκε η αμυντική βιομηχανία της άλλοτε κραταιάς υπερδύναμης. Διαπιστώνεται πως και αυτή με τη σειρά της παρέμεινε στα πρώην σοβιετικά όρια, με κάποια κράτη να στηρίζονται στην παραγωγή υφιστάμενων μοντέλων, κάποια να επιχειρούν να τα εξελίξουν περαιτέρω και κάποια να προσπαθούν να απαλλαχθούν οριστικά από το σοβιετικό παρελθόν τους.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: Αμυντική Βιομηχανία, Σοβιετική Ένωση, Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα, Στρατιωτική Έρευνα και Ανάπτυξη, Στρατιωτικές Δαπάνες, Εξαγωγές Αμυντικού Υλικού

ABSTRACT

When the USSR collapsed in 1991, many defense and foreign policy analysts predicted that a large number of Soviet-made high-tech weapons would flood the world market. Russia and the other republics of the former Soviet Union presented themselves as willing suppliers of large stocks of defense material and without particular restrictions on their export activities. Soon, however, these scenarios were disproved. Stockpiles of ex-Soviet conventional military equipment have failed to spread outside the former republics. The existing defense industry followed a similar path. The present volume attempts to understand the manner and directions in which the once mighty superpower's defense industry has spread. It is found that this, in turn, remained within the former Soviet borders, with some states relying on the production of existing models, some attempting to develop them further and some trying to free themselves definitively from their Soviet past.

KEY WORDS: Defense Industry, Soviet Union, Military Industrial Complex, Military Research and Development, Military Expenditures, Defense Material Exports

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΓΕΝΙΚΑ	1
ΣΚΟΠΟΣ	3
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	3
ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ	4
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΑΓΟΡΑ ΑΜΥΝ ΥΛΙΚΟΥ - ΑΜΥΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	5
1.1 Ορισμοί Βασικών Εννοιών	5
1.1.1 Στρατιωτικές Δαπάνες	5
1.1.2 Αμυντική Βιομηχανική Βάση	5
1.1.3 Πολεμική Αμυντική Βιομηχανία	6
1.1.4 Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα	6
1.2 Αγορά Αμυντικού Υλικού - Παραγωγή	7
1.2.1 Γενικά	7
1.2.2 Επιλογές Προμήθειας Αμυντικού Υλικού	8
1.3 Αμυντική Βιομηχανία	10
1.3.1 Γενικά	10
1.3.2 Επιδιώξεις Κρατών με την Ανάπτυξη ΕΑΒΙ	13
1.3.3 Στάδια Ανάπτυξης ΕΑΒΙ	14
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	15
2.1 Αμυντικές Δαπάνες και Εξαγωγές Στρατ Υλικού	10
2.1.1 Αμυντικές Δαπάνες	15
2.1.2 Εισαγωγές/ Εξαγωγές Όπλων - Στρατ Εξοπλισμού	16
2.2. Οργάνωση Αμυντικής Βιομηχανίας -Σχέσεις με την Οικονομία	17
2.2.1 Οργάνωση Αμυντικής Βιομηχανίας	17
2.2.2 Βιομηχανική Πολιτική και Αμυντική Βιομηχανία	19
2.2.3 Αριθμός Επιχειρήσεων και Ιδρυμάτων Στρατ Ε&Α	19
2.2.4 Εκροές - Πωλήσεις αμυντικής Βιομηχανίας	19
2.2.5 Εργατικό Δυναμικό	21
2.2.6 Τοποθεσία	21

2.2.7	Εξωτερικές Οικονομικές Σχέσεις	22
2.3	Επιχειρήσεις αμυντικής βιομηχανίας δομή, λειτουργία και απόδοση..	23
2.3.1	Επιχειρήσεις στην οικονομία ανεπάρκειας	23
2.3.2	Δομή	23
2.3.3	Συμπεριφορά	24
2.3.4	Απόδοση	25
2.4	Πολιτικές προμήθειας και μετατροπής αμυντικής βιομηχανίας	26
2.4.1	Προμήθειες.....	26
2.4.2	Δομή	26
2.5	Σύνοψη	27
3.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΣΣΔ.....	28
3.1	Γενικά.....	28
3.2	Προσπάθειες για πωλήσεις σοβιετικού αμυντικού υλικού	29
3.3	Κίνητρα για αύξηση εξαγωγών	30
3.4	Πωλήσεις πολεμικών αεροσκαφών.....	31
3.5	Φύση των αγοραστών.....	33
3.6	Περιορισμοί στις πωλήσεις όπλων της πρώην ΕΣΣΔ	34
3.6.1	Πολιτικοί περιορισμοί	34
3.6.2	Οικονομικοί περιορισμοί.....	35
3.6.3	Τεχνολογικοί περιορισμοί.....	36
3.7	Σύνοψη	38
4.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΡΩΣΙΑΣ 1992-1999.....	39
4.1	Αμυντικές Δαπάνες και Εξαγωγές Στρατ Υλικού	39
4.1.1	Αμυντικές Δαπάνες	39
4.1.2	Εισαγωγές/ Εξαγωγές Όπλων - Στρατ Εξοπλισμού.....	40
4.2.	Οργάνωση Αμυντικής Βιομηχανίας -Σχέσεις με την Οικονομία.....	17
4.2.1	Αμυντική Βιομηχανία στο μεταβατικό πολιτικοοικον σύστημα ..	41
4.2.2	Εξελίξεις στη στρατηγική και οργάνωση του αμυντ τομέα	42
4.2.3	Επιπτώσεις χαμηλής προτεραιότητας.....	42
4.2.4	Βιομηχανική πολιτική και αμυντική βιομηχανία.....	43
4.2.5	Αριθμός επιχειρήσεων και στρατιωτικών ιδρυμάτων Ε&Α.....	43

4.2.6	Εκροές - Πωλήσεις αμυντικής Βιομηχανίας.....	43
4.2.7	Εργατικό Δυναμικό.....	44
4.2.8	Τοποθεσία.....	45
4.2.9	Εξωτερικές Οικονομικές σχέσεις.....	46
4.3	Επιχειρήσεις αμυντικής βιομηχανίας δομή, λειτουργία και απόδοση..	47
4.3.1	Δομή.....	47
4.3.2	Λειτουργία.....	48
4.3.3	Απόδοση.....	49
4.4	Πολιτικές προμήθειας και μετατροπής αμυντικής βιομηχανίας.....	50
4.4.1	Προμήθειες.....	50
4.4.2	Μετατροπή.....	51
4.5	Σύνοψη.....	51
5.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΡΩΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 2000.....	52
5.1	Αμυντικές Δαπάνες και Εξαγωγές Στρατ Υλικού.....	52
5.1.1	Αμυντικές Δαπάνες.....	52
5.1.2	Εισαγωγές/ Εξαγωγές Όπλων - Στρατ Εξοπλισμού.....	53
5.2.	Οργάνωση Αμυντικής Βιομηχανίας -Σχέσεις με την Οικονομία.....	54
5.2.1	Αμυντική Βιομηχανία στο μεταβατικό πολιτικοοικον σύστημα ..	54
5.2.2	Εξελίξεις στη στρατηγική και οργάνωση του αμυντ τομέα	54
5.2.3	Επιπτώσεις υψηλής προτεραιότητας.....	55
5.2.4	Βιομηχανική πολιτική και αμυντική βιομηχανία.....	55
5.2.5	Αριθμός επιχειρήσεων και στρατιωτικών ιδρυμάτων E&A.....	56
5.2.6	Εκροές - Πωλήσεις αμυντικής Βιομηχανίας.....	56
5.2.7	Εργατικό Δυναμικό.....	57
5.2.8	Τοποθεσία.....	58
5.2.9	Εξωτερικές Οικονομικές σχέσεις.....	58
5.3	Επιχειρήσεις αμυντικής βιομηχανίας δομή, λειτουργία και απόδοση..	59
5.3.1	Δομή.....	59
5.3.2	Λειτουργία.....	60
5.3.3	Απόδοση.....	61
5.4	Πολιτικές προμήθειας και μετατροπής αμυντικής βιομηχανίας.....	62

5.4.1	Προμήθειες.....	62
5.4.2	Μετατροπή	63
5.5	Σύνοψη	64
6.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΛΟΙΠΩΝ ΣΟΒΙΕΤ ΚΡΑΤΩΝ.....	65
6.1	Βαλτικά κράτη	65
6.1.1	Περίοδος 1992-1996	66
6.1.2	Περίοδος 1997 - 2002	68
6.1.3	Περίοδος 2003 -	68
6.2	Λευκορωσία – Ουκρανία - Γεωργία.....	69
6.2.1	Η περίπτωση της Λευκορωσίας	70
6.2.2	Η περίπτωση της Ουκρανίας.....	72
6.2.3	Η περίπτωση της Γεωργίας.....	75
6.3	Δημοκρατίες Κεντρικής Ασίας	77
6.4	Σύνοψη.	80
7.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΠΥΡΗΝΙΚΟ ΟΠΛΟΣΤΑΣΙΟ ΠΡΩΩΝ ΕΣΣΔ	81
7.1	Αριθμός πυρηνικών όπλων στην πρώην Σοβιετική Ένωση	81
7.2	Πρωτοβουλίες για πυρηνικό αφοπλισμό	83
7.3	Απόσυρση τακτικών πυρηνικών όπλων προς τη Ρωσία	84
7.4	Στρατηγικά πυρηνικά όπλα – Πρωτόκολλο της Λισαβόνας.....	85
7.4.1	Το Πυρηνικό Οπλοστάσιο της Λευκορωσίας.....	86
7.4.2	Το Πυρηνικό Οπλοστάσιο του Καζακστάν.....	87
7.4.3	Το Πυρηνικό Οπλοστάσιο της Ουκρανίας	88
7.5	Το ρωσικό πυρηνικό οπλοστάσιο.....	90
7.6	Σύνοψη	92
8.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	93
8.1	Συμπεράσματα.....	93
8.2	Στοιχεία που απαιτούν επιπλέον διερεύνηση.....	96
9.	ΕΠΙΛΟΓΟΣ	98

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

ΣΥΝΤΜΗΣΗ	ΑΝΑΛΥΣΗ	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ		
ΔΑΠ	Δυνητική Αμυντική Παραγωγή	
ΕΑΒΙ	Εγχώρια Αμυντική Βιομηχανία	
ΣΤΑΚΟΔ	Στατιστική Ταξινόμηση Οικονομικών Δραστηριοτήτων	
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ		
ACDA	Arms Control & Disarmament Agency	Υπηρεσία Ελέγχου Οπλισμού και Αφοπλισμού
CINC	Composite Index of Nat Capability	Σύνθετος Δείκτης Εθν Ικανότητας
DIB	Defence Industrial Base	Αμυντική Βιομηχανική Βάση
FSU	Former Soviet Union	Πρώην Σοβιετική Ένωση
GPV	Gosudarstvennaya Programma Vooruzhennii	Κρατικό Πρόγραμμα Εξοπλισμών
GOZ	Gosudarstvennyy Oboronyy Zakaz	Κρατική Αρχή Άμυνας
ICBM	Intercontinental Ballistic Missile	Διηπειρωτικός Βαλ Πύραυλος
IET	Institution of Engineering & Trade	Ινστιτούτο Μηχ & Εμπορίου
IISS	International Institute for Strategic Analysis	Διεθνές Ίδρυμα Στρατηγικών Σπουδών
ISIC	International Standard Industrial Classification	Διεθνής Βιομηχανική Κατηγοριοποίηση
MIC/OPK	Military Industrial Complex	Στρατιωτικό Βιομηχανικό
MIC	Military Industrial Commission	Στρατ Βιομηχανική Επιτροπή
MinPromTor	Ministerstvo Promyshlennosti.	Υπουργείο Βιομηχανίας
Minatom	Ministry for Atomic Energy	Υπουργείο Ατομικής Ενέργειας
NPT	Non Proliferation Treaty	Συνθήκη μη Διάδοσης Π.Ο
R&D	Research and Development	Έρευνα και Ανάπτυξη (E&A)
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute	Διεθνές Ινστιτούτο Ειρήνης Στοκχόλμης
START	Strategic Arms Reduction Treaty	Συνθήκη Περιορισμού Στρατ Π.Ο

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ (ΣΧΗΜΑΤΑ – ΠΙΝΑΚΕΣ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ- ΧΑΡΤΕΣ)

1	Στρατιωτικές Δαπάνες σε παγκόσμιο επίπεδο.....	6
2	Αξία πωλήσεων όπλων σε παγκόσμιο επίπεδο κατά τον 21 ^ο αιώνα	7
3	Στρατιωτικές Δαπάνες ΕΣΣΔ κατά την περίοδο 1980-1989	16
4	Εξαγωγές αμυντικού υλικού ΕΣΣΔ κατά τη δεκαετία 1980.....	17
5	Βασικά πεδία Σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας	18
6	Παραγωγή οπλικών συστημάτων Σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας.....	20
7	Μαχητικά Α/Φ που εξήχθησαν από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ.....	32
8	Στρατιωτικές Δαπάνες Ρωσικής Ομοσπονδίας 1992-1999.....	40
9	Εξαγωγές Ρωσικής Ομοσπονδίας 1992-1999	41
10	Παραγωγή οπλικών συστημάτων Ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας.....	44
11	Στρατιωτικές Δαπάνες Ρωσικής Ομοσπονδίας μετά το 2000	52
12	Εξαγωγές/Εισαγωγές αμυντικού υλικού Ρωσικής Ομοσπονδίας.....	53
13	Αμυντικό υλικό Ρωσίας την περίοδο 2010-2016 και στόχοι για το 2020	62
14	Παραγωγή στρατιωτικών & πολιτικών προϊόντων Ρωσικής ΑΒ.....	63
15	Στρατιωτικές δαπάνες Βαλτικών Σοβιετικών κρατών	69
16	Στρατιωτικές δαπάνες Λευκορωσίας – Ουκρανίας- Γεωργίας.....	74
17	Εξαγωγές αμυντικού υλικού Λευκορωσίας – Ουκρανίας- Γεωργίας	75
18	Στρατιωτικές δαπάνες δημοκρατιών Κεντρικής Ασίας	78
19	Κύρια οπλικά συστήματα Δημοκρατιών Κεντρικής Ασίας	78
20	Αριθμός πυρηνικών όπλων ανά κράτος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ...	82
21	Θέσεις πυρηνικών κεφαλών–συστημάτων εκτόξευσης Λευκορωσίας	86
22	Θέσεις πυρηνικών κεφαλών–συστημάτων εκτόξευσης Καζακστάν	87
23	Θέσεις πυρηνικών κεφαλών–συστημάτων εκτόξευσης Ουκρανίας.....	89
24	Θέσεις πυρηνικών κεφαλών–συστημάτων εκτόξευσης Ρωσίας.....	90
25	Πυρηνικό οπλοστάσιο Ρωσίας μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ	91
26	Μεγαλύτεροι παραγωγοί όπλων παγκοσμίως	97

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Η οικονομία καθώς και η άμυνα αποτελούν δύο από τους πιο βασικούς πυλώνες πάνω στους οποίους θεμελιώνεται η ύπαρξη μιας χώρας. Ως εκ τούτου, κάθε κράτος δίνει ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνο στην ανάπτυξη των δύο αυτών συνιστωσών ξεχωριστά, αλλά και στην μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Η περίπτωση της πρώην Σοβιετική Ένωσης αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα με το Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα (MIC) να αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της σοβιετικής οικονομίας.

Η δραματική διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 και η κατάρρευση του σοσιαλιστικού συστήματος οδήγησαν σε ένα κολοσσιαίο μετασχηματισμό των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δομών της χώρας. Η κατάρρευση αυτή, εκτός των άλλων, επηρέασε και το Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα (Military Industrial Complex-MIC). Μεγάλος αριθμός εταιρειών έκλεισε, άλλες περιόρισαν σημαντικά το εργατικό δυναμικό τους, ενώ αρκετές διαφοροποίησαν την παραγωγή της επιδιώκοντας παραγωγή πολιτικών προϊόντων ή αντιστοίχων διττής χρήσης. Την ίδια στιγμή, υπήρξαν και κράτη που επένδυσαν στη χρησιμοποίηση της υφιστάμενης τεχνογνωσίας, ώστε να αναπτύξουν δική τους εγχώρια αμυντική βιομηχανία, για την ικανοποίηση οικείων πολιτικών και οικονομικών επιδιώξεων.

ΣΚΟΠΟΣ

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε με σκοπό τη μελέτη του τρόπου διάχυσης της αμυντικής βιομηχανίας που διέθετε η πρώην Σοβιετική Ένωση για την παραγωγή και συντήρηση του τεράστιου συμβατικού, αλλά και πυρηνικού οπλοστασίου της. Το βασικό ερώτημα που καλείται να απαντήσει το παρόν πόνημα είναι το ποιες από τις δημοκρατίες που προέκυψαν από τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης κληρονόμησαν την υφιστάμενη αμυντική βιομηχανία και ποιες την εξέλιξαν περαιτέρω. Τέλος, ως ειδικός αντικειμενικός σκοπός τίθεται η μελέτη του βαθμού στον οποίο οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες κατάφεραν να χρησιμοποιήσουν την αμυντική τους βιομηχανία ως μοχλό για την οικονομική τους ανάπτυξη.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη σύνταξη της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενή στοιχεία από προηγούμενες μελέτες, άρθρα ερευνητών, βάσεις δεδομένων, ψηφιακούς ιστότοπους, καθώς και επίσημα κυβερνητικά αρχεία που διατίθενται στο κοινό προς μελέτη και αξιοποίηση. Επιπλέον, προς επίρρωση των θέσεων που παρουσιάζονται στο κείμενό της, επιδιώχθηκε η παράθεση αριθμού πινάκων, χαρτών και σχετικών γραφημάτων. Στην προσπάθεια αντικειμενικότερης προσέγγισης του θέματος, η εργασία δομήθηκε ανά κεφάλαια, όπως παρουσιάζονται παρακάτω.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται προσέγγιση της έννοιας της αμυντικής βιομηχανίας, καθώς και της σχέσης της με την οικονομία ενός κράτους. Αρχικά παρατίθεται αριθμός εννοιών που σχετίζονται με τη μελέτη της. Κατόπιν γίνεται αναφορά στην τεράστια σε μέγεθος αγορά αμυντικού υλικού και στην παραγωγή του. Επιδιώκεται η κατανόηση των λόγων για τους οποίους τα κράτη επιδιώκουν να αναπτύξουν εγχώρια αμυντική βιομηχανία, ενώ γίνεται αναφορά στα στάδια για την επίτευξη αυτού του εγχειρήματος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται η μελέτη της αμυντικής βιομηχανίας της Σοβιετικής Ένωσης την τελευταία δεκαετία της ύπαρξής της. Μελετάται το ύψος των στρατιωτικών δαπανών και των εξαγωγών της, καθώς και το αμυντικό υλικό που παρήγαγε. Ακολούθως παρουσιάζεται η οργάνωση, η δομή και η απόδοσή της, ενώ το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη μελέτη των σοβιετικών πολιτικών σχετικά με τις προμήθειες και τη σχέση μεταξύ του στρατιωτικού και πολιτικού τομέα.

Στο τρίτο κεφάλαιο απεικονίζεται η κατάσταση που επικρατούσε στη περιοχή της Σοβιετικής Ένωσης αμέσως μετά την κατάρρευσή της. Περιγράφονται επίσης οι φόβοι της διεθνούς κοινότητας για διάχυση του σοβιετικού οπλοστασίου σε παγκόσμιο επίπεδο, φόβοι οι οποίοι διαψεύστηκαν από τα γεγονότα. Ομοίως παρουσιάζονται στοιχεία για τις πωλήσεις που κατάφεραν να κάνουν τα πρώην σοβιετικά κράτη, τα κράτη-αγοραστές, καθώς και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες να τους προσεγγίσουν.

Στα επόμενα δύο κεφάλαια γίνεται αναλυτική περιγραφή της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας, η οποία κληρονόμησε το μεγαλύτερο μέρος του σοβιετικού στρατιωτικού βιομηχανικού συμπλέγματος. Η αφιέρωση δύο κεφαλαίων οφείλεται στο γεγονός ότι η χώρα παρουσίασε δύο διαφορετικά πρόσωπα την περίοδο 1992-1999 και την αντίστοιχη μετά το 2000. Έτσι ύστερα από μια παρακμιακή πορεία, η αμυντική της βιομηχανία άρχισε να ανασταίνεται και να επιστρέφει στις εξαγωγικές επιτυχίες, χωρίς ωστόσο να καταφέρνει να απαλλαγεί οριστικά από τις χρόνιες αδυναμίες που παρουσίασε στο παρελθόν.

Στο έκτο κεφάλαιο η μελέτη στρέφεται στις λοιπές πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες. Διαπιστώνεται πως υπήρξαν κράτη που έθεσαν άμεσα ως στρατηγικό τους σκοπό την πλήρη απομάκρυνση από το σοβιετικό μοντέλο ζωής, οικονομίας και παραγωγής, καθώς και κράτη που δεν κατάφεραν να απογαλακτιστούν ποτέ από αυτό. Τέλος, εντοπίζονται και κράτη τα οποία χρησιμοποίησαν εκτεταμένα τη υπάρχουσα τεχνογνωσία που διέθεταν από την περίοδο της ΕΣΣΔ, ώστε να εξελίξουν το διαθέσιμο στρατιωτικό τους εξοπλισμό και να προχωρήσουν σε παραγωγή νέου.

Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται μνεία στο πυρηνικό οπλοστάσιο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Παρουσιάζεται ο εκτιμώμενος αριθμός πυρηνικών κεφαλών που διέθετε η υπερδύναμη, οι ανησυχίες για πιθανή διάχυση τους ύστερα από την κατάρρευσή της και η προσπάθεια για πυρηνικό αφοπλισμό. Κατόπιν περιγράφεται η διαδικασία συγκέντρωσης όλων των τακτικών όπλων στη Ρωσία, ως προϊόν της απόφασης να προκύψει μόνο μία πυρηνική δύναμη από την πρώην ΕΣΣΔ.

Η εργασία ολοκληρώνεται με συμπεράσματα αναφορικά με τη διάχυση της σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας τα πρώτα χρόνια από τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης. Η διαδικασία εξακολουθεί να βρίσκεται σε εξέλιξη, ενώ είναι βέβαιο πως τα γεγονότα της εποχής μας θα την επηρεάσουν επιπλέον. Στο τέλος παρατίθεται ένας σύντομος επίλογος, στον οποίο τονίζεται για άλλη μια φορά η ιδιαίτερη σχέση μεταξύ άμυνας και εθνικής οικονομίας.

ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, από την πλευρά του συγγραφέα γίνονται αποδεκτές οι ακόλουθες παραδοχές:

α. Η συλλογή στοιχείων γίνεται κυρίως από δυτικές πηγές, δεδομένου ότι η ΕΣΣΔ διαχρονικά παρουσίαζε τάσεις μυστικοπάθειας και απόκρυψης στοιχείων από τη διεθνή κοινότητα.

β. Τα ποσά που αναφέρονται στους διάφορους πίνακες και διαγράμματα αφορούν τις τρέχουσες τιμές της κάθε εποχής.

γ. Η συγκέντρωση στοιχείων περιορίζεται στην περίοδο 1980 έως 2013, δηλαδή από την τελευταία δεκαετία της ΕΣΣΔ μέχρι και την περίοδο αμέσως πριν την προσάρτηση της Κριμαίας από τη ρωσική Ομοσπονδία, η οποία σε συνδυασμό με τις επιχειρήσεις της Ρωσίας σε βάρος της Γεωργίας (2008), άλλαξαν ριζικά το καθεστώς στην ευρύτερη περιοχή της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΑΓΟΡΑ ΑΜΥΝΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ – ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Για την πληρέστερη κατανόηση της σημασίας της αμυντικής βιομηχανίας, κρίνεται απαραίτητη η παρουσίαση των κύριων εννοιών που χρησιμοποιούνται κατά την μελέτη τους. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην παραγωγή και αγορά αμυντικού υλικού, στη σχέση της με την εθνική οικονομία, στις ιδιαίτερες απαιτήσεις που έχει η ανάπτυξη αμυντικής βιομηχανίας, τις επιδιώξεις των κρατών από την ανάπτυξη της καθώς και τα στάδια που περιλαμβάνει η διαδικασία.

1.1 Ορισμοί Βασικών Εννοιών

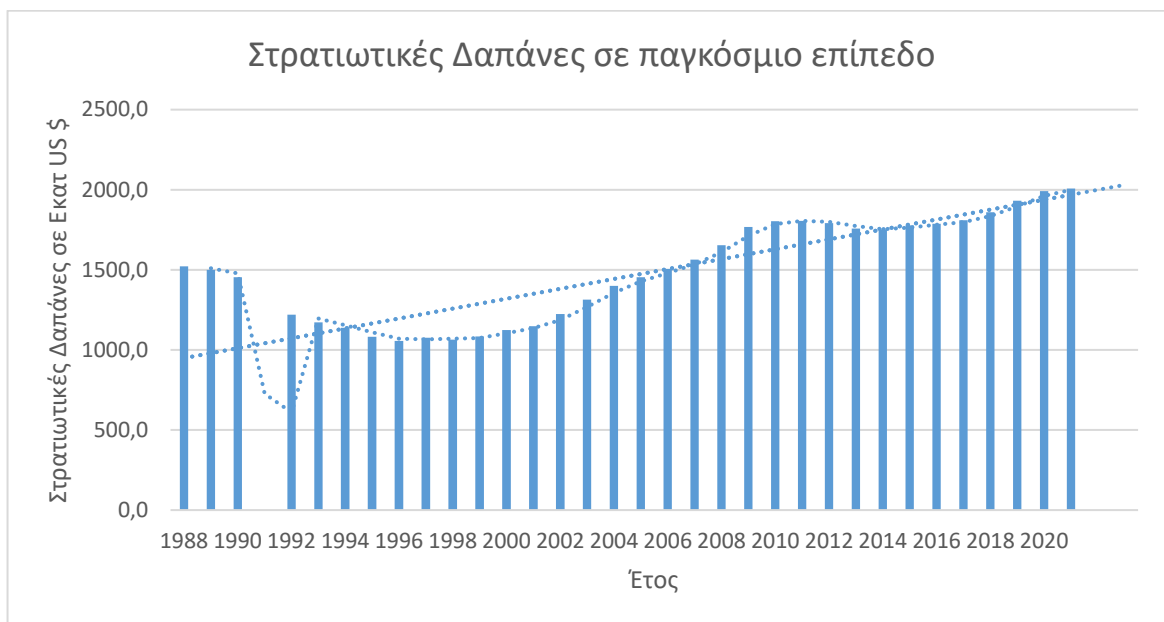
1.1.1 Στρατιωτικές Δαπάνες (Military Expenditure)

«Ως στρατιωτικές δαπάνες νοούνται οι δαπάνες για τις ένοπλες δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών για προσωπικό (μισθοί στρατιωτικών και πολιτικών υπαλλήλων), για επιχειρήσεις και συντήρηση (γενικές προμήθειες, υπηρεσίες και μεταφορές), για εξοπλισμό (π.χ. όπλα, λοιπός στρατιωτικός και μη εξοπλισμός), για υποδομές (π.χ. στρατιωτικές βάσεις), καθώς και για έρευνα και ανάπτυξη» (SIPRI, 2021). Είναι δηλαδή το ποσό των χρηματοοικονομικών πόρων που αφιερώνει ένα κράτος στη συγκρότηση και διατήρηση των ένοπλων, αλλά και των λοιπών δυνάμεών του (λιμενικό κλπ), απαραίτητων για αμυντικούς σκοπούς. Οι παγκόσμιες στρατιωτικές δαπάνες παρουσιάζονται στο διάγραμμα της εικόνας 1.

1.1.2 Αμυντική Βιομηχανική Βάση (Defence Industrial Base - DIB)

Η Αμυντική Βιομηχανική Βάση αναφέρεται στο σύνολο των βιομηχανικών στοιχείων ενός κράτους που έχουν άμεση ή έμμεση συσχέτιση με την παραγωγή εξοπλισμού για τις ένοπλες δυνάμεις (Abbott και Johnson, 1996). Μια πιο απλή προσέγγιση είναι αυτή του Hartley (1991), ο οποίος περιγράφει την Αμυντική Βιομηχανική Βάση μιας χώρας ως το σύνολο των εταιρειών που συνάπτουν συμβάσεις με το Υπουργείο Άμυνας. Ο ίδιος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η αμυντική βιομηχανική βάση περιλαμβάνει όλες τις αμυντικές δυνατότητες μέσα σε μια χώρα, που καθιστούν δυνατή ή διατηρούν ισχυρή την εγχώρια αμυντική παραγωγή για τα στρατιωτικά και στρατηγικά οφέλη του κράτους.

Εικόνα 1 Στρατιωτικές Δαπάνες σε Παγκόσμιο Επίπεδο

Πηγή SIPRI Military Expenditures Database, 2022, ίδια επεξεργασία

1.1.3 Πολεμική-Αμυντική Βιομηχανία (Arms Industry/Defence Industry)

Δεν υφίσταται ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της πολεμικής-αμυντικής βιομηχανίας Surry (2006). Μπορεί να ορισθεί ως μια παγκόσμια βιομηχανία που κατασκευάζει και πουλά όπλα και στρατιωτική τεχνολογία κι αποτελεί σημαντικό συστατικό του στρατιωτικού - βιομηχανικού συγκροτήματος. Αποτελείται από μια βιομηχανία που ασχολείται με την έρευνα και ανάπτυξη (E&A), τη μηχανική, την παραγωγή και τη συντήρηση στρατιωτικού υλικού, εξοπλισμού και εγκαταστάσεων. Η πιο ολοκληρωμένη βάση δεδομένων που σχετικά με την κατασκευή και το εμπόριο όπλων θεωρείται εκείνη του Διεθνούς Ινστιτούτου Ερευνών Ειρήνης της Στοκχόλμης (Stockholm International Peace Research Institute - SIPRI).

1.1.4 Στρατιωτικό-Βιομηχανικό Συγκρότημα (Military Industrial Complex)

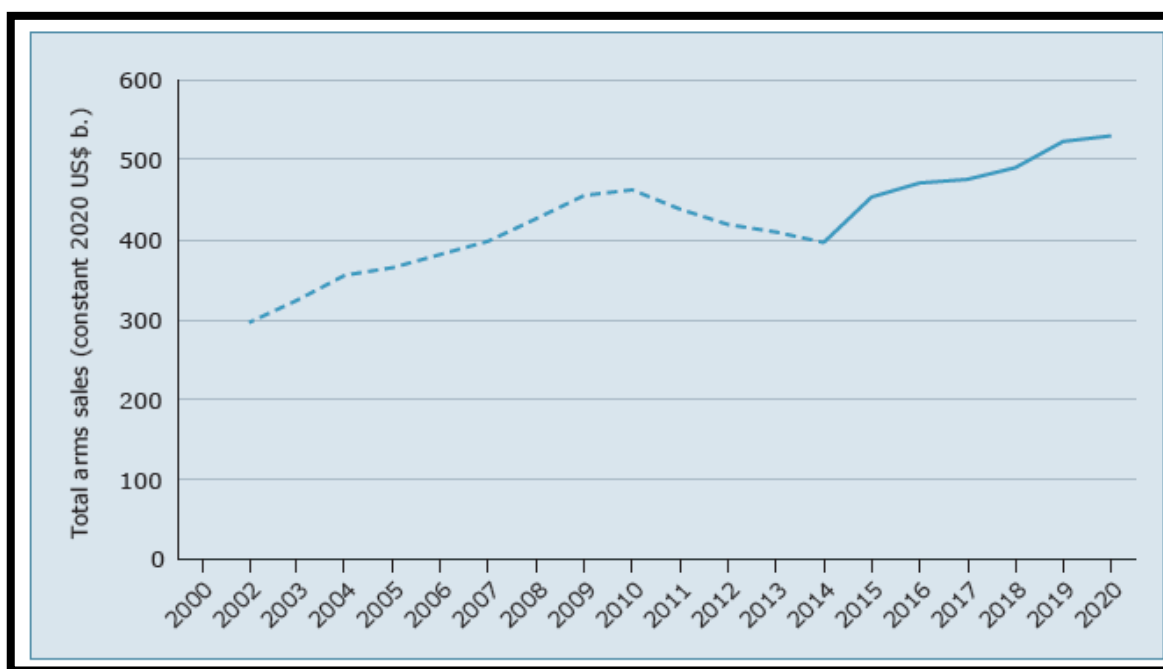
Δίκτυο ατόμων και ιδρυμάτων που ασχολούνται με την παραγωγή όπλων και στρατιωτικών τεχνολογιών. Το στρατιωτικό-βιομηχανικό συγκρότημα σε μια χώρα τυπικά επιχειρεί να συγκεντρώσει πολιτική υποστήριξη για συνεχείς ή αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες από την εθνική κυβέρνηση. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Πρόεδρο των Η.Π.Α. Dwight D. Eisenhower στην αποχαιρετιστήρια ομιλία του στις 17 Ιανουαρίου 1961.

1.2 Αγορά Αμυντικού Υλικού– Παραγωγή - Εμπόριο

1.2.1 Γενικά

Η αγορά αμυντικού υλικού αποτελεί μια ιδιότυπη αγορά, ακριβώς λόγω του είδους των προϊόντων που πωλούνται. Με εξαίρεση τα μικρά όπλα (πιστόλια, τυφέκια), η αγορά και η πώληση των υπολοίπων όπλων ακολουθεί μια πολύ διαφορετική διαδικασία από αυτή της τυπικής αγοράς. Πιο συγκεκριμένα, στην αγορά αυτή οι αγοραστές δεν είναι κάποιος ιδιώτης ή κάποια επιχείρηση, αλλά αποκλειστικά κράτη για να προμηθεύσουν τις ένοπλες δυνάμεις τους ή τα σώματα ασφαλείας τους, ώστε να είναι σε θέση να φέρουν εις πέρας την αποστολή τους. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί πως οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο χώρο παρουσιάζουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που καθιστούν δύσκολη την είσοδο νέων επιχειρήσεων στη συγκεκριμένη αγορά. (Κόλλιας, 2017, 341). Την ίδια στιγμή, όπως φαίνεται στο γράφημα της εικόνας 2, το μέγεθός της είναι τεράστιο. Εκτιμάται ότι, το σύνολο πωλήσεων των 100 μεγαλύτερων αμυντικών βιομηχανιών σε παγκόσμιο επίπεδο κατά το έτος 2020 ξεπέρασε τα 531 δισ. \$ (SIPRI FactSheet, Dec. 2021).

Εικόνα 2 Αξία συνολικών πωλήσεων όπλων κατά τον 21^ο αιώνα

Πλέον των παραπάνω, η παγκόσμια αγορά όπλων είναι από τις πλέον ελεγχόμενες και εποπτευόμενες. Ασχέτως αν τα όπλα κατασκευάζονται από ιδιωτικές ή δημόσιες βιομηχανικές μονάδες, η αγοραπωλησία τους υπόκειται στον αυστηρό έλεγχο και την αδειοδότηση από μέρους των αρμόδιων κρατικών αρχών της χώρας προέλευσης και συνοδεύονται από πιστοποιητικά τελικού χρήστη¹, ενώ συχνά απαγορεύεται και η μεταπώλησή τους σε τρίτες χώρες χωρίς την άδεια της αρχικής χώρας κατασκευής. Συνεπώς τα κράτη εμπλέκονται άμεσα στην διαδικασία της αγοράς, τόσο από την πλευρά της προσφοράς όσο και από εκείνη της ζήτησης. Με άλλα λόγια, η αγορά ενός οπλικού συστήματος αποτελεί μέρος της διεθνούς πολιτικής των κρατών και συχνά χρησιμοποιείται ως διπλωματικό χαρτί στα χέρια των κυβερνήσεων για την αλλαγή των ισορροπιών και την άσκηση πιέσεων.

1.2.2 Επιλογές Προμήθειας Αμυντικού Υλικού και Οπλικών Συστημάτων

Κάθε κράτος έχει μια σειρά επιλογών σε ότι αφορά την προμήθεια του υλικού που χρησιμοποιούν οι ένοπλες δυνάμεις του. Συνολικά μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις εναλλακτικές: Εγχώρια ανάπτυξη και παραγωγή, διεθνή συμπαραγωγή, άδεια από προμηθευτή εξωτερικού για εγχώρια παραγωγή και τέλος εισαγωγή. Το συνηθέστερο μοτίβο περιλαμβάνει συνδυασμό των παραπάνω επιλογών, δηλαδή εγχώρια παραγωγή κάποιων προϊόντων, συμπαραγωγή κάποιων άλλων, συμμετοχή σε διεθνή προγράμματα για την παραγωγή υποσυγκροτημάτων και τέλος εισαγωγή αμυντικού υλικού. Όπως είναι φυσικό, κάθε επιλογή/συνδυασμός δημιουργεί τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα για ένα κράτος, ενώ για την επιλογή της λαμβάνονται υπόψη αριθμός παραγόντων. (Κόλλιας 2017, 344)

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να επισημανθεί πως οι ανωτέρω θεωρητικές επιλογές δεν είναι διαθέσιμες για όλα τα κράτη. Ο κυριότερος παράγοντας που μπορεί να δράσει ανασταλτικά στη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής είναι αυτός του κόστους. Ο παράγοντας αυτός αναφέρεται όχι μόνο στο κόστος προμήθειας, αλλά και σε εκείνο της ανάπτυξης ενός οπλικού συστήματος. Το κόστος έρευνας και ανάπτυξης ενός σύγχρονου οπλικού συστήματος είναι απαγορευτικό για τα

¹ Υπάρχει φυσικά και ένας αριθμός όπλων που πωλούνται και διακινούνται παράνομα, αλλά θεωρείται μικρός συγκρινόμενος με τις αγορές που υλοποιούνται σε κρατικό επίπεδο.

περισσότερα κράτη. Ακόμη όμως και αν υπήρχε η ανάλογη χρηματοδότηση, απαιτείται ένα ιδιαίτερα αναπτυγμένο τεχνολογικό και βιομηχανικό υπόβαθρο ώστε να μπορέσει να τελεσφορήσει ένα τέτοιο εγχείρημα. Πολύ λίγες χώρες διαθέτουν τη δυνατότητα να παράγουν εγχωρίως τα οπλικά συστήματα που έχουν ανάγκη με τρόπο οικονομικά αποτελεσματικό. (Κόλλιας 2017, 345)

Στην πράξη, οι περισσότερες χώρες, ειδικά τα μικρότερα - περιφερειακά κράτη βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά στις εισαγωγές για τον οπλισμό τους. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1960 υπάρχει ήταν μια σταθερή τάση προς την εγχώρια παραγωγή όπλων από μικρότερες χώρες. Ο Ayres (1983) αποδίδει το φαινόμενο στον τρόπο με τον οποίο οι προμηθευτές όπλων και ιδιαίτερα οι μεγάλες δυνάμεις χρησιμοποιούν τις προμήθειες όπλων ως όργανα εθνικής πολιτικής. Συχνά τις χρησιμοποιούν ως μέσο άσκησης πίεσης και επιρροής στη χώρα αγοραστή, ιδιαίτερα σε περιόδους συγκρούσεων. Σε γενικές γραμμές, τρεις είναι οι παράγοντες που καθορίζουν τις πολιτικές προμήθειας όπλων των μεγάλων εξαγωγέων όπλων:

α. Ο ηγεμονικός παράγοντας, που μπορεί να επηρεάσει τη ροή των όπλων από το προμηθευτή με στόχο την επίτευξη ή διατήρηση θέσης ηγεμονίας ή κυριαρχίας απέναντι στο κράτος αγοραστή ή και γενικότερα στην περιοχή.

β. Ο βιομηχανικός παράγοντας, που αναφέρεται στα οικονομικά πλεονεκτήματα των πωλήσεων οπλικών συστημάτων που μπορεί να οδηγήσουν σε παραγωγές μεγάλης κλίμακας του συγκεκριμένου όπλου.

γ. Ο περιοριστικός παράγοντας, σύμφωνα με τον οποίο ο προμηθευτής μπορεί να αρνηθεί να παράσχει οποιοδήποτε όπλο ή ορισμένους τύπους όπλων, εάν θεωρεί ότι αυτά μπορεί να χρησιμοποιηθούν σε βάρος των συμφερόντων του κράτους προμηθευτή.

Ο τελευταίος είναι κυρίως ο λόγος που έχει ωθήσει πολλές χώρες στο να επιδιώκουν αφενός να βασίζονται σε περισσότερες από μία εξωτερικές πηγές προμήθειας όπλων και αφετέρου να επιδιώξουν την ανάπτυξη εγχώριας βιομηχανίας όπλων που θα τους προσφέρει τη δυνατότητα απόκτησης ενός ελάχιστου επιπέδου αυτάρκειας.

1.3 Αμυντική Βιομηχανία

1.3.1. Γενικά

Σύμφωνα με τη Στατιστική Ταξινόμηση Οικονομικών Δραστηριοτήτων (ΣΤΑΚΟΔ) η κατασκευή όπλων και πυρομαχικών, η παραγωγή εκρηκτικών, η κατασκευή στρατιωτικών οχημάτων και αεροσκαφών, η ναυπήγηση πλοίων και σκαφών, είναι παραγωγικές δραστηριότητες που κατατάσσονται στον τομέα της μεταποίησης. Με άλλα λόγια, παρά την εξειδίκευσή της στην παραγωγή στρατιωτικών αγαθών, η αμυντική βιομηχανία είναι μεταποιητικός κλάδος, ο οποίος βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με τους υπόλοιπους παραγωγικούς κλάδους.

Η παραπάνω διασύνδεση έχει δύο πλευρές. Η μια αφορά τη δυνατότητα αξιοποίησης της αμυντικής βιομηχανίας, δηλαδή της εγχώριας παραγωγής αμυντικού υλικού, ως μοχλό βιομηχανικής ανάπτυξης. Η ίδια τονώνει και αναζωογονεί τη ζήτηση για τα προϊόντα της υφιστάμενης βιομηχανικής βάσης και συμβάλλει στη δημιουργία νέων βιομηχανικών κλάδων που παράγουν εισροές για την αμυντική βιομηχανία. Επιπλέον, άλλοι κλάδοι μπορεί να επωφεληθούν από εισροές προερχόμενες από την αμυντική βιομηχανία, όπως καινοτόμα προϊόντα που ενσωματώνονται και αξιοποιούν τεχνολογικά επιτεύγματα και καινοτομίες.

Η άλλη πλευρά είναι αυτή της εξάρτησης από εισροές προερχόμενες από άλλους βιομηχανικούς κλάδους. Αν η υφιστάμενη βιομηχανική υποδομή δεν έχει τη δυνατότητα να στηρίξει με τις εισροές την παραγωγή αμυντικού υλικού, τότε αφενός η εγχώρια παραγωγή στρατιωτικών αγαθών γίνεται δυσχερής και αφετέρου καθίσταται οικονομικά ασύμφορη ή και αδύνατη.

Η δημιουργία ζήτησης και η θετική επίδραση της πολεμικής βιομηχανίας στους υπόλοιπους κλάδους του τομέα της μεταποίησης σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από το κατά πόσο ο τομέας αυτός μπορεί να παράγει και να προσφέρει τις αναγκαίες εισροές που χρειάζεται η εγχώρια παραγωγή στρατιωτικού υλικού. Μόνο κάποιοι συγκεκριμένοι κλάδοι του τομέα της μεταποίησης έχουν άμεση σχέση με την πολεμική βιομηχανία και μπορούν να παράγουν τις απαιτούμενες αυτές εισροές. Άρα οι όποιοι δεσμοί θα αναπτυχθούν κυρίως με αυτούς τους κλάδους, παρά με το σύνολο της υπάρχουσας βιομηχανικής βάσης.

Οι κλάδοι της μεταποίησης που παράγουν εισροές απαραίτητες για την αμυντική βιομηχανία αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία ως Κλάδοι Δυνητικής Αμυντικής Παραγωγής ή Δυνητική Βάση Παραγωγής Αμυντικού Υλικού και συγκροτούν την βιομηχανική βάση πάνω στην οποία θα στηριχθεί η ανάπτυξη εγχώριας παραγωγής αμυντικού υλικού. Κάθε ένας από αυτούς περιλαμβάνει διάφορες υποκατηγορίες. Οι κλάδοι αυτοί με βάση τη Διεθνή Βιομηχανική Κατηγοριοποίηση (International Standard Industrial Classification - ISIC) είναι: ο σίδηρος και χάλυβας, τα μη-σιδηρούχα μέταλλα, τα μεταλλικά προϊόντα, τα μηχανήματα, οι ηλεκτρικές μηχανές, τα ναυπηγεία και η αυτοκινητοβιομηχανία.

Οι παραπάνω κλάδοι και κυρίως ο βαθμός ανάπτυξής τους επηρεάζουν κρίσιμες παραμέτρους του παραπάνω εγχειρήματος μιας χώρας να προχωρήσει σε εγχώρια παραγωγή στρατιωτικού υλικού και μέσων. Συγκεκριμένα επηρεάζουν:

α. Το αρχικό κόστος (επένδυση) εγκατάστασης της αμυντικής βιομηχανίας. Μια χώρα για παράδειγμα που διαθέτει ναυπηγεία ή αναπτυσσόμενη αυτοκινητοβιομηχανία χρειάζεται πολύ μικρότερα κεφάλαια ώστε να ανοίξει νέες γραμμές παραγωγής για στρατιωτικό υλικό.

β. Το μέγεθος της παραγωγής αμυντικού υλικού. Όσοι περισσότεροι από τους παραπάνω κλάδους προϋπάρχουν στην παραγωγική βάση μιας χώρας τόσο πιο εύκολη είναι η υποστήριξη της παραγωγής σύγχρονων οπλικών συστημάτων.

γ. Το μέγεθος, την ένταση και την έκταση των θετικών επιδράσεων από την εγχώρια παραγωγή στρατιωτικών αγαθών. Μια ώριμη, τεχνολογικά σύγχρονη και αναπτυσσόμενη μεταποιητική βάση επιτρέπει τη δημιουργία πολλαπλών δεσμών με την αμυντική βιομηχανία με τη μορφή διάχυσης και αξιοποίησης εκροών μεταξύ αυτής και των υπόλοιπων κλάδων.

Όπως παρατηρεί ο Deger (1986), η προϋπάρχουσα ανεπτυγμένη βιομηχανική βάση και συγκεκριμένα κεφαλαιακά κληροδοτήματα είναι απαραίτητα για τη δημιουργία και τη διατήρηση μιας αμυντικής βιομηχανίας. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο πως στην περίπτωση της Ελλάδας, μόνο το εγχείρημα της εγχώριας παραγωγής ναυτικών μονάδων όπως ΤΠΚ ή υποβρύχια μπορεί να θεωρηθεί ως πετυχημένο, καθώς η προϋπαρξη ενός ανεπτυγμένου βιομηχανικού κλάδου (στην προκειμένη περίπτωση της ναυπήγησης), κατέστησε δυνατή την υλοποίησή του.

Η αμυντική βιομηχανία είναι ένας από τους κλάδους που χρησιμοποιούν τεχνολογίες αιχμής και πολλά από τα προϊόντα της είναι μεγάλες πολυσύνθετες κατασκευές που απαιτούν εξειδικευμένη τεχνολογία και τεχνογνωσία, εξειδικευμένη εργασία και πολύ υψηλό κόστος έρευνας και ανάπτυξης αλλά και εγκατάστασης και λειτουργίας των γραμμών παραγωγής. Μεταφορικά ή μαχητικά αεροσκάφη, άρματα μάχης, τεθωρακισμένα οχήματα και πολεμικά πλοία είναι τυπικά παραδείγματα προϊόντων βαριάς βιομηχανικής παραγωγικής υποδομής που λίγες χώρες διαθέτουν. Τούτων δοθέντων, δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι οι μεγαλύτερες και πιο σύγχρονες μονάδες παραγωγής στρατιωτικού υλικού και οπλικών συστημάτων βρίσκονται σε βιομηχανικά και τεχνολογικά αναπτυγμένες χώρες.

Όπως παρατηρεί ο Neuman (2006), η παγκόσμια αμυντική βιομηχανία είναι ένας ιδιαίτερα αξιόπιστος και ακριβής δείκτης της κατανομής ισχύος στο διεθνές σύστημα. Όχι μόνο γιατί παράγει τα υλικά μέσα που είναι καθοριστικής σπουδαιότητας για τη *σιδηρά πυγμή* της ισχύος των κρατών, αλλά διότι αντανακλά το επίπεδο επιστημονικής τεχνολογικής και βιομηχανικής ανάπτυξης μιας χώρας. Τα οπλικά συστήματα ενσωματώνουν τις τελευταίες και πιο σύγχρονες επιστημονικές και τεχνολογικές εφαρμογές. Προς επίρρωση των παραπάνω μπορεί επίσης να αναφερθεί η άποψη του Engels (1878), οποίος δηλώνει ότι «η στρατιωτική ισχύς χρειάζεται συγκεκριμένες προϋποθέσεις για την επιτυχή χρησιμοποίησή της. Περισσότερο απ' όλα χρειάζεται τεχνικά μέσα και τα τελειότερα αυτών θα συντρίψουν τα λιγότερο τέλεια», συνδέοντας έτσι τη νικηφόρα έκβαση ενός πολέμου με τη δυνατότητα παραγωγής τεχνολογικά προηγμένων όπλων. Ενδεικτικά κριτήρια «μέτρησης» της Δυνητικής Αμυντικής Παραγωγής (ΔΑΠ) ή Δυνητικής Βάσης Παραγωγής Αμυντικού Υλικού ενός κράτους είναι τα παρακάτω:

- α. Ο βαθμός συμμετοχής της μεταποίησης στο ΑΕΠ.
- β. Ο όγκος της παραγωγής των κλάδων ΔΑΠ ως ποσοστό της συνολικής παραγωγής της μεταποίησης.
- γ. Η συνολική παραγωγή των κλάδων ΔΑΠ.
- δ. Ο αριθμός επιστημόνων και ειδικευμένου τεχνικού προσωπικού το οποίο απασχολείται στην έρευνα και ανάπτυξη (E&A).
- ε. Οι εργαζόμενοι οι οποίοι απασχολούνται στους κλάδους ΔΑΠ.

1.3.2 Επιδιώξεις κρατών με την ανάπτυξη Εγχώριας Αμυντικής Βιομηχανίας

Η εγχώρια παραγωγή όπλων και η συντήρησή τους μπορεί να έχει σημαντική πολιτική, αλλά και οικονομική σημασία για μια χώρα. Με την ανάπτυξή της ένα κράτος δύναται να έχει τις παρακάτω επιδιώξεις (Lundmark, 2011):

α. Εθνική ανεξαρτησία και πηγή εθνικής υπερηφάνειας: Ενισχύει την ανεξαρτησία ενός κράτους στην επιδίωξη των εθνικών του πολιτικών ή τουλάχιστον να προσφέρει ένα βαθμό ελιγμών που δεν θα ήταν διαθέσιμος διαφορετικά.

β. Ενίσχυση του αισθήματος ασφαλείας: Δυνατότητα υπεράσπισης του εθνικού συμφέροντος και ενίσχυσης της αξιοπιστίας της χώρας.

γ. Τεχνολογικό πλεονέκτημα έναντι των αντιπάλων του: Η δημιουργία αμυντικής τεχνολογίας που ξεπερνά τις στρατιωτικές δυνατότητες των αντιπάλων παρέχει τεχνολογικό προβάδισμα και επιχειρησιακή υπεροχή έναντι αυτών.

δ. Αυτονομία: Το κράτος μπορεί να επιτύχει την επιβίωση και την επίτευξη των στρατηγικών του στόχων βασιζόμενο στα δικά του οπλικά συστήματα.

ε. Ασφάλεια εφοδιασμού: Εξασφαλίζεται η συνέχιση της εφοδιαστικής αλυσίδας σε περιόδους κρίσεων και ταυτόχρονα απομακρύνεται ο κίνδυνος αποκοπής, εμπάργκο ή επιβράδυνσης της προσφοράς όπλων/ ανταλλακτικών.

στ. Δημιουργία θέσεων εργασίας: Η αμυντική βιομηχανία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για τον περιορισμό της ανεργίας.

ζ. Πρόσβαση σε υψηλή τεχνολογία: Τα οπλικά συστήματα συνδυάζουν υψηλή τεχνολογία. Παράλληλα η διάχυση της τεχνολογίας και η ανάπτυξη τεχνολογίας διττής χρήσης ωφελεί τους λοιπούς παραγωγικούς τομείς της χώρας.

η. Παροχή στις ΕΔ της χώρας κατάλληλου υλικού, προσαρμοσμένου, στο δόγμα τους αλλά και τις εγχώριες καιρικές και γεωγραφικές συνθήκες.

θ. Διεθνή συμμετοχή: Δυνατότητα συμμετοχής σε κοινά προγράμματα, στο πλαίσιο διμερών συμφωνιών, αλλά και διεθνών οργανισμών (πχ NATO, ΕΕ).

ι. Εξαγωγές: Αποτελεί τον απώτερο στόχο κάθε κράτους. Τα κέρδη από τις εξαγωγές μεταφράζονται σε εισροή συναλλάγματος, αύξηση του όγκου εργασιών ενίσχυση της παραγωγικής διαδικασίας, ενώ ενισχύουν το κύρος της χώρας.

1.3.3 Στάδια Ανάπτυξης Εγχώριας Αμυντικής Βιομηχανίας

Η ανάπτυξη εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας ωστόσο, είναι μια μακροχρόνια διαδικασία που διέρχεται από διάφορες φάσεις ωρίμανσης. Όπως παρατηρεί ο Ayres (1983), η διαδικασία υποκατάστασης των εισαγωγών και της εγχώριας παραγωγής στρατιωτικού υλικού περιλαμβάνει τα εξής επτά βασικά στάδια:

α. Εισαγωγή του αμυντικού υλικού, το οποίο όμως συντηρείται και επισκευάζεται εγχωρίως.

β. Απόκτηση άδειας για εγχώρια παραγωγή μέρους του αμυντικού υλικού. Κατασκευή της υποδομής και των γραμμών παραγωγής (απαιτεί σημαντική υλικοτεχνική βοήθεια και ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό από τον εξαγωγέα).

γ. Έναρξη της παραγωγής με εγχώρια συναρμολόγηση εισαγόμενων εξαρτημάτων και υπο-συστημάτων.

δ. Εγχώρια συναρμολόγηση των υπο-συστημάτων από εισαγόμενα εξαρτήματα και εν συνεχεία επανεξαγωγή κάποιων στον δικαιοπάροχο.

ε. Παραγωγή των εξαρτημάτων από εισαγόμενες πρώτες ύλες.

στ. Εγχώρια παραγωγή πρώτων υλών.

ζ. Ολική εγχώρια παραγωγή αμυντικού υλικού που περιλαμβάνει εγχώριο σχεδιασμό, πρώτες ύλες και μεταποίηση.

Πρακτικά είναι σχεδόν αδύνατο για μια χώρα να επιτύχει και τα επτά στάδια εγχώριας παραγωγής σε όλο το φάσμα των ειδών στρατιωτικού υλικού που χρειάζεται. Επιπλέον, αν δεν βρεθούν αγορές προς εξαγωγή, το ανά μονάδα κόστος του εγχωρίως παραγόμενου προϊόντος θα υπερβαίνει κατά πολύ την τιμή του εισαγόμενου καθιστώντας το οικονομικά ασύμφορο ως επιλογή. Ακόμη και χώρες που επιδιώκουν τη στρατιωτική αυτάρκεια για πολλά χρόνια (πχ Ινδία, Ισραήλ), δεν έχουν φτάσει στο τελευταίο στάδιο. Τα περισσότερα από τα όπλα που παράγονται τοπικά είναι μοντέλα του εξωτερικού που κατασκευάζονται κατόπιν άδειας. Συμπερασματικά, είναι εξαιρετικά δύσκολο για μια μικρή χώρα να επιτύχει ένα ικανοποιητικό επίπεδο αυταρχίας και ανεξαρτησία δράσης σε οτιδήποτε άλλο εκτός από τα πολύ βασικά όπλα, τη συντήρηση και τα ανταλλακτικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ (ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1980-1991)

Το Σοβιετικό σύστημα διοίκησης είχε δημιουργήσει μια έντονη σχέση εξάρτυσης μεταξύ οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης. Σύμφωνα με το σοβιετικό μοντέλο, η στρατιωτική ισχύς ενός κράτους καθορίζεται από τις επιδόσεις των παρακάτω έξι οικονομικών τομέων της άμυνας: ένοπλες δυνάμεις, στρατιωτικές προμήθειες, αμυντική βιομηχανία, στρατιωτική Ε&Α, στρατιωτικό εξωτερικό εμπόριο και κεντρική αμυντική σχεδίαση-έλεγχο. (Davis, 2019)

2.1. Αμυντικές δαπάνες και εξαγωγές στρατιωτικού υλικού ΕΣΣΔ

Η ΕΣΣΔ έδωσε υψηλή προτεραιότητα στον αμυντικό τομέα και διέθεσε σημαντικούς πόρους για την υποστήριξη των λειτουργιών του. Εξήγαγε επίσης μεγάλες ποσότητες όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού, όπως φαίνεται παρακάτω.

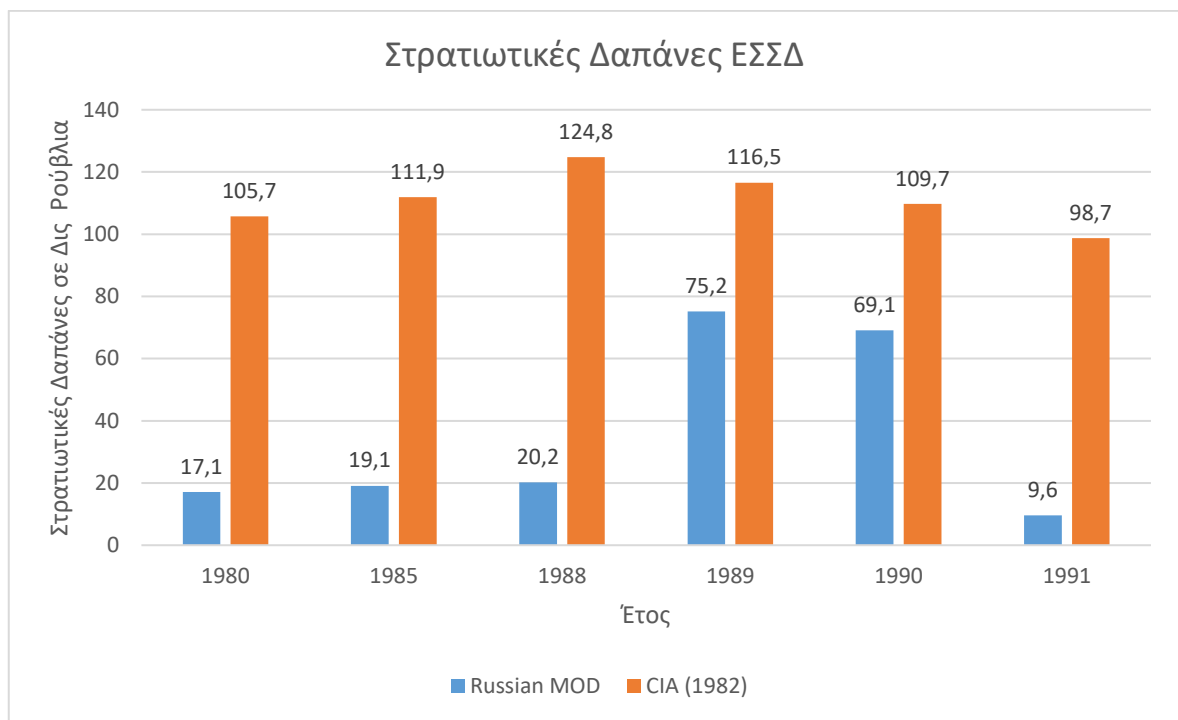
2.1.1. Αμυντικές δαπάνες 1980–1991

Οι επίσημες αμυντικές δαπάνες της ΕΣΣΔ το 1965 ανερχόταν στα 13 δις ρούβλια, ενώ το 1988 ανήλθαν στα 20 δις. Σύμφωνα με τις στατιστικές του σοβιετικού προϋπολογισμού, η αμυντική επιβάρυνση (ποσοστό αμυντικών δαπανών /ΑΕΠ) της χώρας ήταν χαμηλή, της τάξης του 2,3–2,5% επί του ΑΕΠ της. Ωστόσο τα παραπάνω στοιχεία θεωρούνται σημαντικά υποβαθμισμένα των πραγματικών. Μια πιο λογική εκτίμηση φαίνεται να είναι εκείνη της CIA, η οποία εκτίμησε πως οι πραγματικές αμυντικές δαπάνες (σε τιμές του 1982) αυξήθηκαν από 66 δις ρούβλια το 1965 στο ανώτατο όριο των 125 δις το 1988, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα της 3. Σύμφωνα με αυτούς τους υπολογισμούς ο λόγος των αμυντικών δαπανών σε σχέση με το ΑΕΠ της χώρας αυξήθηκε από 13,2% το 1965 σε 17,8% το 1988, ενώ σε σταθερές τιμές του 1982 μειώθηκε από 16,0% σε 15,5% (Davis, 2002).

Η αγορά της όπλων και αμυντικού υλικού έφτασε το 1985 στο μεγαλύτερο μερίδιο των αμυντικών δαπανών (43%), με τη στρατιωτική Έρευνα και Ανάπτυξη (Military Research&Development-MRD) να έρχεται δεύτερη με 21%. Η σοβιετική

παραγωγή και εξαγορά αμυντικού υλικού ήταν κεντρικά σχεδιασμένη, αλλά το 1985 ένα πειραματικό Κρατικό Εξοπλιστικό Πρόγραμμα (Gosudarstvennaya Programma Vooruzhennii - GPV) εισήχθη σε εφαρμογή με σκοπό τον καθορισμό των Στρατιωτικών Παραγγελιών από τον κύριο πελάτη, το Υπουργείο Άμυνας (Ministry of Defence -MoD), ένας σκοπός τελικά δεν επιτεύχθη (Zatserin, 2012).

Εικόνα 3 Στρατιωτικές Δαπάνες ΕΣΣΔ την περίοδο 1980-1991

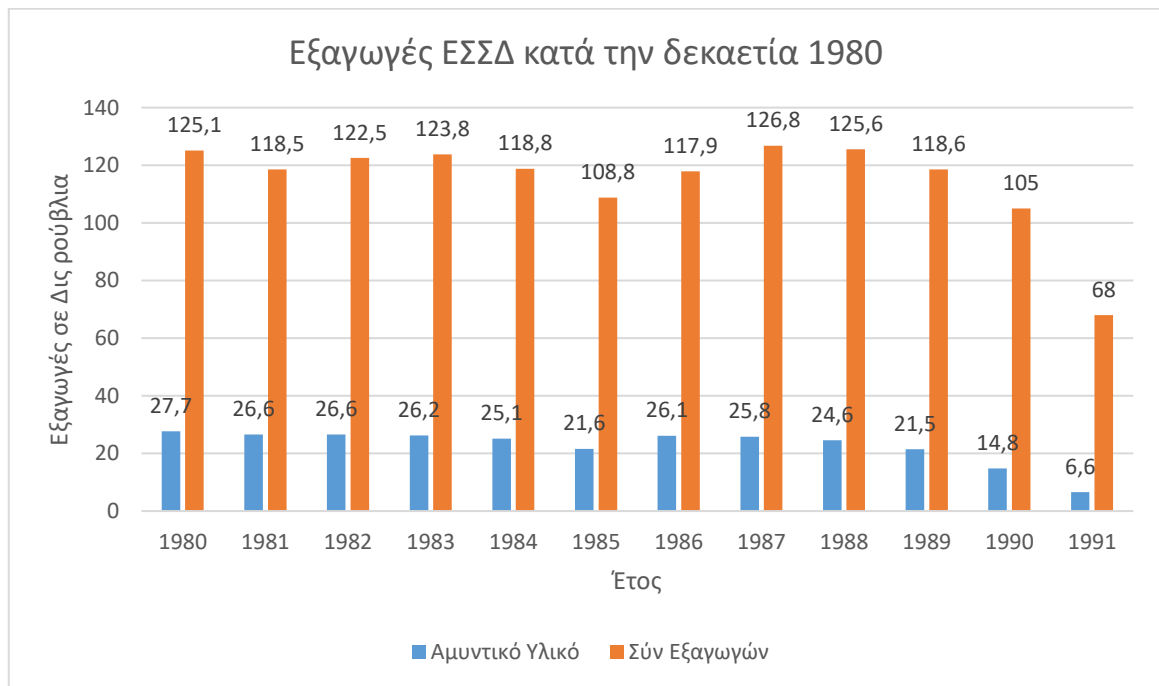
Πηγή Davis, 2019 via IISS (1980-1990), ίδια επεξεργασία

2.1.2. Εξαγωγές/εισαγωγές όπλων - στρατιωτικού εξοπλισμού

Το εξωτερικό εμπόριο της ΕΣΣΔ στον τομέα του αμυντικού εξοπλισμού ήταν σε μεγάλο βαθμό σταθμισμένο υπέρ των εξαγωγών λόγω της πολιτικής αυτάρκειας της χώρας, των οικονομικών περιορισμών από τη Δύση και την προηγμένη κατάσταση της σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας. Η αξία των εξαγωγών αμυντικού υλικού προς χώρες μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, τον σοσιαλιστικό Τρίτο Κόσμο (π.χ. Βιετνάμ) και τις αδέσμευτες χώρες (κυρίως Ινδία) αυξήθηκε από 17 δις \$ το 1980 στο ανώτατο όριο των 21,9 δις \$ το 1987. Κατά την περίοδο 1975–85 οι παραδόσεις του περιλάμβανε 15.000 άρματα μάχης, 5.600 μαχητικά αεροσκάφη και 66 πολεμικά πλοία επιφανείας (Davis, 2019).

Την ίδια στιγμή, η Σοβιετική Ένωση απέφευγε συστηματικά να εισάγει σημαντικά όπλα, ακόμη και από τους συμμάχους της στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Οι εισαγωγές οπλικών συστημάτων την περίοδο 1980-1989, κυμάνθηκαν κατά μέσο όρο στο 1,2 δις \$, ενώ έπεσαν στο μηδέν μετά τη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Για να παρακάμψει μάλιστα τον δυτικό οικονομικό πόλεμο, ανέπτυξε μεγάλα και εξελιγμένα προγράμματα εκτροπής του εμπορίου (π.χ. απόκτηση περιορισμένων μηχανημάτων μέσω τρίτων χωρών) αλλά και τεχνολογική «κατασκοπεία» για αντιγραφή δυτικών οπλικών συστημάτων (Davis, 2019). Οι εξαγωγές της χώρας φαίνονται στο διάγραμμα της εικόνας 4.

Εικόνα 4 Εξαγωγές ΕΣΣΔ κατά τη δεκαετία 1980

Πηγή World Military Expenditure and Arms Trade (WMEAT) , ίδια επεξεργασία

2.2. Οργάνωση αμυντικής βιομηχανίας και σχέσεις με την οικονομία

2.2.1. Οργάνωση της αμυντικής βιομηχανίας

Όπως παρατηρεί ο Davis (1986), η αμυντική βιομηχανία της ΕΣΣΔ μπορεί να παρουσιαστεί ως ένα μοντέλο πέντε πεδίων με διασυνδέσεις με το πολιτικο-οικονομικό σύστημα. Η παραπάνω μορφή χρησιμοποιήθηκε τόσο και από την Ρωσική Ομοσπονδία και απεικονίζεται στο διάγραμμα της εικόνας 5.

2.2.2. Σοβιετική βιομηχανική πολιτική και αμυντική βιομηχανία

Η παραδοσιακή σοβιετική βιομηχανική πολιτική περιλάμβανε την προώθηση της ταχείας εκβιομηχάνισης και την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος με βάση τις υψηλές επενδύσεις στη βαριά και στην αμυντική βιομηχανία (Davis, 1999, 2014). Ειδικές θεσμικές ρυθμίσεις αναπτύχθηκαν για να υποστηρίξουν τις βιομηχανικές πολιτικές, όπως η Επιτροπή Στρατιωτικής Βιομηχανίας (Military Industrial Commission -MIC) στον τομέα της άμυνας. Οι κρατικές βιομηχανικές επιχειρήσεις σχεδιάστηκαν να είναι μονοπωλιακές, κάθετα ολοκληρωμένες και προστατευμένες από τον διεθνή ανταγωνισμό. Αυτές οι πολιτικές επέτρεψαν στην ΕΣΣΔ να εξελιχθεί στη δεύτερη μεγαλύτερη βιομηχανική δύναμη στον κόσμο. Ωστόσο, τη δεκαετία του 1980 η σοβιετική βιομηχανία χαρακτηριζόταν από επιβράδυνση της ανάπτυξης, αργή τεχνολογική πρόοδο, χαμηλή παραγωγικότητα και αναποτελεσματικότητα.

2.2.3. Αριθμός επιχειρήσεων και στρατιωτικών ιδρυμάτων E&A

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 η σοβιετική αμυντική βιομηχανία αποτελούνταν από 1.100 επιχειρήσεις που ελέγχονταν από 13 υπουργεία (Gaddy, 1996). Οι προμήθειες των αμυντικών επιχειρήσεων προέρχονταν από 3.500 πολιτικά εργοστάσια, τα οποία όμως συνήθως δεν απολάμβαναν προστασία υψηλής προτεραιότητας. Τέλος, το δίκτυο στρατιωτικής Έρευνας και Ανάπτυξης (E&A) περιλάμβανε 920 ερευνητικά ινστιτούτα και γραφεία σχεδιασμού.

2.2.4. Εκροές και πωλήσεις αμυντικής βιομηχανίας στον πολιτικό τομέα

Η αμυντική βιομηχανία παρήγαγε μεγάλες και αυξανόμενες ποσότητες όπλων, όπως απεικονίζεται στον Πίνακα της εικόνας 6. Το παραπάνω βρισκόταν σε αντιδιαστολή με την μειωμένη προσφορά άλλων προϊόντων, χαρακτηριστικό της οικονομίας ανεπάρκειας² της ΕΣΣΔ. Οι αμυντικές βιομηχανίες κατασκεύαζαν επίσης μια ευρεία γκάμα πολιτικών καταναλωτικών αγαθών (π.χ τηλεοράσεις, ψυγεία,

² Όρος που επινοήθηκε από τον Ούγγρο οικονομολόγο Γιάνος Κόρναϊ, για να επικρίνει τις κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες των κομμουνιστικών κρατών του Ανατολικού Μπλοκ, ισχυριζόμενος ότι οι χρόνιες ελλείψεις που παρατηρήθηκαν στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και κατά τη δεκαετία του 1980 ήταν συνέπεια συστημικών αδυναμιών.

επιβατικά αυτοκίνητα (κυρίως το Moskvich), ενδιάμεσα προϊόντα (π.χ. χημικά, ηλεκτρονικά εξαρτήματα) και λοιπό εξοπλισμό (π.χ. επιβατικά αεροσκάφη, τρακτέρ) (Almqvist, 1990). Το μη στρατιωτικό μερίδιο στην παραγωγή της αμυντικής βιομηχανίας ήταν περίπου 40%, ενώ το πρόγραμμα μετατροπής του καθεστώτος Γκορμπατσόφ αύξησε το παραπάνω μερίδιο σε 51% έως το 1989.

Εικόνα 6: Παραγωγή οπλικών συστημάτων της Σοβιετικής Αμυντικής Βιομηχανίας

Αριθμός Μονάδων που παρήχθησαν				
Οπλικό σύστημα	1980	1985	1990	1991
ICBMs	200	100	125	100
SLBMs	175	100	65	50
SAM	50.000	50.000	47.000	43.000
Βομβαρδιστικά Α/Φ	30	50	40	30
Μαχητικά Α/Φ	1300	650	575	250
Ελικόπτερα	750	600	175	350
Άρματα Μάχης	3000	3000	1300	850
ΤΘ Οχήματα	5500	3500	4400	3000
Πυροβόλα	900	1000	400	300
Υποβρύχια	13	8	12	6
Ναυτικές Μονάδες	11	8	8	3
Εκτιμώμενος Συνολικός Αριθμός Οπλικών Συστημάτων				
Άρματα Μάχης	50.000	52.600	54.000	54.400
Ελικόπτερα	2000	4300	4500	4500
Μαχητικά Α/Φ	5000	5900	4335	4905
ICBM	1338	1371	1378	1006

Πηγή: Davis, 2019, ίδια επεξεργασία

2.2.5. Εργατικό Δυναμικό

Το προσωπικό που απασχολούταν στον στρατιωτικό τομέα στο Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα (MIC/OPK) στα μέσα της δεκαετίας του 1980 περιλάμβανε 2,7 εκατομμύρια άτομα στην στρατιωτική παραγωγή, 1,2 εκατομμύρια στην στρατιωτική E&A και 1,1 εκατομμύρια σε υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης (π.χ. ιατρική περίθαλψη:). Επίσης άλλα 2,7 εκατομμύρια άτομα απασχολούταν στον τομέα της μη στρατιωτικής μεταποίησης και E&A, με την υποστήριξη 0,9 εκατ εργαζομένων. Τέλος, 1,4 εκατομμύρια επιπλέον εργαζόμενοι απασχολούταν στην παραγωγή στρατιωτικού υλικού, σε μη στρατιωτικές βιομηχανίες. Έτσι η συνολική απασχόληση στον τομέα της στρατιωτικής παραγωγής και της E&A στην ΕΣΣΔ άγγιζε τα 6,4 εκατομμύρια, ίσο περίπου με το 5% του εθνικού εργατικού δυναμικού (Gaddy, 1996).

Οι σοβιετικές αμυντικές εταιρείες είχαν μεγάλο εργατικό δυναμικό για τρεις κυρίως λόγους: (1) λειτουργούσαν υπό ένα καθεστώς οικονομίας ανεπάρκειας, οπότε με τον τρόπο αυτό αποθησαύριζαν εργασία. (2) οι εταιρείες χρησιμοποιούσαν τους πλεονάζοντες εργαζομένους για την κάλυψη των απαιτήσεων που δημιουργούσε η πιθανότητα κήρυξης πολεμικής επιστράτευσης και (3) παρείχαν κοινωνικές υπηρεσίες στους υπαλλήλους τους, καθιστώντας τον χώρο ιδιαίτερα ελκυστικό. Συγκεκριμένα, η αμυντική βιομηχανία παρείχε στους υπαλλήλους της, ιδιαίτερα την ελίτ, γενναιόδωρους μισθούς και επιδόματα. Την ίδια στιγμή, διάφοροι περιοριστικοί όροι που επιβαλλόταν για λόγους ασφάλειας, αποθάρρυναν νέους μηχανικούς και επιστήμονες υψηλής ποιότητας από την αποδοχή θέσεων στο MIC, ενώ εμπόδιζαν τους εργαζομένους να κερδίζουν επιπλέον χρήματα συμμετέχοντας σε παράνομες ιδιωτικές δραστηριότητες (Davis, 1988ab).

2.2.6. Τοποθεσία

Οι αμυντικές βιομηχανίες και τα ιδρύματα στρατιωτικής E&A στην ΕΣΣΔ κατανεμήθηκαν άνισα μεταξύ των 15 δημοκρατιών και των περίπου 150 περιφερειών της ΕΣΣΔ. Σημαντικές εγκαταστάσεις βρίσκονταν κυρίως σε σλαβικές δημοκρατίες, με τη Ρωσία να κατέχει περίπου το 80% των DIE (Gaddy, 1996). Οι πέντε κορυφαίες περιοχές που απασχολούσαν εργάτες της αμυντικής βιομηχανίας

ήταν: το Sverdlovsk (350.000), το Λένινγκραντ (318.000), η πόλη της Μόσχας (300.000), το Νίζνι Νόβγκοροντ (257.000) και η Περιφέρεια της Μόσχας (225.000). Ωστόσο, για λόγους εθνικής ασφάλειας πολλές βιομηχανίες βρίσκονταν σε απομακρυσμένες περιοχές, όπως Udmurtia, Kaluga και Mari-El. Πολλές μάλιστα από τις μεγάλες πόλεις ήταν «κλειστού τύπου» (πχ Perm, Izhevsk), αποτελούσαν δηλαδή αυτόνομες περιοχές όπου ζούσε προσωπικό σε μόνιμη βάση, χωρίς αυτό να χρειάζεται να μετακινηθεί σε άλλες περιοχές.

2.2.7. Εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της αμυντικής βιομηχανίας της ΕΣΣΔ σε μια περίοδο δυτικού οικονομικού πολέμου

Η Σοβιετική Ένωση είχε τρεις κύριους στόχους σχετικά με τις εξαγωγές στρατιωτικού υλικού: (1) εξαγωγή όπλων και αμυντικού εξοπλισμού για να υποστηρίξει τους σοσιαλιστές συμμάχους της με την ίδια να κερδίζει σε «σκληρό νόμισμα». (2) ελαχιστοποίηση των νόμιμων εισαγωγών αμυντικού υλικού για τη διατήρηση της αυτάρκειά της και (3) απόκτηση πρόσβασης σε προηγμένες ξένες στρατιωτικές τεχνολογίες. Το κρατικό μονοπώλιο της ΕΣΣΔ στο εξωτερικό εμπόριο σήμαινε ότι οι συναλλαγές ήταν κεντρικά προγραμματισμένες, χρησιμοποιούσαν μη εμπορικές συναλλαγματικές ισοτιμίες και πραγματοποιούνταν από κυβερνητικούς οργανισμούς. Παρά το γεγονός ότι η ΕΣΣΔ εξήγαγε μεγάλες ποσότητες αμυντικού υλικού, ο Gaddy (1996) υπολόγισε ότι λόγω ανταλλαγής και επιδοτήσεων, έλαβε στην πραγματικότητα μόνο το 56% των προφανών κερδών σε σκληρό νόμισμα.

Την ίδια στιγμή, οι βιομηχανικές χώρες του ΟΟΣΑ συμμετείχαν σε ένα οικονομικό πόλεμο κατά της ΕΣΣΔ υπό την διεύθυνση της Συντονιστικής Επιτροπής του NATO (CoCom: Davis, 2016). Επιπλέον κυρώσεις επιβλήθηκαν ως απάντηση σε αριθμό ενεργειών της ΕΣΣΔ, όπως η εισβολή στο Αφγανιστάν (1979) ή ο πολεμικός νόμος στην Πολωνία (1981). Αποτέλεσμα των ανωτέρω ήταν η ΕΣΣΔ να μην μπορεί να αγοράσει νόμιμα στρατιωτικό υλικό από τις καπιταλιστικές χώρες, αλλά να εισάγει από χώρες μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας (Davis, 2016). Ωστόσο, η ΕΣΣΔ είχε ένα μεγάλο κρυφό πρόγραμμα εκτροπής για την απόκτηση εξοπλισμού και ένα μυστικό σύστημα συγκέντρωσης στοιχείων (spetsinformatsiya) για ξένες στρατιωτικές τεχνολογίες (τη δεκαετία του 1980 λάμβανε ετησίως 4.000 υλικά και 20.000 έγγραφα). (Hanson, 1987; Kostin and Raynaud, 2011).

2.3. Επιχειρήσεις αμυντικής βιομηχανίας στην οικονομία διοίκησης: δομή, λειτουργία και απόδοση

2.3.1. Οι επιχειρήσεις της αμυντικής βιομηχανίας της ΕΣΣΔ στην οικονομία ανεπάρκειας.

Οι σοβιετικές βιομηχανίες στρατιωτικού υλικού επιδίωκαν σταθερά να επεκτείνουν τον όγκο της παραγωγής τους. Έδιναν βαρύτητα περισσότερο στην ποιότητα των στρατιωτικών προϊόντων (κυρίως στα όπλα) σε σχέση με τα μη στρατιωτικά και είχαν χαμηλό απόθεμα έτοιμων προϊόντων λόγω υπερβολικής ζήτησης. Το καθεστώς υψηλής προτεραιότητάς που απολάμβαναν, τους εξασφάλιζε την επιβολή ήπιων δημοσιονομικών περιορισμών, λιγότερο έντονες ελλείψεις και μια σχετικά αυξημένη ροή επενδύσεων. Όσον αφορά την παραγωγή, οι διευθυντές έτειναν να είναι αντίθετοι στην ανάληψη ρίσκου, ενώ η τεχνολογική καινοτομία ήταν αργή. Έτσι τα τεχνολογικά επίπεδα ήταν χαμηλά σε σχέση με τα διεθνή πρότυπα, ενώ οι απαιτήσεις πολεμικής επιστράτευσης σήμαιναν ότι οι αμυντικές βιομηχανίες έπρεπε να διαθέτουν ανά πάσα στιγμή μεγάλες πηγές εισροών και σημαντική δυνατότητα παραγωγής προϊόντων.

2.3.2. Δομή

Στην ΕΣΣΔ ολόκληρο το στρατιωτικό βιομηχανικό σύμπλεγμα (MIC-OPK) και τα ιδρύματα στρατιωτικής E&A παρέμειναν υπό κρατική ιδιοκτησία, ενώ υπήρχε αυστηρή ιεραρχία στο εσωτερικό των υπουργείων. Παρά τον ισχυρό κάθετο έλεγχο, χαρακτηριστικό της διοίκησης ήταν ο πατερναλισμός. Οι επιχειρήσεις ήταν μονοπωλιακές και καθετοποιημένες για να αποφευχθεί η εξάρτηση από πολιτικούς προμηθευτές χαμηλότερης προτεραιότητας. Διατήρησαν προγράμματα κοινωνικής στήριξης και πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα που σχετιζόταν με την κινητοποίηση και την ύπαρξη σημαντικών εισροών. Οι αμυντικές βιομηχανίες περιλάμβαναν μεγάλες σε έκταση εγκαταστάσεις και αριθμό προσωπικού, συχνά για λόγους απλοποίησης του μηχανισμού σχεδίασης. Το φυσικό μέγεθος της σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας επεκτάθηκε κατά 50% στα τέλη της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου, όπως αυτό φαίνεται σε δορυφορικές εικόνες της εποχής (Davis, 2019).

Η είσοδος νέων επιχειρήσεων στο (MIC-OPK) εξαρτιόταν αποκλειστικά από τις αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης. Νέες βιομηχανίες παραγωγής και έρευνας δημιουργήθηκαν, κυρίως εντός των ήδη υφιστάμενων μεγάλων εγκαταστάσεων, ενώ υπήρχε μικρή έξοδος λόγω εστίασης στην ποσότητα παραγωγής στρατιωτικού εξοπλισμού και παραμέληση της αποτελεσματικότητάς του. Ειδικά κατά τη δεκαετία του 1980, ο αριθμός των μεγάλων μονάδων παραγωγής παρέμεινε σταθερός.

2.3.3. Λειτουργία

Οι αμυντικές βιομηχανίες διέπονταν από κεντρικό σχεδιασμό, παράγοντας τόσο στρατιωτικά όσο και μη στρατιωτικά αγαθά και αντιμετωπίζοντας αμελητέο ανταγωνισμό. Ο Almquist (1990) αναφέρει ότι οι διευθυντές της αμυντικής βιομηχανίας ήταν σε θέση να περιορίσουν τις απαιτήσεις των ενόπλων δυνάμεων και των επιστημόνων της στρατιωτικής E&A, έτσι ώστε οι πραγματικές απαιτήσεις για οπλικά συστήματα να μην είναι πολύ φιλόδοξες.

Οι αμυντικές βιομηχανίες είχαν μια τάση επέκτασης και προσέλκυσης επενδύσεων λόγω τους ποσοτικής τους κίνησης και των ήπιων περιορισμών προϋπολογισμού που απολάμβαναν, ενώ ήταν περιορισμένος ο κίνδυνος επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση ενός αποτυχημένου προγράμματος). Σύμφωνα με τη CIA (1986) «οι επενδύσεις κεφαλαίου στις αμυντικές βιομηχανίες συνεχίστηκαν σε υψηλά επίπεδα» και «έχουν επίσης πρόσβαση στα καλύτερα μηχανήματα». Ωστόσο, στην οικονομία ανεπάρκειας ούτε καν η υψηλή προτεραιότητα δεν μπορούσε να προστατεύσει πλήρως τις αμυντικές επιχειρήσεις από καθυστερήσεις στην ολοκλήρωση των επενδυτικών προγραμμάτων.

Στη δεκαετία του 1980 η αμυντική βιομηχανία απορρόφησε τα ακόλουθα μερίδια των εθνικών προϊόντων: μεταλλουργία 20%, χημικά 17% και ενέργειας 17%. Ωστόσο, οι περισσότεροι από τους 3.500 πολιτικούς προμηθευτές της αμυντικής βιομηχανίας είχαν κατάσταση χαμηλότερης προτεραιότητας, η οποία προκάλεσε καθυστερήσεις στις παραδόσεις. Σύμφωνα με τον Almquist (1990) η σοβιετική αμυντική βιομηχανία παρά τις όποιες προσπάθειες για την εξασφάλιση αυτάρκειας εμφάνιζε συχνά προβλήματα σχετικά με τον εφοδιασμό, σημειώνοντας χαρακτηριστικές καθυστερήσεις.

2.3.4. Απόδοση

Οι αμυντικές επιχειρήσεις μπόρεσαν να εκπληρώσουν τους στόχους των κρατικών σχεδίων λόγω της υψηλής προτεραιότητας και της μαζικού αριθμού τους. Οι Σοβιετικοί έδιναν παραδοσιακά έμφαση στους αριθμούς παρά στα εξελιγμένα σχέδια υιοθετώντας την ανωτέρω πεποίθηση και στην παραγωγή όπλων. Οι αμυντικές βιομηχανίες διέθεταν γραμμές παραγωγής με διαφορετικά πρότυπα ποιότητας ανάλογα με το σκοπό για τον οποίο παρασκευαζόταν: υψηλά πρότυπα για τα προϊόντα που προοριζόταν για τις σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις, χαμηλότερα για κείνα που προοριζόταν για εξαγωγή και ακόμη χαμηλότερα για τα πολιτικά προϊόντα. Οι αμυντικές εταιρείες έδιναν έμφαση στην απλότητα του σχεδιασμού και προτίμησαν την παραγωγή λιγότερο εξελιγμένων και εξειδικευμένων όπλων (CIA, 1986). Οι δείκτες αξίας τιμών, κόστους και κερδών είχαν μικρή σημασία καθώς το οικονομικό σύστημα βασιζόταν σε δείκτες που σχετιζόταν με την ποσότητα (Kornai, 1992). Η παραγωγικότητα κεφαλαίου και εργασίας παρέμεινε ομοίως χαμηλή.

Η σοβιετική αμυντική βιομηχανία παρήγαγε βέβαια και εξελιγμένα οπλικά συστήματα, όπως άρματα μάχης και μαχητικά αεροσκάφη (DOD, 1988). Ωστόσο, οι διαχειριστές των εταιρειών αμυντικής βιομηχανίας αποδείχτηκαν διστακτικοί όσον αφορά την ανάληψη κινδύνων σχετικά με την καινοτομία. Προτίμησαν να κάνουν σταδιακές αλλαγές στις υπάρχουσες γραμμές παραγωγή πετυχαίνοντας με αυτό τον τρόπο την εκπλήρωση των σχεδίων παραγωγής σε ποσοτικούς όρους, σε βάρος όμως της τεχνολογικής καινοτομίας (Almqvist, 1990). Συγκριτικά λοιπόν με τα πρότυπα του NATO, η σοβιετική αμυντική βιομηχανία υστερούσε στις τεχνολογίες παραγωγής διατηρώντας συνειδητά απαρχαιωμένα οπλομηχανήματα σε υπηρεσία.

2.4. Σοβιετικές πολιτικές σχετικά με τις προμήθειες και τη μετατροπή της αμυντικής βιομηχανίας

Η σοβιετική πολιτική στην αμυντική βιομηχανία σχετικά με την ισορροπία μεταξύ των στρατιωτικών προμηθειών, της πολιτικής παραγωγής και της μετατροπής της αμυντικής βιομηχανίας παρουσίασε ποικιλία με την πάροδο του χρόνου.

2.4.1. Προμήθειες

Η ΕΣΣΔ παρείχε οπλισμό στον στρατό με βάση την αρχή της ποσότητας. Η μέθοδος αυτή διέφερε σημαντικά με την έννοια της προμήθεια σε καθεστώς οικονομία αγοράς όπως ακολουθούσαν τα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ, καθώς οι δείκτες αξίας δεν επηρέαζαν τις αποφάσεις και οι ένοπλες δυνάμεις δεν συμπεριφερόταν ως πραγματικοί πελάτες. Ο αμυντικός σχεδιασμός ήταν αποτελεσματικός στην εξασφάλιση της παραγωγής μεγάλων ποσοτήτων σύγχρονου οπλισμού και διανεμήθηκε στις ένοπλες δυνάμεις.

Το 1985 οι σοβιετικές αμυντικές αρχές πειραματίστηκαν με ένα μεσοπρόθεσμο Κρατικό Πρόγραμμα Εξοπλισμών (GPV), το οποίο καθόριζε τις παραδόσεις αμυντικού υλικού στις ένοπλες δυνάμεις και διέθετε πόρους για τη χρηματοδότηση της αγοράς τους μέσω της Κρατικής Αρχής Άμυνας (GOZ), (Zatserin, 2007, 2012). Ωστόσο, αυτές οι καινοτομίες στις διαδικασίες δεν είχαν ιδιαίτερα ευεργετικές επιπτώσεις και οι προμήθειες όπλων και γενικά αμυντικού υλικού μειώθηκαν κατά 8% το 1990 και 25% το 1991 (Gaddy, 1996).

2.4.2. Διάχυση αμυντικής βιομηχανίας σε μη στρατιωτική παραγωγή

Κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου η κύρια αποστολή της αμυντικής βιομηχανίας ήταν η παραγωγή στρατιωτικού υλικού. Στην αρχή της Perestroika, το Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα (MIC/OPK) θεωρήθηκε ως ένα θετικό μοντέλο και καταβλήθηκαν προσπάθειες να μεταφερθούν στον πολιτικό τομέα οι φαινομενικά επιτυχημένες οργανωτικές του μορφές και διαδικασίες (Davis, 1992α).

Μετά τον σοβαρό αφοπλισμό που ξεκίνησε το 1988, τέθηκε σε εφαρμογή ένα μεγάλης κλίμακας Κρατικό Πρόγραμμα Μετατροπής της Αμυντικής Βιομηχανίας. Ένας από τους βασικούς στόχους ήταν να αυξηθεί το μερίδιο του πολιτικού τομέα στην αμυντική βιομηχανική παραγωγή από το 40% το 1988 στο 60% μέχρι το 1995. Ωστόσο, η επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών μεταφέρθηκε και στην αμυντική βιομηχανία, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη αβεβαιότητας σχετικά με τη βιωσιμότητα του προγράμματος. Αποτέλεσμα των ανωτέρω ήταν μέχρι το 1991 να σημειωθεί

μικρή μόνο πρόοδος στη μετατροπή της αμυντικής βιομηχανίας (Davis, 1992a; Gaddy, 1996).

2.5 Σύνοψη

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω, διαπιστώνουμε ότι κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου η σοβιετική αμυντική βιομηχανία είχε σταθερές συνθήκες παραγωγής καθώς το σοβιετικό σύστημα κεντρικής διοίκησης την προστάτευε από τις συνέπειες της οικονομίας ανεπάρκειας και τις επιπτώσεις του δυτικού οικονομικού πολέμου. Ωστόσο, τη δεκαετία του 1980 η προστασία αυτή αποδυναμώθηκε, καθώς οι αποδόσεις της σοβιετικής οικονομίας άρχισαν να μειώνονται σημαντικά. Έτσι και η αμυντική βιομηχανία άρχισε να βιώνει όλο και περισσότερο ακανόνιστες προμήθειες, αναγκαστική υποκατάσταση εισροών και περιορισμούς στην παραγωγή.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις της Διεθνούς Κοινότητας σχετικά με την τύχη του οπλοστασίου της πρώην ΕΣΣΔ μετά τη διάλυσής της, καθώς και ο βαθμός στον οποίο αυτές επιβεβαιώθηκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

3.1 Γενικά

Μετά την κατάρρευση της σοβιετικής ηγεμονίας στην Ανατολική Ευρώπη το 1989, πολλοί παρατηρητές εξέφρασαν φόβους ότι πρώην σοβιετικά συμβατικά όπλα υψηλής τεχνολογίας θα πλημμύριζαν το διεθνές σύστημα. Η ανησυχία αυτή κινούταν σε δύο άξονες. Βραχυπρόθεσμα, στην άμεση διάχυση των υπαρχόντων συμβατικών όπλων που βρισκόταν στα οπλοστάσια των ταχέως αποσυντιθέμενων Σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων και μακροπρόθεσμα, στην απειλή για απεριόριστες ρωσικές εξαγωγές όπλων νέας τεχνολογίας.

Οι πρώτες ανησυχίες για τη διάδοση επικεντρώθηκαν στην τύχη του υπάρχοντος σοβιετικού οπλοστασίου υπό τις αναδυόμενες συνθήκες της ανομίας. Η Σοβιετική Ένωση ήταν ίσως το πιο βαριά οπλισμένο κράτος στη γη, με τα συμβατικά της όπλα να βρίσκονται προωθημένα και αποθηκευμένα σε όλες τις πρώην δημοκρατίες της. Σύντομα εμφανίστηκαν σενάρια σύμφωνα με τα οποία, τα όπλα αυτά θα μπορούσαν να πέσουν σε «λάθος χέρια» και να γίνουν απειλή για την παγκόσμια ασφάλεια. Το χάος που ακολούθησε την απόπειρα πραξικοπήματος του Αυγούστου του 1991 ενίσχυσε τις παραπάνω ανησυχίες και την προοπτική διάδοσης οπλικών συστημάτων μεταξύ των ντόπιων πολέμαρχων, εγκληματιών και τρομοκρατών.

Μια άλλη άποψη προειδοποιούσε ότι στην προθυμία τους για κέρδος, τα μετασοβιετικά κράτη θα αναγκαστούν να μεταπουλήσουν τις γραμμές παραγωγής οπλικών συστημάτων σε άλλα κράτη σε χαμηλές τιμές και με χωρίς ιδιαίτερους ελέγχους εξαγωγών, λόγω της υφιστάμενης οικονομικής αναταραχής. Ως αποτέλεσμα, κράτη του τότε Τρίτου Κόσμου που δεν μπορούσαν να αναπτύξουν δικά τους προηγμένα όπλα, θα βρισκόταν σε θέση να αποκτήσουν σε χαμηλή τιμή έτοιμα οπλικά συστήματα από την Ουκρανία, την Εσθονία ή άλλα μέρη του σοβιετικού μπλοκ». (Fulghum, 1992) Σύμφωνα με δηλώσεις μέσωσιν ενημέρωσης της εποχής, τα σύγχρονα κύρια άρματα μάχης T-72 μπορούσαν να αγοραστούν για

30.000 \$ το καθένα, ενώ τα παλαιότερα, T-55 για μόλις 700 \$. Τα μαχητικά MiG-29 τρέχουσας γενιάς παραχωρούταν μόλις 100.000 \$, ή περίπου 1/240 το κόστος ενός σύγχρονου αμερικανικού F-16. (Friedman, 1992) Τέτοιες αναφορές τροφοδότησαν αντιλήψεις για μια επικείμενη «έκρηξη πωλήσεων» και ένα μετα-ψυχροπολεμικό κόσμο πλημμυρισμένο από πρώην σοβιετικό εξοπλισμό.

3.2 Οι προσπάθειες για πωλήσεις σοβιετικού αμυντικού υλικού

Στα τέλη του 1992, με τη σοβιετική διάλυση να προοδεύει με λιγότερο χαοτικό τρόπο από ό,τι αρχικά φοβόταν, μια δεύτερη σχολή σκέψης άρχισε να εμφανίζεται. Η Ρωσική Δημοκρατία, κληρονόμος του μεγαλύτερου τμήματος του στρατιωτικού-βιομηχανικού συγκροτήματος της σοβιετικής εποχής, αναμενόταν να γίνει της επικίνδυνα ανεμπόδιστος εξαγωγέας προηγμένων συμβατικών όπλων της κατασκευής. Σύντομα αυξήθηκαν οι αναφορές πως η Ρωσία θα χρησιμοποιούσε πωλήσεις όπλων με σκοπό να χρησιμοποιήσει τα κέρδη για να βοηθήσει τη μετατροπή της οικονομίας στα πρότυπα της ελεύθερης αγοράς.(U.S. News and World Report, 1993). Αυτό πυροδότησε προβλέψεις ότι «οι επικίνδυνες νέες τεχνολογίες θα εξαπλωθούν καθώς τα ρωσικά εργοστάσια θα κερδίσουν περισσότερη ελευθερία αναζήτησης πελατών σε όλο τον κόσμο».(Erlanger, 1993) Οι εκτιμήσεις της αμερικανικής υπηρεσίας πληροφοριών ενίσχυσαν της της ισχυρισμούς, λέγοντας ότι οι συνθήκες οικονομικής δυσπραγίας στα εργοστάσια όπλων θα ανάγκαζε τη Ρωσία να προσφέρει πιο προηγμένα συστήματα σε χαμηλότερες τιμές ή σε συμφωνίες ανταλλαγής, παρά της επανειλημμένες δηλώσεις των Ρώσων αξιωματούχων πως θα ελέγχουν προσεκτικά της πωλήσεις και θα ασκούν διακριτικότητα στην επιλογή πελατών. (Greenhouse, 1992)

Οι επιθετικές στρατηγικές μάρκετινγκ της Ρωσίας (πχ παρουσίαση πυραυλικών συστημάτων στα τέλη του 1992 σε έκθεση εξοπλισμών στη Μόσχα) ενίσχυσαν την ανωτέρω αντίληψη. Η Ρωσία «αναβάθμισε» την ταυτότητά της ως αξιόπιστου προμηθευτή ποιοτικών αμυντικά προϊόντα σε λογικές τιμές.(Zaloga, 1993) αποτελώντας την ανερχόμενη απειλή για τους εμπόρους όπλων της Δύσης και τις παραδοσιακές αγορές. Οι αναφορές για τεράστιες παραγγελίες όπλων από διάφορους αγοραστές φάνηκαν να επαληθεύουν αυτούς τους ισχυρισμούς. (Zarzecki, 1999)

3.3 Κίνητρα για αύξηση εξαγωγών

Εκείνοι που προέβλεπαν αύξηση των εξαγωγών όπλων σοβιετικής προέλευσης, βάσιζαν τους υπολογισμούς τους σε μια ποικιλία παραγόντων με κυριότερο αυτό της οικονομικής ανάγκης. Στο μυαλό των περισσότερων αναλυτών η πρώτη Σοβιετική Ένωση φάνταζε ως ένας αδύναμος γίγαντας, ο οποίος είχε ξοδέψει τις τελευταίες πέντε δεκαετίες όλους τους πόρους του αναπτύσσοντας ένα μεγάλο συγκρότημα αμυντικής βιομηχανίας σε βάρος της πολιτικής οικονομίας του. Με την κατάρρευση της σοβιετικής οικονομίας, οι δημοκρατίες που προέκυψαν αναζητούσαν απελπισμένα σκληρό νόμισμα μέσω των απεριόριστων εξαγωγών όπλων, της μοναδικής αγοράς που ήταν ικανοί να ανταγωνιστούν.

Πολλοί υποστήριξαν επίσης ότι το πολιτικό χάος που χαρακτήριζε τη μετασοβιετική κοινωνία θα καθιστούσε σχεδόν αδύνατη τη ρύθμιση των εξαγωγών όπλων για οποιοδήποτε κεντρική κυβέρνηση. Έτσι τα αποθέματα υπαρχόντων όπλων θα μπορούσαν να κατασχεθούν και να πουληθούν από οποιονδήποτε, ο οποίος θα μπορούσε να δωροδοκήσει τις πολιτικές αρχές. Τέλος, η αναταραχή στις αμυντικές βιομηχανίες πιθανόν να οδηγούσε τους τοπικούς στρατιωτικούς διοικητές και τους διευθυντές εργοστασίων στο να αγνοήσουν τις κεντρικές αρχές και να αποφασίζουν το τι θα πουληθεί και σε ποιον. (Fulghum, 1992)

Σύμφωνα τόσο με δυτικούς αναλυτές ασφαλείας όσο και από Ρώσους αξιωματούχους, η κατάρρευση του σοβιετικού κομμουνισμού σήμαινε επίσης ότι η ιδεολογία δεν θα έπαιζε πλέον ρόλο στον καθορισμό του ποιος θα μπορούσε να αγοράσει σοβιετικά όπλα. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οι πελάτες όπλων της ΕΣΣΔ ήταν συνήθως είτε κομμουνιστικά κράτη (κράτη μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, Κούβα, Βιετνάμ) ή αδέσμευτα έθνη που διακήρυτταν αντίσταση στα δυτικά σχέδια (Ινδία, Αίγυπτος, Ιράκ, Συρία). Στη μετασοβιετική εποχή, οι εξαγωγείς όπλων σοβιετικής προέλευσης θα ήταν πλέον ελεύθεροι να ανταγωνιστούν τους δυτικούς κατασκευαστές, χωρίς περιορισμούς ιδεολογικής φύσεως.

Τέλος, οι αναλυτές υποστήριξαν ότι η στρατιωτική τεχνολογία στη Ρωσία αντιπροσώπευε ένα υψηλό επίπεδο τεχνολογίας και δυνατοτήτων. Έτσι, η Ρωσία είχε ένα πλεονέκτημα αγοράς σε σχέση με άλλα κράτη όσον αφορά τη μεταφορά

συμβατικών όπλων υψηλής τεχνολογίας στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Την δεκαετία του 1990 ένας μεγάλος αριθμός νέων όπλων ρωσικής ανάπτυξης αποκαλύφθηκε, τόσο σε παγκόσμιες εκθέσεις όπλων όσο και σε δυτικές αεροπορικές εκθέσεις. Σ' αυτά συμπεριλαμβάνονται το MiG-29M, MiG-31M, Yak-141, Su-30, Su-32FN, Su-33, Su-35 και Su-37 μαχητικά αεροσκάφη, τα ελικόπτερα Ka-50 και Mi-28, καθώς και ποικιλία πυραυλικών, χερσαίων και ναυτικών συστημάτων. Παρ' όλα αυτά, οι παραπάνω προβλέψεις για πωλήσεις όπλων υψηλής τεχνολογίας δεν επιβεβαιώθηκαν, όπως φαίνεται στην επόμενη παράγραφο.

3.4 Πωλήσεις πολεμικών αεροσκαφών

Στην παράγραφο αυτή γίνεται αναφορά στη διάχυση μαχητικών αεροσκαφών που είναι από τα πιο εξελιγμένα προϊόντα αμυντικών βιομηχανιών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η επιλογή του έγινε εξαιτίας του αντίκτυπου που έχουν στις περιφερειακές στρατιωτικές ισορροπίες, στους αγώνες εξοπλισμών, και στα ζητήματα εθνικής ασφάλειας σε σχέση με τα άλλα συμβατικά οπλικά συστήματα. Επιπλέον, τα μαχητικά αεροσκάφη μπορούν να αποτελέσουν φορείς ιδιαίτερα φονικών όπλων, ακόμη και Όπλων Μαζικής Καταστροφής. Πλέον των ανωτέρω, τα μαχητικά αεροσκάφη αποτελούν, αντικείμενα υψηλού κύρους, ενώ τα διαθέσιμα στοιχεία για τη διάχυσή τους είναι πιο εύκολο να διασταυρωθούν σε σχέση με άλλες κατηγορίες όπλων, όπως άρματα μάχης, μέσα πυροβολικού ή εκτοξευτές πυραύλων. Τέλος, τα μαχητικά αεροσκάφη αντιπροσωπεύουν τη μεγαλύτερη κατηγορία εξαγωγών όπλων, αντιπροσωπεύοντας το ήμισυ ή περισσότερο της αξία σε δολάρια όλων των ρωσικών πωλήσεων σε ετήσια βάση. (JDW, 1997)

Ο πίνακας της εικόνας 7 παραθέτει όλες τις επιβεβαιωμένες μεταφορές πολεμικών αεροσκαφών από κράτη της πρώην ΕΣΣΔ από το 1990 έως 1997. (Zarzecki, 1999) Όπως φαίνεται ξεκάθαρα, σε αντίθεση με τις προσδοκίες, οι σοβιετικές χώρες μετά τον Ψυχρό Πόλεμο εξήγαγαν πολύ λίγα μαχητικά αεροσκάφη, συνολικά 346 από το (μέσος όρος 43 αεροσκάφη ετησίως, πολύ κάτω από τα επίπεδα της δεκαετίας του 1980) και μάλιστα όχι αεροσκάφη υψηλής τεχνολογίας. Σε 25 ξεχωριστές μεταφορές σε 16 διαφορετικές πολιτείες, ο μέσος αριθμός αεροσκαφών που εμπλέκονται ήταν λιγότεροι από 14, ενώ κανένα κράτος δεν παράλαβε περισσότερα από 48 αεροσκάφη καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου.

Εικόνα 7: Μαχητικά Α/Φ που εξήχθησαν από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ (1990-97)

Έτος	Αγοραστής	Πωλητής	Τύπος Α/Φ	Αριθμός Μονάδων
1990	Αλγερία	ΕΣΣΔ	SU-24MK	10
	Βουλγαρία	ΕΣΣΔ	MIG-29	22
	Κούβα	ΕΣΣΔ	MIG-29	6
	Ιράκ	ΕΣΣΔ	SU-24MK	24
	Ρουμανία	ΕΣΣΔ	MIG-29	18
	Γιουγκοσλαβία	ΕΣΣΔ	MIG-29	16
1991	Ιράν	ΕΣΣΔ/Ρωσία	MIG-29	30
1992	Κίνα	Ρωσία	SU-27	26
1993	Ουγγαρία	Ρωσία	MIG-29	28
	Ιράν	Ρωσία	SU-24MK	12
	Σλοβακία	Ρωσία	MIG-29	6
1994	Κροατία	Ουκρανία	MIG-21	20
	Υεμένη	Μολδαβία	MIG-29	12
1995	Ινδία	Ρωσία	MIG-29	10
	Ινδία	Ρωσία	MIG-21U	10
	Μαλαισία	Ρωσία	MIG-29	18
	Σλοβακία	Ρωσία	MIG-29	8
	Βιετνάμ	Ρωσία	SU-27	6
	Υεμένη	Ουκρανία	SU-27	4
1996	Κίνα	Ρωσία	SU-27	22
	Περού	Λευκορωσία	MIG-29	20
	Ρουμανία	Ρωσία	MIG-23U	2
	Βιετνάμ	Ουκρανία	MIG-21U	6
1997	Ινδία	Ρωσία	SU-30	8
	Βιετνάμ	Ρωσία	SU-27	2
Σύνολο			346 (εκ των οποίων 284 από Ρωσία)	

Πηγή Zarzecki, 1999, ίδια επεξεργασία

Άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός πως σχεδόν τα δύο τρίτα των αεροσκαφών που εξήχθησαν πήγαν σε κράτη του πρώην Σύμφωνου της Βαρσοβίας. Το γεγονός αυτό ερμηνεύτηκε ως κληρονομιά του εν λόγω συμφώνου, αλλά στην πραγματικότητα ήταν συμφωνίες εξάλειψη χρέους, καθώς η Ρωσία είχε κληρονομήσει σημαντικές οικονομικές υποχρεώσεις προς αυτές τις χώρες που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια τη σοβιετικής εποχής. Προσπάθησε δηλαδή να εξοφλήσει αυτό το χρέος χρησιμοποιώντας όπλα αντί για νόμισμα, καθώς η αξία του ρουβλίου είχε υποβαθμιστεί σημαντικά και η πρόσβαση σε ισχυρά νομίσματα ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Έτσι, κράτη όπως η Ουγγαρία και η Σλοβακία δέχτηκαν την προσφορά ρωσικών όπλων που δεν θα τα είχαν αγοράσει ποτέ, γιατί απλά ήξεραν σε διαφορετική περίπτωση το ρωσικό χρέος θα παρέμενε απλήρωτο. (JDW,1993)

Η αγορά παλαιότερων, μεταχειρισμένων αεροσκαφών περιλάμβανε μικρό σχετικά αριθμό αεροσκαφών, όπως το MiG-21 «Fishbed», MiG-23 «Flogger» ή Su-22 «Fitter», με τους αγοραστές να ενδιαφέρονται περισσότερο για το χαμηλότερο κόστος των αεροσκαφών παρά για τις υψηλές επιδόσεις τους. Η πλειοψηφία ωστόσο των αεροσκαφών που εξήχθησαν από την πρώην ΕΣΣΔ (56%) ήταν MiG-29, ένα αεροσκάφος παρόμοιο με τα αμερικανικά F-16 και F/A-18, αλλά με εμφανή υστέρηση στη δυνατότητα προσβολής χερσαίων στόχων, που είχε εισέλθει στη σοβιετική υπηρεσία το 1985. Άλλα αεροσκάφη, όπως το MiG-31 (αλλά και το βελτιωμένο MiG-31M) τα οποία προοριζόταν για εξαγωγή, δεν κατάφεραν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον ικανού αριθμού αγοραστών. Παρόμοια τύχη είχε και το πρόγραμμα του μαχητικού Su-35 «Super Flanker». του αεροσκάφους κρούσης Su-25TM «Frogfoot», αλλά και του Su-27IB. (Zarzecki, 1999)

3.5 Φύση των αγοραστών

Εκτός από το μέγεθος των εξαγωγών, και η λίστα των αγοραστών δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις υπάρχουσες προσδοκίες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Ρωσία μεταξύ 1990 και 1997 εξήγαγε μαχητικά αεροσκάφη σε 13 κράτη. Σύντομα όμως τους 13 αποδέκτες, η Ουγγαρία εντάχθηκε στο NATO τον Μάρτιο του 1999 ακολουθούμενη από άλλα τρία κράτη (Βουλγαρία, Ρουμανία, Σλοβακία). Από τα άλλα εννέα κράτη, τα τρία (Ινδία, Ιράκ, Γιουγκοσλαβία) την ίδια περίοδο προχώρησαν και σε αγορά σημαντικών ποσοτήτων δυτικού αμυντικού εξοπλισμού

(πριν την επιβολή του εμπάργκο όπλων στο Ιράκ και τη Γιουγκοσλαβία), παρουσιάζοντας τάσεις διαφοροποίησης του οπλοστασίου τους. Μόνο στις υπόλοιπες περιπτώσεις (Αλγερία, Κίνα, Κούβα, Ιράν και Βιετνάμ) η Ρωσία είχε το ρόλο βασικού προμηθευτή όπλων, αλλά και πάλι, με εξαίρεση τις περιπτώσεις της Κίνας και του Ιράν, οι πωλήσεις ήταν εξαιρετικά περιορισμένες. (Zarzecki, 1999)

3.6 Περιορισμοί στη συμπεριφορά πωλήσεων όπλων FSU

Οι εξαγωγές προηγμένων συμβατικών όπλων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης σε όλο τον κόσμο τη δεκαετία του 1990 εμποδίστηκαν από μια σειρά παραγόντων. Παρακάτω παρουσιάζονται οι σημαντικότεροι πολιτικοί, οικονομικοί και τεχνολογικοί παράγοντες που στάθηκαν εμπόδιο στις σοβιετικές εξαγωγές.

3.6.1 Συστημικοί-Πολιτικοί Παράγοντες

Ο πρώτος περιορισμός σχετίζεται με τη μεταβολή της θέσης ισχύος στο Διεθνές Σύστημα, καθώς το τέλος του Ψυχρού Πολέμου επέφερε θεμελιώδεις αλλαγές στην παγκόσμια δομή εξουσίας. Η κατάρρευση του Συμφώνου της Βαρσοβίας είχε δραματικό αντίκτυπο στις πωλήσεις των σοβιετικών συμβατικών όπλων στην περιοχή της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης. Οι μετακομμουνιστικές κυβερνήσεις της Πολωνίας, της Ουγγαρίας, της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας έσπευσαν να εκφράσουν την προθυμία τους να ενταχθούν στο NATO και σε άλλους Δυτικούς θεσμούς ασφαλείας. (Gerth & Weiner, 1997) Το NATO είχε καταστήσει σαφές ότι η ένταξη περιλαμβάνει αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό του στρατού των νεοεισερχομένων κρατών. Βέβαια το NATO είχε διακηρύξει δημόσια ότι η αγορά δυτικών όπλων θα παρέμενε αποσυνδεδεμένη από τις αποφάσεις για την επέκταση της συμμαχίας, ωστόσο τόνιζε πως η διαλειτουργικότητα θα εξακολουθούσε να είναι προφανώς ευκολότερη με δυτικό εξοπλισμό.

Η μεταψυχροπολεμική αποπολιτικοποίηση των ρωσικών πωλήσεων όπλων επίσης εξάλειψε και το πιο σημαντικό κίνητρο των εθνών να αγοράσουν σοβιετικά όπλα. Πολλά αναπτυσσόμενα έθνη χρησιμοποίησαν τις σοβιετικές μεταφορές όπλων ως μέσο για να δηλώσουν την αντίθεση στις πρώην αποικιακές τους

δυνάμεις και γενικά στο δυτικό κόσμο. Για κάποιους, όπως το Βιετνάμ και η Κούβα, η ΕΣΣΔ ήταν ουσιαστικά ο μοναδικός προμηθευτής στρατιωτικού εξοπλισμού. Για άλλους, όπως τα αραβικά κράτη και η Ινδία, παρείχε ένα αντίβαρο που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ανά πάσα στιγμή απέναντι στη δυτική πίεση. Με τα νέα δεδομένα της εποχής, τα όπλα θα μπορούσαν να προέρχονται και από άλλους προμηθευτές.

Ένας δεύτερος συστημικός παράγοντας περιλαμβάνει τις σχετικές θέσεις ισχύος των ΗΠΑ και της Ρωσίας. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι ΗΠΑ μπόρεσαν καλύτερα όσο ποτέ άλλοτε να οργανώσουν διεθνείς προσπάθειες εναντίον κρατών που θεωρούνταν πως εφάρμοζαν αντιδυτική συμπεριφορά. Η ανάγκη της Ρωσίας για εξωτερική βοήθεια για την αναδιάρθρωση την οικονομία της οδήγησε στην επιδίωξη καλών σχέσεων με τη Δύση και τη συμμόρφωση με τις προσπάθειες κυρώσεων, υπακούοντας σε μια σειρά από εμπάργκο σε παραδοσιακά σημαντικούς πελάτες της (πχ Ιράκ, Λιβύη και Γιουγκοσλαβία). Η Ρωσία επίσης πείστηκε να περιορίσει τις πωλήσεις της στο Ιράν, μιας χώρας που θεωρείται από τις ΗΠΑ ως χορηγός της διεθνούς τρομοκρατίας. Η ίδια βέβαια αντιστάθηκε στις κυρώσεις στο Ιράν και συνέχισε τις παραδόσεις όπλων, αλλά με συνεχείς καθυστερήσεις στην παράδοσή τους, ώστε να θεωρηθεί η συμπεριφορά της ως συνεργάσιμη προς τη διεθνή κοινότητα. (Mann, 1994)

3.6.2 Οικονομικοί Παράγοντες.

Οι ανωτέρω πολιτικές συνθήκες συνέθεσαν μια σειρά οικονομικών παραγόντων που με τη σειρά τους περιόρισαν τις πωλήσεις όπλων της πρώην ΕΣΣΔ. Πρώτον, οι σοβιετικές χώρες (κυρίως η Ρωσία) αντιμετώπισαν δυσκολία στο συντονισμό παραγωγής και εξαγωγής όπλων, αφού επιχείρησαν να πουλήσουν όπλα που δεν είχαν ακόμη παραληφθεί και δοκιμαστεί από τις δικές τους δυνάμεις. Αν σ' αυτό, προσθέσουμε και το γεγονός ότι τα σύγχρονα όπλα απαιτούν μεγάλες περιόδους ωρίμανσης στις οποίες απρόβλεπτα προβλήματα πρέπει να διορθωθούν (και συχνά με υψηλό κόστος), καταλαβαίνουμε πως οι πρώην σοβιετικές χώρες δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν τα αναμενόμενα έσοδα από εξαγωγικές πωλήσεις. Ως λύση κρίθηκε ευκολότερη η πώληση του ανεκτέλεστου της παραγωγής παλαιότερων οπλικών συστημάτων σε μικρά κράτη από την αναζήτηση πελατών για τα πιο πρόσφατα, πιο εξελιγμένα συστήματα.

Δεύτερος σημαντικός οικονομικός περιορισμός ήταν ο υπερκορεσμός της παγκόσμιας αγοράς όπλων και η μεταψυχροπολεμική μείωση εξοπλισμών παγκοσμίως. Οι δαπάνες μειώθηκαν σε μεγάλο βαθμό και οι παραγωγοί στράφηκαν στις εξαγωγές για να διατηρήσουν χαμηλό το μοναδιαίο κόστος και να χρηματοδοτήσουν την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών. Την ίδια στιγμή η Συνθήκη για Συμβατικές Δυνάμεις στην Ευρώπη (CFE) και τα αυστηρά όρια που καθόριζε δημιούργησε ένα πλεόνασμα οπλικών συστημάτων στην ηπειρωτική Ευρώπη, με αποτέλεσμα τη μεταβίβαση πλεοναζόντων όπλων υψηλής ποιότητας σε λιγότερο πλούσιες Ευρωπαϊκές χώρες και χώρες της Μέσης Ανατολής. Έτσι η μείωση της ζήτησης και η υφιστάμενη προσφορά ποιοτικών ευρωπαϊκών όπλων δημιούργησε ένα περιβάλλον μη φιλικό προς τα λιγότερο ανταγωνιστικά προϊόντα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Ένας τρίτος οικονομικός περιορισμός είναι η οικονομική κατάσταση πολλών πιθανών πελατών. Πολλοί φτωχότεροι πρώην σοβιετικοί αποδέκτες όπλων, όπως η Συρία, το Βιετνάμ, και την Αιθιοπία, βασίζονταν σε πωλήσεις με μειωμένες τιμές κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Μετά την κατάρρευση όμως της ΕΣΣΔ, τόσο η Ρωσία όσο και οι άλλες δημοκρατίες επιδίωξαν συναλλαγές σε μετρητά ή σε σκληρό νόμισμα. Αυτό οδήγησε σε μια εικονική στάση από τη πλευρά των κρατών αυτών. (JDW, 1998) Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι εκκρεμείς πωλήσεις σε Κράτη της Ανατολικής Ασίας όπως η Ινδονησία και οι Φιλιππίνες, οι οποίες εκτός των άλλων κλήθηκαν να συνέλθουν και από την ασιατική οικονομική κρίση του 1997-98. Έτσι σε ένα γεμάτο περιβάλλον πωλήσεων όπλων, οι σοβιετικές χώρες δεν κατάφεραν να βρουν σταθερούς αγοραστές. Τα πιο προηγμένα κράτη φάνηκε να προτιμούν τα δυτικά όπλα, ενώ τα φτωχότερα άρχισαν να στρέφονται στις επιλογές των πιο προσιτών κινεζικών σχεδίων. (Robertson, 1997)

3.6.3 Τεχνολογικοί Παράγοντες

Μια τρίτη κατηγορία περιορισμών στις πωλήσεις σοβιετικών συμβατικών όπλων ήταν τα τεχνικά και επιχειρησιακά χαρακτηριστικά των ίδιων των όπλων. Δύο ήταν τα χαρακτηριστικά που τα κατέστησαν λιγότερο επιθυμητά στην παγκόσμια αγορά: η υστέρηση στον τομέα της τεχνολογίας και η αδυναμία μακροπρόθεσμης υποστήριξής τους. Τα σοβιετικά όπλα υστερούσαν βασικά σε σχέση με αυτά της

Δύσης σε πολλούς τομείς της τεχνολογίας εκτός από ορισμένους, όπως οι κινητήρες ώθησης, ένα γεγονός που αποτελούσε κληρονομιά της σοβιετικής φιλοσοφίας σχεδιασμού και των λειτουργικών αναγκών.

Λειτουργικά, το σοβιετικό υλικό σχεδιάστηκε για να χρησιμοποιείται σε σύντομες, έντονες συγκρούσεις από μεγάλους στρατούς ανεπαρκώς εκπαιδευμένων και μορφωμένων στρατευσίμων. Έτεινε όμως να φθείρεται γρήγορα και να απαιτεί συχνές αντικαταστάσεις συγκροτημάτων. Έτσι μακροπρόθεσμα το κόστος ενός σοβιετικού οπλικού συστήματος μπορούσε να είναι ισοδύναμο ή και μεγαλύτερο από ένα παρόμοιο δυτικό. Οι ίδιοι οι Σοβιετικοί περιέγραφαν τα όπλα τους ως ανθεκτικά και όχι απλοϊκά, υποστηρίζοντας ότι ο σύγχρονος πόλεμος θα ευνοούσε τους μαχητές με μεγαλύτερους αριθμούς και με ευκολότερα στη συντήρηση και χρήση όπλα. Ωστόσο ο Πόλεμος του Κόλπου το 1991, ανέδειξε τη δυτική προσέγγιση για ακριβά, εξελιγμένα όπλα, που μπορούν να καταστήσουν μια χώρα ικανή να νικήσει μια αριθμητικά ανώτερη αλλά τεχνολογικά κατώτερη δύναμη προκαλώντας πλήγμα στην ελκυστικότητα του σοβιετικού εξοπλισμού.

Ένα δεύτερο πρόβλημα του σοβιετικού υλικού ήταν η μακροπρόθεσμη υποστήριξή του. Η απόκτηση ενός οπλικού συστήματος δεν ολοκληρώνεται με την παράδοση του υλικού, αλλά περιλαμβάνει την ανάπτυξη κατάλληλων υποδομών εκπαίδευσης και συντήρησης για την υποστήριξη της λειτουργίας του, την εξασφάλιση αξιόπιστης προμήθειας ανταλλακτικών, εγκαταστάσεις γενικής επισκευής καθώς και για προγραμματισμένες βελτιώσεις και αναβαθμίσεις υποσυστημάτων. Με άλλα λόγια η σχέση προμηθευτή-αγοραστή διαρκεί όσο και ο κύκλος ζωής του ίδιου του συστήματος. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, πολλά κράτη είδαν τη Ρωσία και τις λοιπές δημοκρατίες ως αναξιόπιστους εταίρους. Η πολιτική αστάθεια και οι πολιτικές αλλαγές μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να διακόψουν τη ροή ανταλλακτικών και να αναγκάσουν τους παραλήπτες να βρουν εναλλακτικές πηγές. Παράδειγμα αποτελεί η φινλανδική αεροπορία, η οποία λόγω έλλειψης εγγύησης υποστήριξης προχώρησε στην αγορά του αμερικανικού F/A-18 αντί του MiG-29.41 (Warnes 1998). Ακόμη και η Ινδία, που παρήγαγε με άδεια μέρος του εξοπλισμού της από το σοβιετικό μπλοκ, αντιμετώπισε προβλήματα διατήρησης σε λειτουργία ορισμένων από τα συστήματά της 42 (Bedi, 1991)

3.7 Σύνοψη

Συνοψίζοντας, παρά τους φόβους πολλών παρατηρητών, το εφιαλτικό σενάριο της πλημμύρας της παγκόσμιας αγοράς με συμβατικά όπλα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης δεν υλοποιήθηκε. Αντίθετα, οι προσπάθειες προώθησης των πωλήσεων όπλων απέτυχαν σε μεγάλο βαθμό, ενώ συχνά τα εξαγόμενα οπλικά συστήματα ήταν παλαιότερα και λιγότερο ικανά από τα σύγχρονα δυτικά. Η Ρωσία και οι υπόλοιπες δημοκρατίες δεν κατάφεραν να ανατρέψουν την επιφυλακτικότητα σχετικά με τη αξιοπιστία τους ως πωλητές οπλικών συστημάτων, με αποτέλεσμα η βάση των πελατών της πρώην ΕΣΣΔ να στραφεί προς τις ΗΠΑ και της Δύση.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζεται αναλυτικά η διάρθρωση της αμυντικής βιομηχανίας της Ρωσίας, αλλά και των υπολοίπων πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, καθώς και ο τρόπος που αυτή εξελίχθηκε με το πέρασμα του χρόνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΡΩΣΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ 1992-1999

4.1 Αμυντικές δαπάνες και εξαγωγές στρατιωτικού υλικού ΕΣΣΔ

Στη δεκαετία του 1990 το κατακερματισμένο και αδύναμο πολιτικό σύστημα της Ρωσίας έδωσε χαμηλή προτεραιότητα στην άμυνα, καθώς η δυσλειτουργική οικονομία της οδήγησε σε μειώσεις τόσο στις αμυντικές δαπάνες όσο και στις εξαγωγές οπλικών συστημάτων.

4.1.2 Αμυντικές Δαπάνες 1992–1999

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το νεοσύστατο ρωσικό κράτος ήταν αυτό του υψηλού πληθωρισμού. Οι εκτιμώμενες αμυντικές δαπάνες μειώθηκαν στο χαμηλότερο επίπεδο το 1998, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα της εικόνας 8. Ο επίσημος προϋπολογισμός κάλυπτε τις δαπάνες των ενόπλων δυνάμεων (στρατιωτικές δαπάνες και δαπάνες πολιτικού προσωπικού πλην συντάξεων), λειτουργίες και συντήρηση, προμήθειες στρατιωτικού εξοπλισμού, της στρατιωτικής E&A (MRD), της στρατιωτικής κατασκευής και των στρατιωτικό ατομικό πρόγραμμα (Zatsepin, 2007). Ωστόσο, οι συνολικές αμυντικές δαπάνες ήταν υψηλότερες κατά περίπου 30% λόγω συνεισφορών από άλλα κονδύλια του προϋπολογισμού (εσωτερικές και συνοριακές υπηρεσίες, οδοποιία, πολιτική άμυνα και μέτρα κινητοποίησης της βιομηχανίας).

Σύμφωνα με το Διεθνές Ίδρυμα Στρατηγικών Σπουδών (International Institute for Strategic Analysis – IISS), οι αμυντικές δαπάνες της Ρωσίας μειώθηκαν από 146 δις \$ το 1992 σε 55 δις \$ το 1998, δηλαδή σε ένα ποσοστό της τάξης του 62%. Το μερίδιο των στρατιωτικών δαπανών που απευθυνόταν στο προσωπικό και στη λειτουργία και στη συντήρηση αυξήθηκε από 30% το 1991 σε 52% το 1996, ενώ αυτό των προμηθειών στρατιωτικού υλικού μειώθηκε από 40% σε 16%. Σύμφωνα με τα επίσημα ρωσικά στατιστικά στοιχεία, το ποσοστό των αμυντικών δαπανών επί του ΑΕΠ μειώθηκε από 4,5% το 1992 σε 2,1% το 1998, ενώ σύμφωνα με το SIPRI η μείωση ήταν από 4,4% σε 2,7%.

Εικόνα 8 Στρατιωτικές Δαπάνες Ρωσικής Ομοσπονδίας

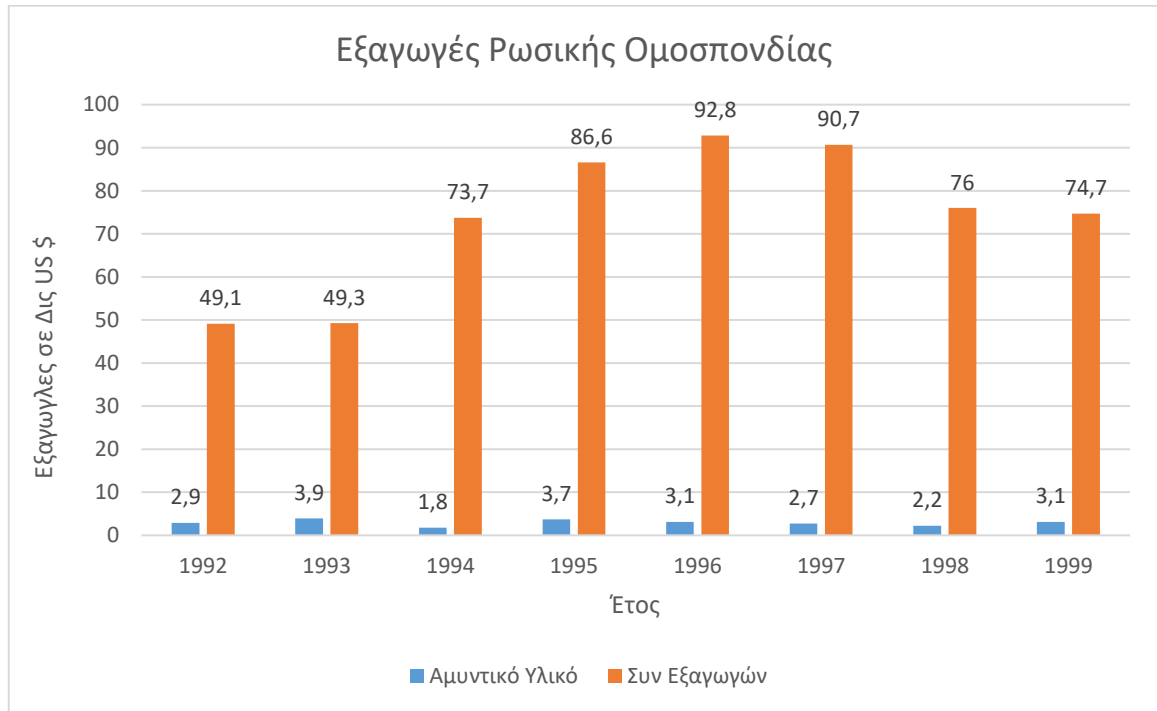
Πηγή SIPRI Military Expenditure Database, ίδια επεξεργασία

4.1.2 Εξαγωγές/ εισαγωγές όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού

Η αξία των εξαγωγών αμυντικού υλικού της Ρωσίας κατά τη δεκαετία του 1990 κυμάνθηκε από 1,7 έως 3,5 δις \$, ίση με το 4% της αξίας του συνόλου των εξαγωγών. Οι μέσες ποσότητες όπλων που παραδόθηκαν από τη Ρωσία ετησίως παρουσιάζονται στο διάγραμμα της εικόνας 9. Οι εξαγωγές μειώθηκαν σε λιγότερο από το 1/6 εκείνων που εξήχθησαν από την ΕΣΣΔ το 1988. Η περιοχή Ασίας-Ειρηνικού αντιπροσώπευε το 43% των ρωσικών πωλήσεων (με την Κίνα να είναι ο μεγαλύτερος πελάτης), ενώ η Μέση Ανατολή το 24%. (Davis, 2019).

Την ίδια περίοδο, παρατηρήθηκε χαλάρωση των περιορισμών στην πώληση τεχνολογιών που είχε επιβάλει το NATO στην ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, με αποτέλεσμα την αύξηση των νόμιμων εισαγωγών που σχετίζονται με την άμυνα, από μηδενικά ποσά κατά την περίοδο 1992-1994 στα 470 εκατ \$ το 1999. Άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός ότι το Ρωσικό σύστημα εκτροπής αμυντικού υλικού (που επέτρεπε την απόκτηση δυτικού αμυντικού υλικού μέσω συμμαχικών κρατών) έπαψε πλέον να είναι ενεργό, ενώ και το σύστημα τεχνολογικής κατασκοπίας (για την απόκτηση πληροφοριών σχετικά με δυτικού τύπου οπλικά συστήματα) περιορίστηκε σημαντικά.

Εικόνα 9 Εξαγωγές Ρωσικής Ομοσπονδίας 1992-1999

Πηγή SIPRI Military Expenditure Database, ίδια επεξεργασία

4.2 Η αμυντική βιομηχανία στο ρωσικό πολιτικοοικονομικό σύστημα

4.2.1 Αμυντική βιομηχανία στο μεταβατικό ρωσικό πολιτικοοικονομικό σύστημα

Κατά την περίοδο 1992-1999, ένα υβριδικό πολιτικοοικονομικό σύστημα αναπτύχθηκε στη Ρωσία. Η κεντρική ηγεσία περιόρισε την υψηλή προτεραιότητα που απολάμβανε το στρατιωτικό βιομηχανικό σύμπλεγμα επί Σοβιετικής Ένωσης. Ο κρατικός παράγοντας αποδυναμώθηκε, αλλά εξακολούθησε να παραμένει σημαντικός για τις ένοπλες δυνάμεις λόγω των δυνατοτήτων του να παρέχει κονδύλια από τον κρατικό προϋπολογισμό. Παρατηρήθηκε έτσι μια μετατόπιση από τον άμεσο γραφειοκρατικό έλεγχο σε ένα πιο έμμεσο (π.χ. κρυφές επιδοτήσεις) (Kornai, 1992). Οι κάθετες σχέσεις παραγωγής συνέχισαν να επικρατούν στις αμυντικές βιομηχανίες, ενώ οι ήπιοι περιορισμοί προϋπολογισμού οδήγησαν σε χρόνιες ελλείψεις το σύνολο των αμυντικών οργανισμών.

4.2.2 Εξελίξεις στη στρατηγική και την οργάνωση του αμυντικού τομέα

Η Ρωσική Ομοσπονδία κληρονόμησε περίπου το 80% του στρατιωτικού βιομηχανικού συμπλέγματος της ΕΣΣΔ. Η αρχική στρατηγική εθνικής ασφάλειας της Ρωσίας αντικατοπτριζόταν στις πεποιθήσεις των κυβερνητικών μεταρρυθμιστών ότι η χώρα δεν αντιμετώπισε σοβαρές απειλές, το MIC αποτελούσε εμπόδιο και η στρατιωτική ισχύς παρουσίαζε φθίνουσα σημασία στις διεθνείς σχέσεις (Allison, 1997). Ωστόσο, κατά την περίοδο 1994–1999 αναπτύχθηκε μια νέα άποψη ότι η Ρωσία αντιμετώπιζε σοβαρές στρατιωτικές προκλήσεις τόσο εκ των έσω (π.χ. ισλαμικός αυτονομισμός), όσο και εξωτερικά (π.χ. επέκταση του ΝΑΤΟ) και ότι οι ένοπλες δυνάμεις θα έπαιζαν ζωτικό ρόλο στην αποτροπή και επίλυση συγκρούσεων. Έτσι, αποφασίστηκε η αναβάθμιση της αμυντικής Ε&Α και η εισαγωγή ενός νέου μοντέλου παραγωγής.

Αναφορικά με την οργάνωση του MIC, το ανώτερο όργανο λήψης αποφάσεων ήταν το γραφείο του Προέδρου, υποστηριζόμενο από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Η Στρατιωτική Βιομηχανική Επιτροπή καταργήθηκε, ενώ τα ινστιτούτα αμυντικής βιομηχανίας και στρατιωτικής Ε&Α αναδιοργανώθηκαν πολλές φορές και υπήχθησαν σε διαφορετικές αρχές. Ωστόσο, η συνεχιζόμενη κακή οικονομική απόδοση της χώρας υπονόμει τις προσπάθειες για βελτίωση των συνθηκών στην αμυντική βιομηχανία (Gaddy, 1996; Davis, 2002).

4.2.3 Επιπτώσεις χαμηλής προτεραιότητας στη ρωσική αμυντική βιομηχανία

Η ρωσική κυβέρνηση διατήρησε ένα καθεστώς χαμηλής προτεραιότητας για τον τομέα της άμυνας καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 και αποδέχτηκε συμβιβασμούς σε μη στρατιωτικά προγράμματα. Οι κατανομές πόρων δεν ανταποκρίθηκαν στα προβλήματα του MIC και οι πραγματικοί μισθοί και τα επιδόματα των εργαζομένων στην άμυνα μειώθηκαν. Η κυβέρνηση επέδειξε σχετική αδιαφορία για την επίτευξη των στόχων παραγωγής από τους οργανισμούς άμυνας και δεν διασφάλισε τις προμήθειες τους. Στην προσπάθεια να σωθούν οι αμυντικές εταιρείες από τη χρεοκοπία, χρησιμοποιήθηκαν επιπλέον πόροι από τον εθνικό προϋπολογισμό. Για να επιτευχθεί αυτό ήταν επιβεβλημένη η συνέχιση των δημοσιονομικών περιορισμών, σε λιγότερο όμως αυστηρό επίπεδο.

4.2.4 Ρωσική βιομηχανική πολιτική και αμυντική βιομηχανία

Η ρωσική κυβέρνηση είχε μικρότερη επιρροή στη βιομηχανία στο πλαίσιο της μεταβατικής οικονομίας και συνεπώς διαφορετικούς στόχους και μέσα (Davis, 1999). Αρχικά οι βασικοί βιομηχανικοί στόχοι ήταν η ιδιωτικοποίηση των περισσότερων επιχειρήσεων (όχι όμως και του πυρήνα της αμυντικής βιομηχανίας), η αποκέντρωση στη λήψη αποφάσεων ώστε να καταστεί ικανή να ανταποκρίνεται στις πιέσεις της αγοράς, η προώθηση της αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων, η διάλυση των μονοπωλίων, η έκθεση στον ξένο ανταγωνισμό και η προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Ωστόσο, μετά το 1993 παρατηρήθηκε μια τάση για υποστήριξη της βαριάς βιομηχανίας, ενθάρρυνση της σύστασης Χρηματοοικονομικών-Βιομηχανικών Ομίλων και προώθηση της μετατροπής της αμυντικής βιομηχανίας.

4.2.5 Αριθμός επιχειρήσεων και στρατιωτικών ιδρυμάτων E&A

Η Ρωσία κληρονόμησε περίπου 900 επιχειρήσεις αμυντικής βιομηχανίας και 800 γραφεία σχεδιασμού, επιστημονικά ιδρύματα και πειραματικά εργοστάσια (Gaddy, 1996). Πολλά από αυτά συγχωνεύτηκαν σε Χρηματοοικονομικούς-Βιομηχανικούς Ομίλους ή άλλες μορφές εταιρειών χαρτοφυλακίου σε μια προσπάθεια βελτίωσης της ανθεκτικότητας και της τεχνολογικής καινοτομίας.

4.2.6 Εκροές και πωλήσεις της αμυντικής βιομηχανίας

Η συνολική παραγωγή της αμυντικής βιομηχανίας από το 1992 έως το 1998 μειώθηκε κατά 77%. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα της εικόνας 10, η ετήσια παραγωγή μαχητικών αεροσκάφη έπεσε από 150 σε 35 μονάδες και των αρμάτων μάχης από 500 σε 5! Ο δείκτης της πολιτικής παραγωγής ακολούθησε ομοίως καθοδική πορεία, κυρίως λόγω της πολιτικής απαίτησης για ταυτόχρονη παραγωγή τόσο «παραδοσιακών» προϊόντων όσο και αμυντικού υλικού από τις ίδιες εταιρείες. Τέλος, οι μειώσεις των κονδυλίων για στρατιωτική E&A είχαν επιζήμιες επιπτώσεις στην ανάπτυξη νέων οπλικών συστημάτων. Σύμφωνα με μια εκτίμηση του NATO (2000): «Η Ρωσία έχασε μια δεκαετία στην ανάπτυξη οπλικών συστημάτων και θα δυσκολευτεί πολύ να καλύψει το χαμένο έδαφος». Ωστόσο, το 1999 η παραγωγή άρχισε να ανακάμπτει στους περισσότερους κλάδους της αμυντικής βιομηχανίας.

Εικόνα 10: Παραγωγή Οπλικών Συστημάτων της Ρωσικής Αμυντικής Βιομηχανίας

Αριθμός Μονάδων που παρήχθησαν								
Οπλ σύστημα	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ICBM+ SLBM	55	35	25	10	10	10	10	10
Βομβαρδιστικά	20	10	2	2	1	0	0	1
Μαχητικά Α/Φ	150	100	50	20	25	35	40	40
Ελικόπτερα	175	150	100	95	75	70	40	75
Άρματα Μάχης	500	200	40	30	5	5	15	30
ΤΘ Οχήματα	700	300	380	400	250	350	250	300
Υποβρύχια	6	4	4	3	2	2	2	0
Εκτιμώμενος Συνολικός Αριθμός Οπλικών Συστημάτων								
Άρματα Μάχης	29000	25000	19500	19000	16800	15500	15550	15500
Ελικόπτερα	3200	3500	2600	2600	2450	2565	2300	2300
Μαχητικά Α/Φ	5885	5525	2880	2175	2195	2015	2015	1530
ICBM	950	898	818	771	755	755	755	771

Πηγή : Davis 2019, ίδια επεξεργασία

4.2.7 Απασχόληση

Η απασχόληση στη ρωσική αμυντική βιομηχανία μειώθηκε από 5,4 εκατομμύρια το 1988 σε 3,0 εκατομμύρια το 1995 (Gaddy, 1996). Η σημαντικότερη συρρίκνωση της απασχόλησης στο στρατιωτικό βιομηχανικό σύμπλεγμα παρουσιάστηκε στον τομέα της στρατιωτικής παραγωγής, όπου μειώθηκε από 2,7 εκατομμύρια εργαζομένους σε 0,6 εκατομμύρια, ενώ στον τομέα της πολιτικής παραγωγής, η συρρίκνωση ήταν μικρότερη (από 2,7 σε 2,4 εκατομμύρια εργαζομένους). Την ίδια περίοδο ο αριθμός του προσωπικού που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της στρατιωτικής E&A μειώθηκε από 1,2 εκατομμύρια το 1988 σε περίπου 0,4 εκατομμύρια το 1999.

Επιπλέον περικοπές σημειώθηκαν στους πραγματικούς μισθούς και τα επιδόματα των εργαζομένων στο MIC. Μέχρι το 1996 ο μηνιαίος μισθός των εργαζομένων στην αμυντική βιομηχανία ήταν μόνο 60% του εθνικού μέσου όρου για τον κλάδο της βιομηχανίας (Davis, 2019). Σε κάθε περίπτωση οι εργαζόμενοι στην αμυντική βιομηχανία δεν αμείβονταν σε τακτική βάση καθώς ήταν συχνό το φαινόμενο της καθυστέρησης πληρωμής μισθών. Παρ' όλα αυτά ανέχονταν την κατάσταση αυτή γιατί ζούσαν σε εταιρικές κατοικίες, ενώ συνέχιζαν να έχουν πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες, την ίδια στιγμή όμως το κίνητρό τους για εργασία είχε δεχθεί σοβαρό πλήγμα.

Οι διευθυντές των αμυντικών βιομηχανιών, βρέθηκαν σε απόγνωση, φτάνοντας σε σημείο να ανταλλάζουν στρατιωτικά αγαθά από τα υφιστάμενα αποθέματα με αντίστοιχα πολιτικά για να μπορέσουν να τα παρέξουν στους εργαζόμενους αντί μισθού. Η επιδείνωση των συνθηκών εργασίας και αμοιβής οδήγησαν σε ουσιαστικές αποχωρήσεις εργατικού δυναμικού από τον κλάδο της άμυνας, και κυρίως ατόμων που βρισκόταν στην αρχή της σταδιοδρομίας τους. Χαρακτηριστική είναι και η αύξηση του μέσου όρου ηλικίας των εργαζομένων στην αμυντική βιομηχανία. Ο μέσος όρος ηλικίας των εργαζόμενων στην ΟΡΚ αυξήθηκε από τα 39 έτη το 1990 στα 58 έτη το 2000 (Davis, 2019).

4.2.8 Τοποθεσία

Τα ιδρύματα αμυντικής βιομηχανίας και στρατιωτικής E&A συγκεντρώθηκαν στη Μόσχα, στην Αγία Πετρούπολη και σε 23 άλλες περιοχές (π.χ. στα Ουράλια) (Gaddy (1996). Η κατανομή των εγκαταστάσεων δεν άλλαξε ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1990, λόγω των σοβαρών ελλείψεων κεφαλαίου για επενδύσεις. Αυτή όμως που άλλαξε σημαντικά, ήταν η περιφερειακή κατανομή των εργαζομένων στον τομέα της αμυντικής βιομηχανίας. Πιο συγκεκριμένα, οι εργαζόμενοι σε απομακρυσμένες περιοχές εμφάνισαν αυξημένη τάση εγκατάλειψης των θέσεων εργασίας τους, καθώς αυτές έπαψαν πλέον να είναι ελκυστικές και να δικαιολογούν την έως τότε γεωγραφική τους απομόνωση. Η παραπάνω τάση μάλιστα ήταν πιο έντονη μεταξύ των νεότερων ηλικιακά εργαζόμενων, ένα γεγονός που συνέβαλε επιπλέον στην αύξηση του μέσου όρου ηλικίας των εργαζομένων στην αμυντική βιομηχανία.

4.2.9 Εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας

Κατά τη δεκαετία του 1990 πρωταρχικός στόχος του εξωτερικού εμπορίου της αμυντικής βιομηχανίας ήταν είτε η απόκτηση χρήσιμου συναλλάγματος, είτε η απόκτηση ελκυστικών αγαθών μέσω της ανταλλαγής του με οπλικά συστήματα. Ο κεντρικός έλεγχος του εξωτερικού εμπορίου όπλων σχεδόν εκμηδενίστηκε. Οι ρωσικές εταιρείες, δεδομένου ότι διέθεταν όπλα που είχαν παραχθεί για τις ανάγκες των σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων και τα οποία δεν είχαν πλέον ζήτηση, μπορούσαν να τα χρεώνουν σε χαμηλές τιμές και να εξακολουθούν να αποκομίζουν σημαντικά κέρδη. Ωστόσο, ένα σημαντικό μερίδιο του στρατιωτικού εξωτερικού εμπορίου διεξήχθη με τη μέθοδο της ανταλλαγής. Οι εξαγωγές οπλικών συστημάτων παρήγαγαν τα τρία τέταρτα του εισοδήματος της αμυντικής βιομηχανίας, χωρίς όμως αυτά τα κέρδη να επαρκούν για τη χρηματοδότηση του εκσυγχρονισμού τους (DIA, 2017).

Την ίδια περίοδο, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου είχε ως αποτέλεσμα τον τερματισμό της δυτικού οικονομικού πολέμου εναντίον της Ρωσίας (π.χ. η CoCom του NATO διαλύθηκε το 1994: Davis, 2016). Οι χώρες του NATO διατήρησαν λιγότερο περιοριστικούς ελέγχους στις εξαγωγές. Στη δεκαετία του 1990 η Ρωσία μπόρεσε να εισάγει νόμιμα απευθείας από χώρες μέλη του NATO περισσότερα μηχανήματα και εμπορεύματα, αλλά οι συναλλαγές ήταν περιορισμένες εξαιτίας της ανεπάρκειας του ρωσικού νομίσματος. Ο μεγαλύτερος αμυντικός εταίρος της Ρωσίας ήταν η Ουκρανία, αλλά οι συναλλαγές μεταξύ τους άλλαξαν μορφή και μετατράπηκαν από εσωτερικό εμπόριο σε εξαγωγές. Κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας η Κίνα και η Ινδία πρόσφεραν στις ρωσικές επιχειρήσεις νέες ευκαιρίες εφοδιασμού λόγω της ταχείας εκβιομηχάνισής τους και της αποφάσεις των αμυντικών εταιρειών του NATO να αναθέσουν σε εξωτερικούς συνεργάτες την παραγωγή εξαρτημάτων σε κατασκευαστές χαμηλού κόστους στον Τρίτο Κόσμο.

Τέλος, η Ρωσία διατήρησε ορισμένα προγράμματα εκτροπής του παράνομου εμπορίου και τεχνολογικής κατασκοπείας (spetsinformatsiya). Ωστόσο, οι ελλείψεις πόροι της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας συνήθως δεν αρκούσαν ώστε να μελετήσει σε βάθος τα αποκτηθέντα πρωτότυπα, ώστε να αντλήσει τις όποιες τεχνολογικές πληροφορίες και να τις εκμεταλλευτεί προς όφελός της.

4.3 Επιχειρήσεις της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας στη μεταβατική οικονομία: δομή, λειτουργία και απόδοση

Οι μεταρρυθμιστικές πολιτικές κατά τη διάρκεια του υβριδικού οικονομικού συστήματος της δεκαετίας του 90 υπήρξαν άκαρπες και σε συνδυασμό με τις κακές επιδόσεις της οικονομίας είχαν αρνητικές επιπτώσεις στο MIC.

4.3.1 Δομή

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, σύμφωνα με τα κυβερνητικά σχέδια οι 500 περίπου από τις 900 επιχειρήσεις ΟΡΚ έπρεπε να παραμείνουν ως κρατικοί φορείς, ενώ οι υπόλοιπες να ιδιωτικοποιηθούν (Noren, 1994, Gaddy, 1996). Ωστόσο, η ιδιωτικοποίηση προχώρησε με αργό ρυθμό και μέχρι το 1997 η ιδιοκτησιακή δομή τους δομή ήταν: κρατικές επιχειρήσεις 46,1%, ανώνυμες εταιρείες με κρατική συνιδιοκτησία 33,6%, και ιδιωτικές εταιρείες 20,3%. Η κεντρική διαχείριση των αμυντικών βιομηχανιών αποδυναμώθηκε με εκείνες να αποκτούν σχετικά μεγαλύτερη αυτονομία. Ωστόσο, στο χαοτικό οικονομικό περιβάλλον εκείνης της εποχής (40% μείωση του πραγματικού ΑΕΠ, πληθωρισμός πάνω από 1.000%), η ύπαρξη κάθετων σχέσεων των επιχειρήσεων με το κράτος παρέμεινε ζωτικής σημασίας ώστε να μπορέσουν να λάβουν οικονομική (κυρίως) βοήθεια. (Davis, 2019)

Πλέον των ανωτέρω, υπήρξε μικρή αλλαγή στην υψηλή συγκέντρωση και την κάθετη ολοκλήρωση της αμυντικής βιομηχανίας λόγω της σοβαρής έλλειψης επενδύσεων. Οι αμυντικές εταιρείες συνέχισαν να παρέχουν ουσιαστική κοινωνική υποστήριξη στο προσωπικό τους, παρά την μικρή χρηματοδότηση που λάμβαναν. Ωστόσο, η αυξανόμενη επιβάρυνση πολλών επιχειρήσεων τις ανάγκασε στο σημείο να πουλήσουν μέρος των στρατηγικών τους αποθεμάτων προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τη λειτουργία τους και τους μισθούς του προσωπικού (Oxenstierna and Westerlund, 2013). Το μέγεθος των ρωσικών εταιρειών όσον αφορά την έκτασή τους δεν άλλαξε σημαντικά τη δεκαετία του 1990, αλλά μειώθηκε σημαντικά με όρους απασχόλησης και πωλήσεων. Η είσοδος πρώτων υλών και γενικά επενδύσεων στο στρατιωτικό βιομηχανικό σύμπλεγμα ήταν ελάχιστη, με αποτέλεσμα να είναι λίγες και οι έξοδοι στρατιωτικών προϊόντων.

4.3.2 Λειτουργία

Ο υποχρεωτικός σχεδιασμός της αμυντικής βιομηχανίας καταργήθηκε, με την προσδοκία ότι θα βασίζεται στις ανάγκες της αγοράς. Ωστόσο, λόγω των καταστροφικών μακροοικονομικών επιδόσεων και των αποτυχιών σε μεταρρυθμίσεις στο μικροοικονομικό επίπεδο, ο έμμεσος γραφειοκρατικός έλεγχος του MIC από την κυβέρνηση ενισχύθηκε. Οι διαδικασίες ποσότητας, ιδίως η ανταλλαγή, έγιναν πιο σημαντικές για τις εταιρείες αμυντικής βιομηχανίας. Μέχρι το 1997, το 70% των συναλλαγών των μεγάλων επιχειρήσεων πραγματοποιήθηκε με βάση την ανταλλαγή (Gaddy και Ickes, 1998).

Την ίδια στιγμή οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις, λόγω της οικονομικής κατάστασης δεν προχώρησαν σε μεγάλες παραγγελίες οπλικών συστημάτων, ενώ το χρέος του Υπουργείου Άμυνας προς την αμυντική βιομηχανία αυξήθηκε σημαντικά. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1998 η κυβέρνηση ήταν σε θέση να πληρώσει στην αμυντική βιομηχανία μόνο το 25% του ποσού που απαιτούνταν για τις κρατικές παραγγελίες. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των αμυντικών βιομηχανιών για την παροχή αμυντικού υλικού στις ένοπλες δυνάμεις υπήρξε ασήμαντος, ενώ αριθμός τους στράφηκε στην παραγωγή εμπορευμάτων με εφαρμογή και στον πολιτικό τομέα, για να αντιμετωπισθεί το φαινόμενο των αυξανόμενων εισαγωγών.

Παράλληλα, οι αγορές χονδρικής και κεφαλαίου για την αμυντική βιομηχανία δεν λειτούργησαν με τον αναμενόμενο τρόπο. Οι διευθυντές του αμυντικών εταιρειών και των προμηθευτών τους, αναγκάστηκαν να λάβουν αποκεντρωμένες αποφάσεις για να συνεχίσουν να εμπορεύονται κανονικά σε όρους ποσότητας, χρησιμοποιώντας ενδοεπιχειρησιακή πίστωση, με την προσδοκία ότι τα χρέη θα εκκαθαρίζονταν τελικά από την κυβέρνηση (Noren, 1994). Η προσπάθεια επέκτασης του κεφαλαίου στην αμυντική βιομηχανία ουσιαστικά εξαφανίστηκε καθώς οι επενδύσεις μειώθηκαν κατά 90% περίπου.

Οι μεταρρυθμιστές στην κεντρική κυβέρνηση ήθελαν να επιβάλουν αυστηρούς περιορισμούς στον προϋπολογισμό των αμυντικών βιομηχανιών, με τον κίνδυνο πρόκλησης μαζικών χρεοκοπιών. Ωστόσο, οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων στις περιφερειακές κυβερνήσεις τους αγνόησαν και συνέχισαν να

παρέχουν κρυφές επιδοτήσεις σε προβληματικές αμυντικές εταιρείες (π.χ. ανοχή μη πληρωμής λογαριασμών ρεύματος, πίστωση από ελεγχόμενες από το κράτος τράπεζες και φορολογικές ελαφρύνσεις).

4.3.4 Απόδοση

Κατά τη δεκαετία του 1990 ο κύριος στόχος των διευθυντών επιχειρήσεων αμυντικής βιομηχανίας ήταν να εξασφαλίσουν την επιβίωση των εταιρειών τους. Οι αμυντικές βιομηχανίες αρχικά συνέχισαν να επιδεικνύουν ποσοτικές κινήσεις με την παραγωγή στρατιωτικού υλικού της σοβιετικής εποχής, που κατέστη δυνατή χάρη στην αποκεντρωμένη ενδοεπιχειρησιακή πίστωση και τη διαθεσιμότητα αποθεμάτων, τη συνεχή λήψη τρεχουσών εισροών και το υφιστάμενο έμπειρο εργατικό δυναμικό. (Davis, 2019)

Η ποιότητα της παραγωγής του αμυντικού υλικού επιδεινώθηκε λόγω των σοβαρών οικονομικών δυσκολιών. Επιπλέον το γεγονός ότι ο βασικός αγοραστής αμυντικού υλικού ήταν οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις (και μάλιστα σε σχετικά μικρές ποσότητες) οδήγησε σε έλλειψη ανταγωνισμού και αντίστοιχη μείωση της πίεσης για αύξηση της ποιότητας των προϊόντων.

Οι προσανατολισμένοι στην αγορά δείκτες αξίας κόστους, τιμών, τόκων και κερδών δεν είχαν επιρροή στην αμυντική βιομηχανία. Εταιρείες που διέθεταν αμυντικό υλικό προς εξαγωγή ήταν διατεθειμένες να το πωλήσουν σε οποιαδήποτε τιμή σε σκληρό νόμισμα ή να το ανταλλάξουν με άλλα προϊόντα. Η παραγωγικότητα των αμυντικών επιχειρήσεων επιδεινώθηκε λόγω του συνδυασμού μείωσης των εσόδων από πωλήσεις, παλαιού αποθέματος και αποθαρρυσμένων εργαζομένων.

Η τεχνολογική καινοτομία στην αμυντική βιομηχανία παρεμποδίστηκε από τις ανεπαρκείς επενδύσεις και την αποστροφή του κινδύνου των διευθυντών σε ένα περιβάλλον που ήταν ακόμη πιο αβέβαιο από εκείνη της σοβιετικής περιόδου: Οι επενδύσεις για τη στρατιωτική E&A έφταναν μόλις στο 1/10 του προηγούμενου επιπέδου της. Το 70% των τεχνολογιών παραγωγής ήταν ήδη ξεπερασμένες, ενώ οι συνθήκες παραγωγής στα εργοστάσια αμυντικού υλικού επιδεινώθηκαν λόγω των εντεινόμενων ελλείψεων, αλλά και των φαινομένων συμφόρησης.

4.4 Ρωσικές πολιτικές σχετικά με τις προμήθειες και τη μετατροπή της αμυντικής βιομηχανίας

Οι πολιτικές και οικονομικές αλλαγές στη δεκαετία του 1990 είχαν ως αποτέλεσμα πολύ χαμηλότερες προμήθειες και επανειλημμένες προσπάθειες για ριζική μετατροπή της αμυντικής βιομηχανίας.

4.4.1 Προμήθεια

Οι μεταρρυθμιστές της νεοσύστατης ρωσικής κυβέρνησης είχαν θέσει εξ' αρχής αρκετά φιλόδοξους στόχους για τη συρρίκνωση του ΟΡΚ. Παρά το γεγονός πως αυτοί δεν επιτεύχθηκαν απόλυτα, το 1992 σημειώθηκε μείωση της προμήθειας οπλικών συστημάτων της τάξης του 57%, ενώ η στρατιωτική παραγωγή μειώθηκε κατά 38% (Gaddy, 1996). Το 1996 η κυβέρνηση ενέκρινε το «Κρατικό Εξοπλιστικό Πρόγραμμα» (GPV) για την περίοδο 1996–2005 που βασίστηκε σε μια στρατηγική συγκέντρωσης των σπάνιων πόρων για τα υψηλής προτεραιότητας προγράμματα οπλικών συστημάτων, αλλά και στις εγγυήσεις πωλήσεων για τις αμυντικές εταιρείες. Το ανωτέρω πρόγραμμα συμπληρώθηκε από το «Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης και Μετατροπής Αμυντικής Βιομηχανίας» για την περίοδο 1998–2000.

Συνολικά, τα επίσημα σχέδια και τα προγράμματα προμηθειών είχαν ελάχιστη θετική επίδραση στις εξελίξεις στο MIC. Το Κρατικό Εξοπλιστικό Πρόγραμμα της περιόδου 1996–2005 εφαρμόστηκε ανεπιτυχώς λόγω οργανωτικών ελλείψεων και ανεπαρκούς χρηματοδότησης (διατέθηκε μόνο το 23% του ανακοινωθέντος προϋπολογισμού): (IET 2010; Oxenstierna και Westerlund, 2013; NATO 2015; DIA, 2017). Ενδεικτικά, το 1997 διατέθηκαν για την αγορά οπλικών συστημάτων και για προγράμματα στρατιωτικής E&A 28 δις ρούβλια, αλλά στην πραγματικότητα απορροφήθηκαν μόνο 8 δις. Ομοίως, η αξία του GOZ που είχε εγκριθεί για το 1998 ανερχόταν στα 25 δις ρούβλια, στην πράξη όμως διατέθηκαν μόνο 3 δις. Συνολικά κατά την περίοδο 1992 έως το 1999 η αξία των προμηθειών μειώθηκε από 8,3 δις σε 2,9 δις δολάρια (σε σταθερές τιμές δολαρίου του 2016) (Davis, 2019).

4.4.2 Μετατροπή της αμυντικής βιομηχανίας από τη Ρωσία τη δεκαετία του 1990

Η μεταρρυθμιστική κυβέρνηση ακολούθησε μια πολιτική «βαθιάς μεταστροφής» του Στρατιωτικού Βιομηχανικού Συμπλέγματος (ΟΡΚ) με σκοπό να δημιουργήσει μια δραστική μετατόπιση από τη στρατιωτική παραγωγή και τη μεταφορά αμυντικών επιχειρήσεων στην οικονομία πολιτικού τύπου. Τον Φεβρουάριο του 1992 η κυβέρνηση ψήφισε το νόμο για τη «Μετατροπή της Αμυντικής Βιομηχανίας» και τα επόμενα δύο χρόνια καθιερώθηκαν 14 ομοσπονδιακά και πάνω από 1.000 περιφερειακά προγράμματα μετατροπής υποκαταστημάτων ή επιχειρήσεων (Gaddy, 1996). Το 1997 η κυβέρνηση ψήφισε έναν συμπληρωματικό νόμο για την «Ανασυγκρότηση και τη Μετατροπή της Αμυντικής Βιομηχανίας στη Ρωσική Ομοσπονδία» για την περίοδο 1998–2000.

Ωστόσο, όλες οι εμπειρικές εκτιμήσεις δείχνουν ότι μόνο ένα μικρό ποσοστό της διαδικασίας μεταστροφής επιτεύχθηκε κατά τη δεκαετία του 1990, κυρίως λόγω έλλειψης κεφαλαίων. Ενδεικτικά αναφέρεται πως το 1995 υλοποιήθηκε μόνο το 18% των έργων μετατροπής που προβλεπόταν στον κρατικό προϋπολογισμό, ενώ το 1996 το 33%. Ένα άλλο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η Ρωσία ήταν ότι η συνεχώς αυξανόμενη ροή εισαγόμενων καταναλωτικών αγαθών, τα οποία υπερείχαν σε ποιότητα, ενώ συχνά ήταν και φθηνότερα από εκείνα που προσέφερε η ρωσική αμυντική βιομηχανία (Davis, 2019)

4.5 Σύνοψη

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω, διαπιστώνουμε πως κατά τη δεκαετία του 1990 η ρωσική αμυντική βιομηχανία έθεσε ως πρωταρχικό της στόχο την επιβίωσή της μέσα σε εξαιρετικά δυσμενές οικονομικό περιβάλλον. Η παραγωγή της βασίστηκε στη συντήρηση υφιστάμενων μοντέλων, σε περιορισμένη ανάπτυξη καινούργιων καθώς και σε μεταστροφή της σε παραγωγή προϊόντων πολιτικού τύπου. Η ζοφερή αυτή κατάσταση άλλαξε ριζικά κατά τη δεκαετία του 2000 με την Ρωσία να ανακάμπτει οικονομικά και την αμυντική της βιομηχανία να ανακτά ένα σημαντικό μέρος των δυνατοτήτων της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΡΩΣΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 2000

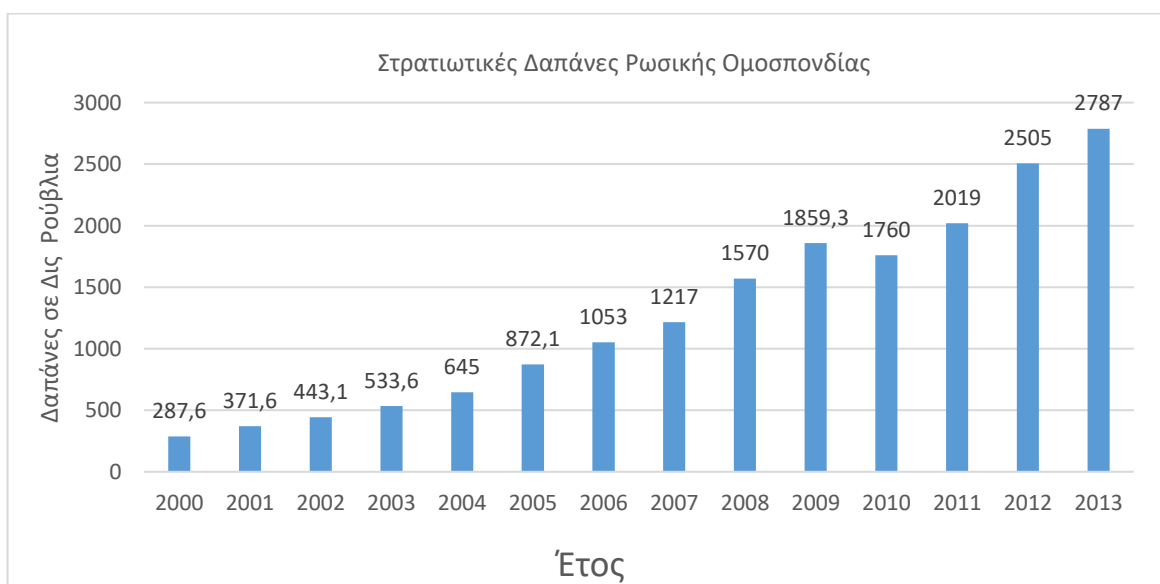
5.1 Αμυντικές δαπάνες και εξαγωγές στρατιωτικού υλικού Ρωσίας

Κατά τη δεκαετία του 2000 οι αμυντικές δαπάνες της Ρωσίας και οι εξαγωγές αμυντικού εξοπλισμού αυξήθηκαν λόγω της ανάκαμψης της οικονομίας, της επαναφοράς της άμυνας σε ζήτημα υψηλής προτεραιότητας και της βελτιωμένης απόδοσης του Στρατιωτικού Βιομηχανικού Συγκροτήματος (MIC).

5.1.1 Αμυντικές δαπάνες 2000–2013

Στο διάγραμμα της εικόνας 11 φαίνονται οι εκτιμήσεις του IISS για τις στρατιωτικές δαπάνες της Ρωσίας, οι οποίες αυξήθηκαν από 287,6 δις ρούβλια (τρέχουσες τιμές) το 2000 στα 2787 δις το 2013. Ο αμυντικός προϋπολογισμός περιλαμβάνει δαπάνες για τις ένοπλες δυνάμεις, την κινητοποίηση, το συγκρότημα πυρηνικών όπλων, τις διεθνείς στρατιωτικές υποχρεώσεις και στρατιωτική E&A. Δαπάνες που σχετίζονται με την άμυνα σε άλλες κατηγορίες προϋπολογισμού περιλαμβάνουν τμήματα εθνικής ασφάλειας, στρατιωτικές κατασκευές, κοινωνική υποστήριξη του στρατού και συντάξεις (IET, 2000-2019. Davis, 2002; Oxenstierna και Westerlund, 2013).

Εικόνα 11 Στρατιωτικές Δαπάνες Ρωσικής Ομοσπονδίας μετά το 2000

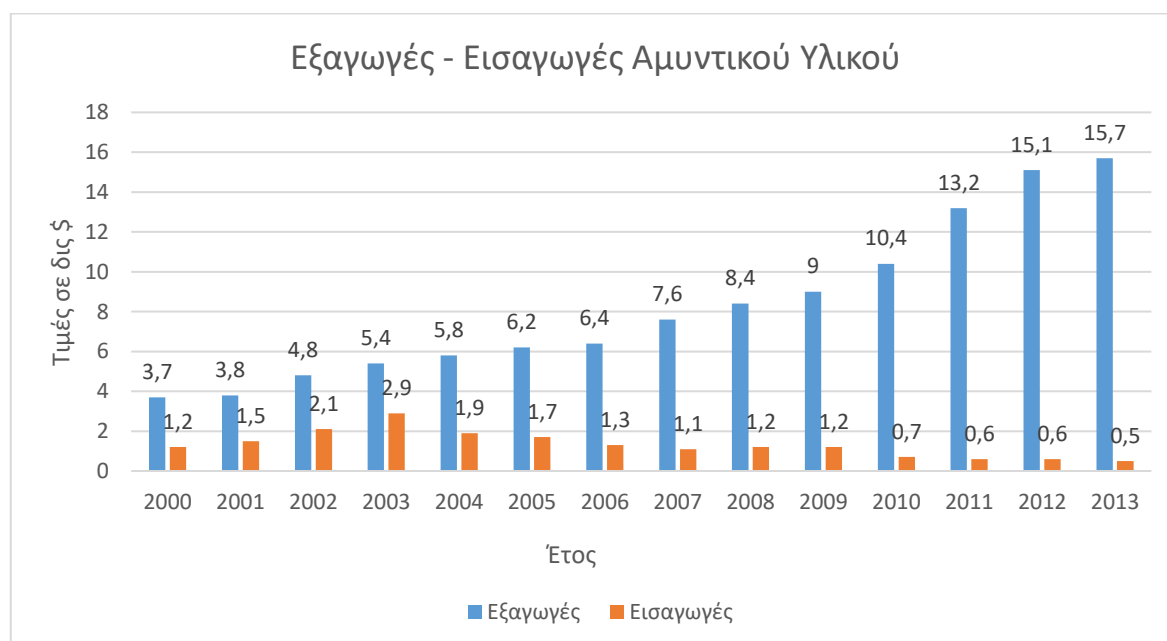
Πηγή Davis 2019 via IISS , ίδια επεξεργασία

5.1.2 Εξαγωγές/ εισαγωγές όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού

Η αξία των εξαγωγών WME της Ρωσίας αυξήθηκε από 3,7 δις \$ (τρέχουσες τιμές) το 2000 έως το ανώτατο όριο των 15,7 δις \$ το 2013, όπως φαίνεται στο διάγραμμα της εικόνας 12, καθιστώντας τη Ρωσία το δεύτερο μεγαλύτερο εξαγωγέα αμυντικού υλικού μετά τις ΗΠΑ. Η Κίνα ήταν ο κύριος αγοραστής της κατά την περίοδο 2000–2006, αλλά τα επόμενα χρόνια, η Ινδία ήταν εκείνη που πήρε τη θέση της. Οι εξαγωγές αμυντικού υλικού της Ρωσίας περιορίστηκαν μετά το 2013 εξαιτίας οικονομικών κυρώσεων. Ωστόσο, επειδή το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου όπλων της Ρωσίας ήταν με χώρες που δεν επιβάλλουν κυρώσεις, οι εξαγωγές της ανέκαμψαν και άγγιξαν τα 16 δις \$ το 2013 (Davis, 2016, IISS, 2018).

Οι νόμιμες εισαγωγές αμυντικού υλικού από τη Ρωσία παρέμειναν μέτριες, με την αξία τους να αυξάνεται στο ανώτατο όριο των 2,9 δις \$ το 2003, αλλά στη συνέχεια πέφτουν στα 200 εκατομμύρια \$ το 2015. Οι οικονομικές κυρώσεις μετά το 2013 μείωσαν σημαντικά τις στρατιωτικές σχέσεις της Ρωσίας με την Ουκρανία και τις χώρες του NATO. Σε απάντηση, η Ρωσία εφάρμοσε πιο ενεργά επιχειρήσεις εκτροπής του εμπορίου μέσω τρίτων χωρών καθώς και τεχνολογική κατασκοπεία για την απόκτηση διαβαθμισμένων τεχνολογιών διπλής χρήσης από ξένες χώρες.

Εικόνα 12. Εξαγωγές/Εισαγωγές Αμυντικού Υλικού Ρωσικής Ομοσπονδίας

Πηγή Davis 2019 via IISS & TsAST, ίδια επεξεργασία

5.2. Σχέσεις της αμυντικής βιομηχανίας με την οικονομία και το πολιτικό σύστημα και αλλαγές στην οργάνωση

5.2.1 Αμυντική βιομηχανία στο ρωσικό κρατικό πολιτικοοικονομικό σύστημα

Στη δεκαετία του 2000 το ρωσικό πολιτικοοικονομικό σύστημα απέκτησε νέα χαρακτηριστικά, καθώς η προεδρική εξουσία ενισχύθηκε υπό τον Βλαντιμίρ Πούτιν. Οι στόχοι της βελτίωσης των εθνικών προγραμμάτων ασφάλειας και άμυνας απέκτησαν εκ νέου υψηλή προτεραιότητα. Η κρατική μηχανή αύξησε την ισχύ της και συνέχισε να κατέχει την πλειοψηφία των εγκαταστάσεων του Στρατιωτικού Βιομηχανικού Συγκροτήματος (Monaghan, 2014), εφαρμόζοντας έμμεσο γραφειοκρατικό έλεγχο. Οι κάθετες σχέσεις κυριάρχησαν των οριζοντίων, με τους διευθυντές των αμυντικών βιομηχανιών να διαπραγματεύονται με τους κρατικούς αξιωματούχους σχετικά με τους στόχους παραγωγής και ήπιους δημοσιονομικούς περιορισμούς. Οι μακροοικονομικές επιδόσεις βελτιώθηκαν, αλλά παρέμειναν σοβαρά προβλήματα σε μικροοικονομικό επίπεδο. (Gaddy και Ickes, 2005:).

5.2.2 Εξελίξεις στη στρατηγική εθνικής ασφάλειας και στην οργάνωση της αμυντικής βιομηχανίας

Η κυβέρνηση Πούτιν υιοθέτησε νέες έννοιες για την Εθνική Ασφάλεια, καθώς και νέο Στρατιωτικό Δόγμα, ζητώντας ενίσχυση της στρατιωτικής ισχύος. Η υψηλή προτεραιότητα στην άμυνα αντικατοπτρίστηκε στις αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες και στα φιλόδοξα σχέδια για αναζωογόνηση του ΟΡΚ, που εκπονήθηκαν με δύο διατάγματα: *Προώθηση της Συγκέντρωσης και του Εξορθολογισμού της Στρατιωτικής Παραγωγής* (2000) και *Κύριες πολιτικές της Ρωσικής Ομοσπονδίας στον Τομέα της Ανάπτυξης του Αμυντικού-Βιομηχανικού Συγκροτήματος έως το 2010 και μελλοντικές Προοπτικές* (Davis, 2019). Το 2012 η κυβέρνηση δημιούργησε το Ομοσπονδιακό Πρόγραμμα για την Ανάπτυξη της Αμυντικής Βιομηχανίας έως το 2020. Μέχρι τότε είχε ήδη υιοθετήσει τρία κρατικά Εξοπλιστικά Προγράμματα (έως το 2005, έως το 2010 και το 2015), η υλοποίηση των οποίων όμως δεν αποδείχθηκε αποτελεσματική, κυρίως λόγω οργανωτικών προβλημάτων και ανεπαρκούς χρηματοδότησης. (Oxenstierna and Westerlund, 2013, DIA, 2017).

Η Στρατιωτική Βιομηχανική Επιτροπή (MIC) επανιδρύθηκε το 2007 με σκοπό το συντονισμό της παραγωγής αμυντικής βιομηχανίας, των προμηθειών, της στρατιωτικής E&A και το στρατιωτικό εξωτερικό εμπόριο. Επιπλέον, από το 2008 τα περισσότερα στοιχεία της αμυντικής βιομηχανίας τα διαχειρίζεται το Υπουργείο Βιομηχανίας και Εμπορίου (MinPromTorg). Πολλές αμυντικές βιομηχανίες συγχωνεύτηκαν σε κάθετα ολοκληρωμένες κρατικές εταιρείες χαρτοφυλακίου, με πιο σημαντική τη Rostekhnologii Public Corporation (ή Rostekh) (IET, 2010). Ο βασικός οργανισμός στο στρατιωτικό εξωτερικό εμπόριο ήταν η Rosoboroneksport (θυγατρική της Rostekh), η οποία ήλεγχε περίπου το 85% των εξαγωγών στρατιωτικού υλικού (DIA, 2017).

5.2.3 Υψηλή προτεραιότητα του ρωσικού αμυντικού τομέα τη δεκαετία του 2000

Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα της εικόνας 11, οι αμυντικές δαπάνες ακολούθησαν ανοδική πορεία. Από το παραπάνω φαίνεται η πρόθεση της ρωσικής ηγεσίας να δοθεί προτεραιότητα στον αμυντικό τομέα. Ο κρατικός προϋπολογισμός περιλάμβανε τη διάθεση σημαντικών πόρων για τη χρηματοδότηση αμυντικών προγραμμάτων, οι μισθοί στο MIC αυξήθηκαν, οι συνθήκες εργασίας βελτιώθηκαν, ενώ κατά τη φάση υλοποίησης των προγραμμάτων, η κυβέρνηση επέδειξε ισχυρές δεσμεύσεις για την εκπλήρωση των αμυντικών σχεδίων. Μεγαλύτερη έμφαση δόθηκε στη συντήρηση των υπάρχοντων αποθεμάτων και στην ανάπτυξη ικανοτήτων απαραίτητων για τα σχέδια πολεμικής επιστράτευσης. Οι οικονομικοί περιορισμοί των αμυντικών επιχειρήσεων και των ερευνητικών ιδρυμάτων ήταν σχετικά ήπιοι, ενώ οι ελλείψεις που αντιμετώπισαν ήταν χαμηλές.

5.2.4 Ρωσική αμυντική βιομηχανική πολιτική μετά το 2000

Η Ρωσία υιοθέτησε και εφάρμοσε πολυάριθμες βιομηχανικές πολιτικές που επηρέασαν την αμυντική βιομηχανία, όπως η *Στρατηγική 2010* (για την περίοδο 2000–2010), η *Στρατηγική 2020* (2012–2020) και ο ομοσπονδιακός νόμος υπ' αριθ. 488-FZ *Σχετικά με τη βιομηχανική πολιτική στη Ρωσική Ομοσπονδία*. Οι κοινοί στόχοι των παραπάνω πολιτικών περιλάμβαναν τη μερική απεξάρτηση της οικονομίας από τις εξαγωγές ενέργειας και πρώτων υλών γενικά, την επιτάχυνση της τεχνολογικής καινοτομίας, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της

μεταποίησης και την αύξηση των εξαγωγών βιομηχανικών αγαθών. Μετά το 2013 στη λίστα των στόχων αυτών, προστέθηκε και η υποκατάσταση των εισαγωγών, ως απάντηση στις οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη χώρα και οι οποίες αυξήθηκαν μετά τη Ρωσο-Ουκρανική Κρίση του 2014 (Connolly και Hanson, 2016).

5.2.5 Αριθμοί και μεγέθη

Ο αριθμός των αμυντικών βιομηχανιών και των ινστιτούτων στρατιωτικής E&A που αναφέρονται στο Βιομηχανικό και Εμπορικό Μητρώο Οργανισμών του Αμυντικού-Βιομηχανικού Συγκροτήματος κυμάνθηκε από περίπου 1.700 το 1997 σε 1.400 τη δεκαετία του 2000 λόγω προσθηκών, συγχωνεύσεων, χρεοκοπιών και μετατοπίσεων της παραγωγής από στρατιωτικά σε πολιτικά αγαθά. Σύμφωνα με Zatsepin, (2014) το MIC το 2014 περιλάμβανε 1.339 οργανισμούς, Από αυτούς, οι 875 υπαγόταν διοικητικά στη MinPromTorg, 169 στο Υπουργείο Άμυνας, 80 στη RosKosmos, 43 στη RosAtom, ενώ 86 υπαγόταν στην πολιτική οικονομία. Επίσης, πολλοί από αυτούς τους οργανισμούς ανήκαν σε μεγάλες αμυντικές εταιρείες χαρτοφυλακίου (για παράδειγμα, η Rostekhnologii έλεγχε περίπου 500 εταιρείες).

Οι επιχειρήσεις της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας υπήρξαν μεγάλες όσον αφορά τις εγκαταστάσεις και την απασχόληση, αλλά όχι στις πωλήσεις σε σύγκριση με ξένες εταιρείες. Χαρακτηριστικό είναι ότι μόνο έξι ρωσικές εταιρείες συμπεριλήφθηκαν στις 100 κορυφαίες αμυντικές εταιρείες παγκοσμίως το 2018 (SIPRI, 2018), με την αξία των πωλήσεων να είναι πολύ χαμηλή σε σχέση με τις αντίστοιχες των ΗΠΑ (39 συμπεριλήφθηκαν στο Top 100) και περίπου ίση με εκείνη των κορυφαίων Ευρωπαϊκών χωρών.

5.2.6 Εκροές και πωλήσεις της αμυντικής βιομηχανίας

Το 2000 οι δείκτες παραγωγής αμυντικής βιομηχανίας έφταναν μόλις το 36.1% των αντίστοιχων κατά το 1991. Από τότε οι ρυθμοί αύξησης της παραγωγής της αμυντικής βιομηχανίας άρχισαν να αυξάνονται. Είκοσι χρόνια αργότερα (2011) έφτασαν στο επίπεδο του 1991, το 2013 έφτασαν στο 120%, ενώ το 2018 άγγιξαν το 190 % σε σχέση με τους δείκτες παραγωγής το 1991 (Connolly και Sendstad, 2018).

5.2.7 Απασχόληση

Ο συνολικός αριθμός εργαζομένων στην αμυντική βιομηχανία μειώθηκε από 2,0 εκατ το 2000 σε 1,6 εκατ το 2005 και στη συνέχεια αυξήθηκε έως τα 2,0 εκατ. Από αυτά, τα 1,3 εκατ ασχολούταν με την παραγωγή στρατιωτικού υλικού και το 0,7 εκατομμύρια με την αντίστοιχη πολιτική. Οι ρωσικές αμυντικές εταιρείες είχαν μεγάλο αριθμό προσωπικού σε σχέση με τα έσοδα από τις πωλήσεις (δύο έως τέσσερις φορές υψηλότερο από αυτές των δυτικών εταιρειών) (Oxenstierna και Westerlund, 2013). Αυτό οφείλεται στις απαιτήσεις πολεμικής κινητοποίησης και την εσωτερική παροχή κοινωνικών παροχών, ενώ μπορεί να ληφθεί και ως σημάδι μειωμένης αποτελεσματικότητας.

Στη δεκαετία του 2000 οι καθυστερήσεις μισθών εξαλείφθηκαν και η πραγματική αξία των μισθών αυξήθηκε. Από το 2010 έως το 2013 ο πραγματικός μηνιαίος μισθός των εργαζόμενων στην αμυντική βιομηχανία αυξήθηκε με ρυθμό 8% ετησίως (IET, 2010). Επιπλέον υπήρξε βελτίωση στο επίπεδο εκπαίδευσης αλλά και στο ηλικιακό προφίλ των εργαζομένων, αν και η μέση ηλικία τους παρέμεινε υψηλή κυρίως λόγω της απροθυμίας νεότερων επιστημόνων για σταδιοδρομία σε μια βιομηχανία που περιλάμβανε και μυστικά προγράμματα (Fel'gengauer, 2010; Connolly and Boulègue, 2018).

5.2.8 Τοποθεσία

Σύμφωνα με τον Zatsopin (2014), οι 1.339 οργανισμοί του MIC (το 2014) ήταν κατανομημένοι ως εξής: στην Κεντρική Ομοσπονδιακή Περιφέρεια που περιλάμβανε την πόλη και την ευρύτερη περιοχή της Μόσχας βρισκόταν το 44,1% (591 μονάδες), στην Ομοσπονδιακή Περιφέρεια του Βόλγα συμπεριλαμβανομένης της Περιφέρειας Νίζνι-Νόβγκοροντ, το 17,8% (238 μονάδες), ενώ στη ΒΔ Ομοσπονδιακή Περιφέρεια, συμπεριλαμβανομένης της Αγίας Πετρούπολης το 16,7% (223 μονάδες). Η διανομή της απασχόλησης συνέχισε να αλλάζει με τους εργαζόμενους και τους επιστήμονες να εγκαταλείπουν τις πρώην κλειστές πόλεις σε απομακρυσμένες περιοχές.

5.2.9 Εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας

Η οργάνωση του ρωσικού στρατιωτικού εξωτερικού εμπορίου έγινε πιο συγκεντρωτική μετά την ίδρυση της Rosoboroneksport το 2000. Η κυρίαρχη πηγή εισαγωγών αμυντικού υλικού την περίοδο 2000–2013 ήταν η Ουκρανία, η οποία διέθετε ένα ΟΡΚ που ήταν στενά ενοποιημένο με το Ρωσικό. Το 2013 περίπου 200 ρωσικά οπλικά προγράμματα χρησιμοποίησαν 3.000 συγκροτήματα (π.χ.κινητήρες) κατασκευασμένα από 160 ουκρανικές εταιρείες (Connolly και Boulègue, 2018). Η Ρωσία αύξησε τις εισαγωγές αμυντικού υλικού από το Ισραήλ (drones) και τις χώρες του NATO, ενώ το 2011 υπέγραψε συμβόλαιο με τη Γαλλία για την αγορά δύο αμφίβιων σκαφών Mistral με παραγωγή στη Γαλλία και άλλων δύο με ναυπήγηση στη Ρωσία. Ωστόσο, το NATO (2015) ανέφερε ότι το μερίδιο ξένων εξαρτημάτων στον ρωσικό στρατιωτικό εξοπλισμό ήταν μόνο περίπου 10% μέχρι το 2013.

Το στρατιωτικό εξωτερικό εμπόριο της Ρωσίας με την Ουκρανία και τις χώρες του NATO σταμάτησε μετά την πολιτικοστρατιωτική κρίση της Ουκρανίας (Davis, 2016). Ωστόσο, οι οικονομικές κυρώσεις κατά της Ρωσίας δεν υποστηρίχθηκαν από όλες τις χώρες. Κράτη που δεν συμμετείχαν είναι Βραζιλία, Κίνα, Ινδία, Ινδονησία, Ιράν, Ν. Αφρική, Ν. Κορέα και Τουρκία, χώρες που διαθέτουν το 55% περίπου του παγκόσμιου ΑΕΠ (Davis, 2016) Έτσι η Ρωσία συνέχισε το εμπόριο στρατιωτικού υλικού, ενώ επωφελήθηκε και από τις επιταχυνόμενες τεχνολογικά δυνατότητες της Κίνας και της Ινδίας, αποκτώντας πρόσβαση σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας.

5.3 Δομή, λειτουργία, απόδοση εταιρειών ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας

5.3.1 Δομή

Η ιδιοκτησία των αμυντικών επιχειρήσεων παρουσίασε διακυμάνσεις κατά τη δεκαετία του 2000, με αριθμό εταιρειών να ιδιωτικοποιούνται και άλλες να επιστρέφουν στον κρατικό έλεγχο. Επίσης, η κυβέρνηση απαγόρευσε την ιδιωτικοποίηση πολλών αμυντικών εταιρειών, αλλά ορισμένες αλλαγές ιδιοκτησίας συνέβησαν, όπως η μερική ιδιωτικοποίηση (49%) της Kontsern Kalashnikov στην Izhevsk. Το 2013 το 43% των εταιρειών ήταν κρατικές, το 29% ανήκαν από κοινού σε ιδιωτικές και κρατικές εταιρείες, ενώ το 28% ήταν ιδιωτικές (Davis, 2019).

Ο κάθετος έλεγχος στην αμυντική βιομηχανία εντάθηκε τη δεκαετία του 2000 μέσω αναδιοργανώσεων, ίδρυση ισχυρών κρατικών εταιρειών, ενθάρρυνση της κάθετης ολοκλήρωσης και ενίσχυση της Στρατιωτικής-Βιομηχανικής Επιτροπής. Ρωσικές πηγές ισχυρίστηκαν ότι ο ολοκληρωμένος έλεγχος βελτίωσε τη διαχείριση, αλλά οι Connolly και Boulègue (2018) υποστήριξαν ότι τα μέτρα αύξησαν το κόστος, ενθάρρυναν τον αντιπαραγωγικό ανταγωνισμό και αύξησαν τη διαφθορά.

Οι αμυντικές επιχειρήσεις συνέχισαν να διατηρούν ολοκληρωμένα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης για τους υπαλλήλους τους (Oxenstierna and Westerlund, 2013). Ο συνδυασμός της κοινωνικής υποστήριξης, των πιέσεων για μεγαλύτερη παραγωγή, αλλά και των απαιτήσεων για πολεμική κινητοποίηση οδήγησαν σε αύξηση των γενικών δαπανών των αμυντικών επιχειρήσεων και μείωσε την κερδοφορία τους.

Στη δεκαετία του 2000 δεν υπήρξαν σημαντικές νέες εισοδοι αμυντικών εταιρειών και στρατιωτικών ιδρυμάτων E&A στο MIC, καθώς οι νεοφυείς επιχειρήσεις εισήλθαν κυρίως σε ήδη υφιστάμενους οργανισμούς. Όσον αφορά την έξοδο, παρατηρήθηκαν φαινόμενα όπου αριθμός αμυντικών επιχειρήσεων με κακές αποδόσεις είτε αναγκάστηκαν σε πτώχευση είτε εγκατέλειψαν τον τομέα παραγωγής στρατιωτικού υλικού και στράφηκαν στην παραγωγή άλλων προϊόντων.

5.3.2 Λειτουργία

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 οι ρωσικοί κυβερνητικοί οργανισμοί άσκησαν έμμεσα γραφειοκρατικό έλεγχο τόσο στις κρατικές όσο και στις ιδιωτικές αμυντικές επιχειρήσεις μέσω οδηγιών, αναθέσεων και επιθεωρήσεων, ειδικά σε εκείνες που ασχολούταν με παραγωγή οπλικών συστημάτων. Την ίδια στιγμή οι αμυντικές εταιρείες λειτουργούσαν με χαμηλά αποθέματα παραγωγής αμυντικού υλικού λόγω ισχυρών απαιτήσεων για προϊόντα από εγχώριους αλλά και ξένους πελάτες.

Οι επενδύσεις στην αμυντική βιομηχανία αυξήθηκαν σημαντικά από το 2005. Κύριοι στόχοι ήταν ο εκσυγχρονισμός της μεταποίησης, η επέκταση της παραγωγής αμυντικού υλικού και η ενίσχυση των δυνατοτήτων κινητοποίησης. Κατά την

περίοδο 2005–2013 οι αμυντικές επιχειρήσεις δεν παρουσίασαν σημαντικές ελλείψεις, ούτε συμφόρηση στην παραγωγή ή αστάθεια στη μεταποίηση. Μετά το 2013 όμως, οι οικονομικές κυρώσεις που σχετίζονται με την Ουκρανία προκάλεσαν κλυδωνισμούς στην προσφορά και διέκοψαν τη στρατιωτική παραγωγή, ειδικά αυτή που εξαρτάται από τις εισαγωγές από την Ουκρανία.

Για την αντιστάθμιση των παραπάνω περιορισμών η Ρωσία επιδίωξε την ενίσχυση των προγραμμάτων υποκατάστασης εισαγωγών (Connolly και Hanson, 2016) με σκοπό την προστασία της αμυντικής βιομηχανίας. Η κυβέρνηση ανακοίνωσε ως στόχο για τη ρωσική αμυντική βιομηχανία την υποκατάσταση 695 ειδών αμυντικού υλικού από τα 1.070 που είχαν εισαχθεί από την Ουκρανία μέχρι το τέλος του 2015. Αργότερα υιοθετήθηκε ο φιλόδοξος στόχος της αντικατάστασης με εγχώρια παραγωγή του 85% των εισαγωγών που επηρεάζονται από κυρώσεις έως το 2025 (Connolly and Hanson, 2016; Connolly and Boulègue, 2018). Ωστόσο, το πρόγραμμα υποκατάστασης εισαγωγών που αφορούσε τις χώρες του NATO αντιμετώπισε σημαντικές τεχνολογικές προκλήσεις και δε σημείωσε ιδιαίτερη επιτυχία. Σύμφωνα με τον Davis (2019), μέχρι το τέλος του 2018 τα παραδείγματα επιτυχημένων προγραμμάτων υποκατάστασης ήταν περιορισμένα.

5.3.3 Απόδοση

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 τα κριτήρια επιτυχίας των διευθυντών αμυντικής βιομηχανίας έπαψαν να σχετίζονται με την επιβίωση των εταιριών και στράφηκαν στη δυνατότητα υλοποίησης φιλόδοξων σχεδίων για την παραγωγή αμυντικού υλικού. Οι αμυντικές βιομηχανίες λειτουργούσαν σε ένα περιβάλλον υψηλής ζήτησης λόγω της στρατιωτικής αναγέννησης της χώρας. Οι ίδιες προτίμησαν την αύξηση της ποσότητας παραγωγής του υφιστάμενου αμυντικού υλικού, αντί να στραφούν στη μεγιστοποίηση του κέρδους μέσω της παραγωγής μικρότερου αριθμού μονάδων, αλλά πιο εξελιγμένων τεχνολογικά προϊόντων.

Οι δείκτες αξίας (κόστος, τιμές, επιτόκια, κέρδη) της αμυντικής βιομηχανίας βελτιώθηκαν κατά τη δεκαετία του 2000, χωρίς όμως να σημειώσουν σημαντικές εξελίξεις. Η εργασία, το κεφάλαιο και η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών

παραγωγής παρέμειναν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα στην αμυντική βιομηχανία επειδή οι επιχειρήσεις διατήρησαν υπερβολικό εργατικό δυναμικό και μεγάλα αποθέματα κεφαλαίου.

Η τεχνολογική καινοτομία στο ΟΡΚ εξελίχθηκε άνισα στη δεκαετία του 2000. Παρά τη λήψη ικανής χρηματοδότησης, η στρατιωτική Ε&Α δεν αναπτύχθηκε όπως αναμενόταν, κυρίως λόγω του γερασμένου επιστημονικού εργατικού δυναμικού και των μειωμένων τεχνικών προσόντων του. Σημαντικές βελτιώσεις στον τομέα της στρατιωτικής καινοτομίας παρατηρήθηκαν με τη θέσπιση του Εξοπλιστικού Προγράμματος 2011–20, η οποία συνοδεύτηκε από υψηλού επιπέδου παρακολούθηση της απόδοσης, περισσότερες επενδύσεις και βελτιωμένες οικονομικές αποδοχές. (Davis, 2019)

Οι συνθήκες παραγωγής αμυντικού υλικού βελτιώθηκαν σημαντικά από το 2000 έως 2013. Η ζήτηση για στρατιωτικά και πολιτικά προϊόντα αυξήθηκε, ενώ οι ανταλλαγές εξαλείφθηκαν. Την ίδια στιγμή η συχνότητα των ελλείψεων, τα σημεία συμφόρησης στην παραγωγή και η επιβαλλόμενη στο παρελθόν αντικατάσταση μειώθηκε. Οι οικονομικές κυρώσεις που σχετίζονται με την Ουκρανία επηρέασαν την παραγωγή, σε μικρό όμως βαθμό, καθώς ο αριθμός των επιχειρήσεων που εξαρτιόταν από τα προϊόντα στα οποία είχε επιβληθεί εμπάργκο ήταν σχετικά μικρός.

5.4. Προμήθειες και μετατροπή αμυντικής βιομηχανίας στη Ρωσία

Από το 2000, η ρωσική κυβέρνηση υιοθέτησε σταδιακά πιο φιλόδοξες πολιτικές προμηθειών. Για να τις υποστηρίξει, αποφάσισε αύξηση των προμηθειών, ιδίως μετά το 2011. Ταυτόχρονα, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη μετατροπή της αμυντικής βιομηχανίας στην παραγωγή πολιτικών προϊόντων.

5.4.1 Προμήθειες

Η εφαρμογή των πολιτικών αυτών επιβλήθηκε από τη Στρατιωτική Βιομηχανική Επιτροπή (MIC), που χρησιμοποίησαν η Ρωσική Υπηρεσία Άμυνας Εφοδιασμού (Rosoboronpostavka) και η Ρωσική Υπηρεσία Τάξης Άμυνας (Rosoboronzakaz) για παρακολούθηση την εφαρμογή τους. Οι οργανώσεις αυτές

διαλύθηκαν το 2015 και τα καθήκοντά τους μεταβιβάστηκαν στο Τμήμα Κρατικών Προμηθειών του Υπουργείου Άμυνας και την Ομοσπονδιακή Αντιμονοπωλιακή Υπηρεσία αντίστοιχα.

Οι πολιτικές προμηθειών 2001–2010 και 2007–2015 βελτίωσαν τα νούμερα της δεκαετίας του 1990, αλλά δεν υποστηρίχθηκαν από επαρκείς πόρους. Αντίθετα, το πρόγραμμα 2011–2020 διέθεσε σχεδόν 5 φορές περισσότερα χρήματα (20 τρις ρούβλια), επιτρέποντας στις ένοπλες δυνάμεις να προμηθεύονται μεγαλύτερες ποσότητες αμυντικού υλικού από την αμυντική βιομηχανία. (Zatsepin, 2012; Oxenstierna και Westerlund, 2013). Ο στόχος των αυξημένων προμηθειών ήταν ο εφοδιασμός του 70% ενόπλων δυνάμεων με σύγχρονο εξοπλισμό έως το 2020. Μερικοί από τους επιμέρους στόχους του προγράμματος παρουσιάζονται στον πίνακα της εικόνας 13.

Εικόνα 13 Αμυντικό Υλικό Ρωσίας την περίοδο 2010 – 2016 και στόχοι για το 2020

Οπλικό Σύστημα	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Σύνολο 2010-16	Στόχος 2020
ICBMs	27	7	9	15	16	16	91	400+
SLBMs	NA	22	16	16	22	24	113	100+
Εκτοξευτές Πυραύλων Iskander	NA	NA	NA	2	2	2	8	10
S-400 A/A Σύστημα	NA	4	3	4	2	6	21	56
Στρατ Δορυφόροι	6	8	4	10	NA	NA	60	100+
UAVs	NA	NA	NA	NA	179	NA	860	4000
Αεροσκάφη	23	28	35	67	96	126	415	850
Ελικόπτερα	37	82	118	100	135	88	700	1150
Ναυτικές Μονάδες Επιφανείας	NA	2	1	5	3	5	18	50
ΠυρηνικάΥποβρύχια	0	0	0	3	1	1	5	9
Άλλα Υποβρύχια	0	0	0	0	3	1	6	7

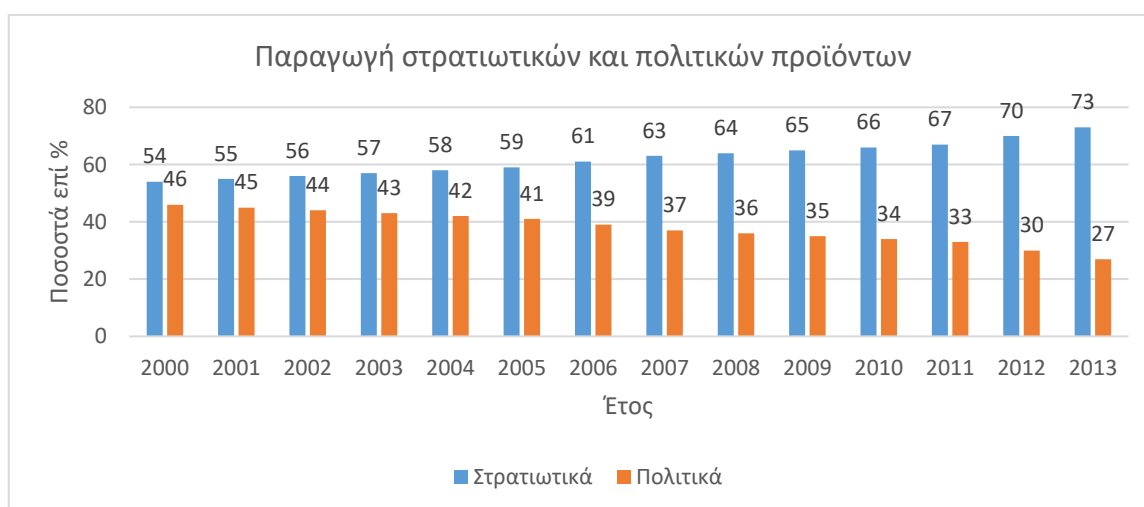
Πηγή Davis 2019 via IISS Military Balance, ίδια επεξεργασία (NA= Non Available)

5.4.2 Μετατροπή αμυντικής βιομηχανίας σε μη στρατιωτική παραγωγή

Το 2001 η κυβέρνηση εισήγαγε το Ομοσπονδιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης του Αμυντικού-Βιομηχανικού Συγκροτήματος (2002–2006) που μεταξύ άλλων αποσκοπούσε στη μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων στο MIC με τη μετατροπή των στρατιωτικών προγραμμάτων που δεν ήταν ζωτικής σημασίας σε αντίστοιχα πλήρους πολιτικής παραγωγής ένα πρόγραμμα που σημείωσε αμελητέα πρόοδο. Υπήρξαν αρκετές πρωτοβουλίες μετατροπής τα επόμενα 15 χρόνια, αλλά έλαβαν χαμηλή προτεραιότητα σε μια περίοδο κυριαρχίας των δεσμεύσεων για υλοποίηση φιλόδοξων Κρατικών Εξοπλιστικών Προγραμμάτων.

Μετά το 2016 η κυβέρνηση άρχισε να εκτιμά πως το μέγεθος του GOZ θα κορυφωνόταν το 2020 και στη συνέχεια θα ακολουθούσε πτωτική πορεία. Στην προσπάθειά της να κρατήσει αμυντικές επιχειρήσεις στο MIC, επιδίωξε τη στροφή τους στην πολιτική παραγωγή, χρησιμοποιώντας την έννοια της «διαφοροποίησης» ώστε να διατηρήσουν τα κέρδη τους (DIA, 2017; IET, 2000- 2019). Για το λόγο αυτό, τον Ιούνιο του 2016 το Ταμείο για τη Βιομηχανική Ανάπτυξη δημιούργησε μια *Επιχείρηση Μετατροπής*, με αποστολή την προώθηση μη στρατιωτικών προϊόντων του MIC. Παρ' όλα αυτά, τα επιτεύγματα στη μετατροπή σημειώθηκαν σε μέτρια επίπεδα. Στο διάγραμμα της εικόνας 14 φαίνεται η σχέση μεταξύ της παραγωγής στρατιωτικών και πολιτικών προϊόντων.

Εικόνα 14 Παραγωγή στρατιωτικών και πολιτικών προϊόντων

Πηγή Davis, 2019, ίδια επεξεργασία

5.5 Σύνοψη

Από τη σύνοψη των ανωτέρω, διαπιστώνεται πως μετά το 2000, η ρωσική αμυντική βιομηχανία παρουσίασε ένα εντελώς διαφορετικό πρόσωπο. Η ανάδειξη νέων προσώπων στην εξουσία, σε συνδυασμό με τους τεράστιους φυσικούς πόρους της χώρας (κυρίως υδρογονάνθρακες) έδωσαν νέα δυναμική στην οικονομία και στη βιομηχανία της. Παράλληλα, υιοθετήθηκε ένας νέος μηχανισμός κεντρικού ελέγχου, ο οποίος έδωσε νέα ώθηση στο Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα της χώρας. Το παραπάνω αντικατοπτρίζεται στην αύξηση των εξαγωγών αμυντικού υλικού που οδήγησαν τη χώρα στη δεύτερη θέση σε παγκόσμιο επίπεδο. Παρόλα αυτά η Ρωσία δεν κατάφερε να επιδιορθώσει όλα τα προβλήματα του παρελθόντος, ενώ πασχίζει ακόμη να καλύψει το τεχνολογικό κενό που τη χωρίζει από τις ΗΠΑ.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται η συμπεριφορά και οι επιδόσεις των υπόλοιπων δημοκρατιών, οι οποίες προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Σύντομα γίνεται αντιληπτό πως οι χώρες που κατάφεραν να εκμεταλλευτούν την κληρονομιά που έλαβαν, ήταν κυρίως εκείνες που διέθεταν ήδη ένα μέρος της Αμυντικής Βιομηχανικής Βάσης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΜΥΝΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΛΟΙΠΩΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Μελετώντας τα υπόλοιπα πρώην Σοβιετικά κράτη, μπορούμε να τα κατατάξουμε σε 3 κύριες κατηγορίες. Σε εκείνα που επιδίωξαν και πέτυχαν αμέσως την πλήρη απομάκρυνση από το σοβιετικό παρελθόν τους (βαλτικές χώρες) με αποτέλεσμα να απομακρύνουν και το υφιστάμενο σοβιετικό υλικό, σε εκείνες που προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν και να εξελίσουν την αμυντική βάση που κληρονόμησαν για δικό τους όφελος, καθώς και σε εκείνα τα κράτη τα οποία είτε λόγω επιλογής, είτε λόγω αδυναμίας δεν κατάφεραν να χειραφετηθούν από τη Ρωσία και παρέμειναν δεμένα στο άρμα της.

6.1 Βαλτικά Κράτη

Οι Βαλτικές χώρες έθεσαν ως στρατηγικό τους στόχο την πλήρη απομάκρυνση από τις αρχές της ΕΣΣΔ και ανοίχτηκαν αμέσως προς τη Δύση, υιοθετώντας γρήγορα το οικονομικό της μοντέλο και γενικότερα το δυτικό τρόπο ζωής. Η απόφασή τους για ένταξη στο ΝΑΤΟ είχε ως επακόλουθο την εγκατάλειψη των σοβιετικών οπλικών συστημάτων και τη στροφή τους προς τα αντίστοιχα του ΝΑΤΟ. Στη προσπάθειά τους αυτή βοηθήθηκαν και από τα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ, το οποίο είχε εντοπίσει νωρίς την αδυναμία της Ρωσίας να τις ελέγξει σε πολιτικό επίπεδο.

Κατά τη διαδικασία ένταξής τους, ήταν ήδη σαφές ότι τα κράτη της Βαλτικής δεν θα συνέβαλλαν σημαντικά στις στρατιωτικές δυνατότητες του ΝΑΤΟ. Ο περιορισμένος αριθμός προσωπικού, ο παλιός εξοπλισμός και η απουσία θαλάσσιων και αεροπορικών μέσων συνιστούσαν σοβαρό πρόβλημα για την ασφάλεια των χωρών της Βαλτικής. Συνολικά, τα τρία κράτη διέθεταν περίπου 48.000 στρατιώτες, συμπεριλαμβανομένων των εφέδρων εν ενεργεία. (Davis, 2006). Δεν διέθεταν Πολεμική Αεροπορία, είχαν όμως αεροπορικές βάσεις που εγκαταλείφθηκαν από τις σοβιετικές δυνάμεις. Μία από αυτές, ήταν η αεροπορική βάση Zokniai στη Λιθουανία, η οποία το 2004 έγινε βασικός κόμβος του ΝΑΤΟ Baltic Air Policing (BAP). Ένα άλλο αεροδρόμιο ήταν το Amari στην Εσθονία. Υπήρχαν

επίσης μεγάλα λιμάνια στις ακτές της Βαλτικής Θάλασσας, όπως η Λιεπάγια και η Ρίγα στη Λετονία, η Κλαϊπέντα στη Λιθουανία και το Ταλίν στην Εσθονία, τα οποία έτυχαν σχετικής αξιοποίησης όπως το κύριο κοινό ναυτικό έργο Baltic Naval Squadron (BALTRON).

Επιπλέον, η Εσθονία ήταν η μόνη χώρα που, σε αντίθεση με τη Λιθουανία και τη Λετονία, διατήρησε το σύστημα στρατολόγησης κληρωτών παράλληλα με την πρόσληψη επαγγελματικού προσωπικού. Η απόφαση αυτή αντικατόπτριζε την επιθυμία για αλλαγή της σοβιετικής έννοιας της άμυνας με την οικοδόμηση μιας σύγχρονης εφεδρείας και εθνοφρουράς στα πρότυπα της έννοιας της συλλογικής άμυνας του NATO. (Farel 2010) Σύμφωνα με τον M. Davis (2006), οι λιθουανικές μεταρρυθμίσεις ήταν οι πιο επιτυχημένες λόγω της πολωνικής επιρροής. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές επέτρεψαν την ταχύτερη υιοθέτηση μιας νέας ιδέας σχετικά με την άμυνα.

Το Στρατιωτικό Βιομηχανικό Συγκρότημα (MIC) των τριών κρατών ήταν πολύ περιορισμένο. Έτσι και οι τρεις χώρες κινήθηκαν προς την κατεύθυνση της προμήθειας οπλικών συστημάτων από άλλες πηγές πριν ξεκινήσουν τα πρώτα δειλά βήματα για απόκτηση εγχώρια αμυντικής βιομηχανίας. Η ιστορία των προμηθειών όπλων των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών της Βαλτικής μπορεί να χωριστεί σε τρεις χρονικές περιόδους ανάλογα με τον τρόπο και τα αποτελέσματα της κάθε προμήθειας (Nomm, 2014)

- 1η περίοδος 1992–1996 – Χορήγηση αμυντικού υλικού πλην οπλισμού
- 2η περίοδος 1997–2002 – Δωρεάν χορήγηση εξοπλισμού και όπλων
- 3η περίοδος μετά 2003 – Μεγάλες αγορές όπλων

6.1.1 1η περίοδος (1992 – 1996)

Κατά τη διάρκεια της 1^{ης} περιόδου, η βοήθεια που δόθηκε στις χώρες της Βαλτικής ήταν ποικίλη, αλλά δεν περιλάμβανε όπλα. Ο λόγος αυτής της εξαίρεσης ήταν καθαρά πολιτικός. Στη δίνη της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης αλλά και των αλλαγών που συνέβησαν στην Ευρώπη (κατάρρευση κουμμουνιστικών καθεστώτων, ενοποίηση Γερμανίας κτλ), οι ηγέτες σε παγκόσμιο επίπεδο ανέλαβαν

ένα εξαιρετικά σημαντικό καθήκον: να αποτρέψουν το ξέσπασμα ενός μεγάλου πολέμου. Στο πλαίσιο αυτό αποφασίστηκε η μη χορήγηση οπλικών συστημάτων δεδομένου ότι ο ρωσικός στρατός βρισκόταν στο κατώφλι τους και οποιαδήποτε σχετική κίνηση μπορούσε να πυροδοτούσε τις αντιδράσεις της Ρωσίας.

Η δυτική βοήθεια την περίοδο 1993-1995 προήλθε από τη Γερμανία, τις ΗΠΑ, τη Σουηδία, τη Φινλανδία, τη Δανία, την Ελβετία και ιδιαίτερα τη Γαλλία. Η βοήθεια περιλάμβανε μεταχειρισμένα αντικείμενα όπως ατομικό εξοπλισμό στρατιωτών, και εξοπλισμό στρατωνισμού. Το 1992 οι Βαλτικές χώρες έλαβαν έναν πολύ λιτό στόλο αυτοκινήτων, ο οποίος αποτελούνταν από κυρίως βοηθητικά οχήματα και φορτηγά. Λίγα χρόνια αργότερα (1995–1996) χορηγήθηκε βοήθεια από τις ΗΠΑ, κυρίως στρατιωτικών οχημάτων Chevrolet.

Ιδιαίτερο ρόλο στον εξοπλισμό των Βαλτικών χωρών έπαιξε και η απόκτηση εξοπλισμού από την Ανατολική Γερμανία (GDR) Μετά την επανένωση της Γερμανίας (1991), η κυβέρνησή της αποφάσισε τη διανομή – μεταπώληση των μέσων που διέθετε ο στρατός της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, τα οποία ανερχόταν σε πάνω από 10.000 τεθωρακισμένα οχήματα, 5.000 πυροβόλα, 700 αεροσκάφη και ελικόπτερα και 300.000 τόνους πυρομαχικών. 44 χώρες του κόσμου παρέλαβαν μέρος αυτού του τεράστιου οπλοστασίου, ενώ το πακέτο που κατανεμήθηκε στα τρία Βαλτικά κράτη από το 1993–1994 περιλάμβανε για καθένα από αυτά αεροσκάφη L-410, ελικόπτερα και πλοία, μερικές εκατοντάδες φορτηγά IFA και Robur, καθώς και είδη ρουχισμού.

Ωστόσο, σύντομα οι χώρες της Βαλτικής αντιλήφθηκαν πως δεν μπορούν να αρκεστούν στις δωρεές των δυτικών κρατών και πρέπει να προβούν από μόνες τους στην αγορά οπλικών συστημάτων. Πυροβόλα όπλα, τυφέκια Καλάσνικοφ, πυρομαχικά κ.λπ. αγοράστηκαν από τη Ρουμανία και την Κίνα. Ειδικά η Εσθονία υπέγραψε σύμβαση με την ισραηλινή εταιρεία IMI-TAAS. για αγορά όπλων και πυρομαχικών από τον Δεκέμβριο του 1992 έως τον Ιανουάριο του 1993. Άλλες τέσσερις μεγαλύτερες συμβάσεις υπεγράφησαν την ίδια περίοδο, τρεις με κινεζικές εταιρείες και μία με βουλγαρική εταιρεία στα τέλη του 1996 για την απόκτηση όλμων 120 mm και συναφούς εξοπλισμού. Κατά την περίοδο αυτή δεν υπήρξε καμιά προσπάθεια για ανάπτυξη εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας.

6.1.2. Δεύτερη περίοδος (1997-2002)

Η μεταβατική περίοδος ξεκίνησε ήδη από το 1996 όταν οι δυτικές χώρες έστειλαν μερικά μικρά όπλα στο BALTBAT. Αλλά η πραγματική στροφή συνέβη το 1997 με την παράδοση τυφεκίων M16 από τις ΗΠΑ και πυρομαχικών 105 mm από τη Φινλανδία και πολυβόλων MG3 από τη Γερμανία, μαζί με μεγάλη ποσότητα τεχνικής υποστήριξης. Ακολούθησαν τυφέκια M14 από τις ΗΠΑ και όλμοι 81 mm από τη Νορβηγία το 1999. Από το 1997–2000 παραδόθηκαν ναρκαλιευτικά τύπου Frauenlob και Lindau από τη Δανία, οχήματα Itis-jeep από τη Γερμανία, φορητά Unimog από την Ελβετία και τυφέκια από τη Γαλλία. Την περίοδο 1999–2002 τα Βαλτικά κράτη παρέλαβαν μια μεγάλη κλίμακας στρατιωτική βοήθεια από τη Σουηδία, που περιλάμβανε τυφέκια, πολυβόλα, εκτοξευτές βομβίδων, όλμους με τα πυρομαχικά τους και συναφή εξοπλισμό. Τα νέα όπλα που αγόρασαν οι χώρες ήταν πολύ λίγα, καθώς τα περισσότερα προήλθαν από δωρεές δυτικών κρατών.

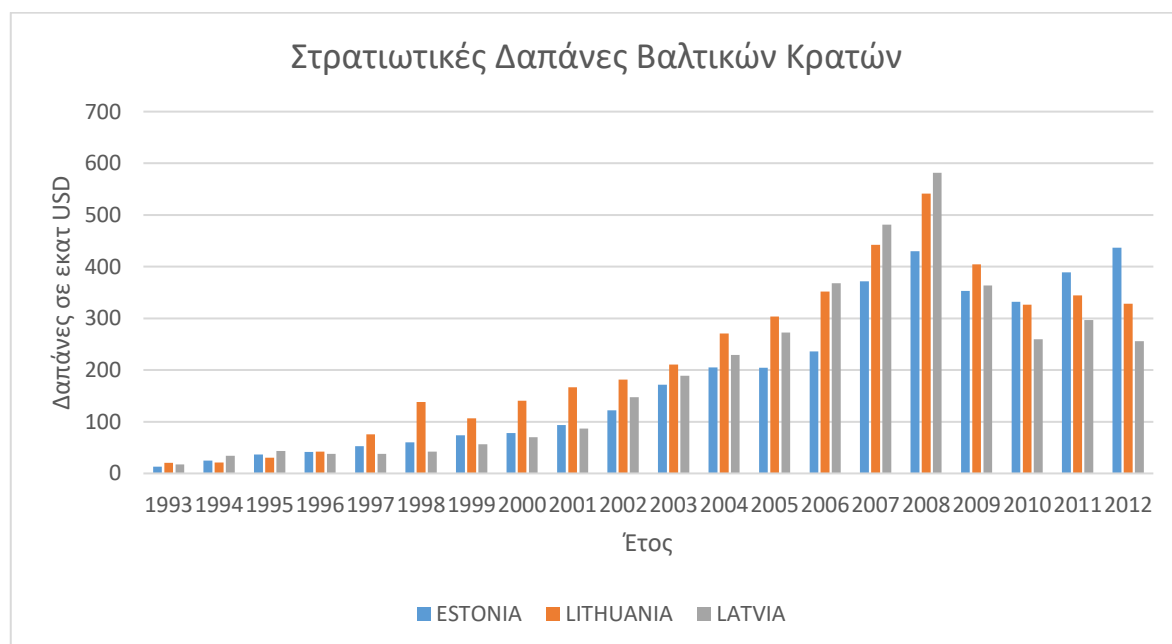
6.1.3 Τρίτη περίοδος

Η 3η περίοδος εξοπλισμού ξεκίνησε το 2002/2003 με αγορές μεγάλων ποσοτήτων όπλων, αποκλειστικά δυτικής προέλευσης. Στο διάγραμμα της εικόνας 15 απεικονίζονται οι στρατιωτικές δαπάνες των τριών κρατών. Παρατηρείται η σταδιακή αύξησή τους μέχρι την παγκόσμια οικονομική κρίση (2008), οπότε οι χώρες, δεδομένης και της περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων, αποφάσισαν τον περιορισμό τους.

Την ίδια περίοδο, τα βαλτικά κράτη προσπάθησαν να αναπτύξουν τη δική τους εγχώρια αμυντική βιομηχανία. Κατασκευάστηκαν μεγάλες ποσότητες εκπαιδευτικών πυρομαχικών (κενά φυσίγγια επανογωμομένα, εκπαιδευτικές χειροβομβίδες, καπνογόνες και εκρηκτικές συσκευές. Παρά τις προσπάθειες όμως για την επίτευξη μια ανταγωνιστικής και κερδοφόρας εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας, δεν έγινε δυνατή η επίτευξη εξαγωγικών επιτυχιών και το εγχείρημα δεν αποδείχθηκε επιτυχές πιθανόν λόγω έλλειψης ειδικής χρηματοδοτικής πολιτικής.

Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν από την ένταξη στο NATO τα κράτη της Βαλτικής είχαν αναλάβει κοινά έργα, αλλά μετά άρχισαν να ανταγωνίζονται μεταξύ τους και περιόρισαν τη στρατιωτική συνεργασία τους μόνο στα έργα του NATO. (Davis, 2006) Στα στρατιωτικά της προγράμματα, υιοθέτησαν τον σχεδιασμό έκτακτης ανάγκης του NATO για την ασφάλειά τους. αλλά τα περισσότερα από αυτά επικεντρώθηκαν στη διαχείριση κρίσεων εκτός περιοχής. Ωστόσο, η συνεργασία στη Βαλτική επιταχύνθηκε μετά τη σύγκρουση στη Γεωργία (2008), η οποία τόνισε και πάλι την ανάγκη για κοινή προσπάθεια των τριών κρατών, δεδομένου ότι οι δυνατότητές του να αποκρούσουν πιθανή επίθεση ήταν περιορισμένες.

Εικόνα 15 Στρατιωτικές Δαπάνες Βαλτικών Σοβιετικών Κρατών

Πηγή SIPRI Military Expenditure Database, 2022, ίδια επεξεργασία

6.2 Λευκορωσία – Ουκρανία - Γεωργία

Οι παραπάνω χώρες έμειναν για χρόνια πιστές στο όραμα της Σοβιετικής Ένωσης και συνεργάστηκαν στενά με τη Ρωσία. Οι ίδιες διέθεταν ένα MIC πλήρως εναρμονισμένο με το αντίστοιχο ρωσικό, το οποίο και εξέληξαν στα πρότυπα της σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι μεγάλος αριθμός συγκροτημάτων για υψηλής τεχνολογίας ρωσικό στρατιωτικό υλικό (πχ μαχητικά αεροσκάφη) κατασκευαζόταν στις χώρες αυτές, δημιουργώντας έτσι μια ισχυρή σχέση εξάρτησης από και προς τη Ρωσία.

Ενώ όμως με την πάροδο των ετών η Λευκορωσία έμεινε πιστή σύμμαχος της Ρωσίας (κυρίως λόγω πολιτικής ηγεσίας), η Ουκρανία και η Γεωργία προσπάθησαν σταδιακά να απαγκιστρωθούν από αυτή, πραγματοποιώντας στροφή προς τη Δύση. Μια σειρά γεγονότων, όπως η Ρωσο-Γεωργιανή σύγκρουση (2008) και η προσάρτηση της Κριμαίας (2014) επιτάχυνε την παραπάνω διαδικασία οδηγώντας σε σοβαρή κρίση μεταξύ των πρώην συμμάχων, με αποκορύφωμα τη Ρωσο-Ουκρανική σύγκρουση που λαμβάνει χώρα την παρούσα περίοδο. Παρακάτω αναλύεται η εξέλιξη της αμυντικής βιομηχανίας των τριών κρατών, χωρίς να γίνεται μνεία σε στοιχεία που αφορούν την προαναφερθείσες κρίσεις.

6.2.1 Η περίπτωση της Λευκορωσίας

Στα χρόνια της σοβιετικής Ένωσης, η οικονομία της Λευκορωσίας είχε αναπτυχθεί ως αναπόσπαστο μέρος του ενιαίου οικονομικού συμπλέγματος της ΕΣΣΔ. Πριν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Λευκορωσία ήταν μια από τις πιο ανεπτυγμένες οικονομικά Δημοκρατίες. Με το έδαφός της να καλύπτει λιγότερο από το 1% της συνολικής επικράτειας της ΕΣΣΔ, η Λευκορωσία παρήγαγε περισσότερο από το 4% του συνολικού εθνικού εισοδήματος. Ωστόσο, η δομή της βιομηχανίας της (που είχε διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα συγκεντρωτικού σχεδιασμού) καθιστούσε τη Λευκορωσία εξαρτημένη από την προμήθεια μεγάλων ποσοτήτων πρώτων υλών και ενέργειας. Κυρίαρχη ήταν η παραγωγή στρατιωτικών προϊόντων με τη χώρα να έχει μια σημαντική αμυντική βιομηχανική βάση.

Η αμυντική βιομηχανία της χώρας παρήγαγε όργανα παρατήρησης για άρματα μάχης, οχήματα μάχης πεζικού και άλλα τεθωρακισμένα οχήματα, καθώς και συστήματα ελέγχου πυρός. Επιπλέον παρήγαγε οπτικοηλεκτρονικά όργανα που χρησιμοποιήθηκαν για την επισκευή, αλλά και για τον εκσυγχρονισμό αντιαεροπορικών πυραύλων ακόμη και σε περιπτώσεις που αυτή γινόταν από Ρώσους τεχνικούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σύστημα "Pelenga" που περιλάμβανε ηλεκτροπτικό εξοπλισμό απαραίτητο για την κατασκευή ψηφιακών χαρτών, ενώ χρησιμοποιήθηκε και σε συστήματα καθοδήγησης βαλλιστικών πυραύλων και πυραύλων κρουζ, για την επαλήθευση των πληροφοριών του χάρτη με το έδαφος. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η JSC "Ekran" στο Μπορίσοφ, που παρήγαγε εξοπλισμό για τα μαχητικά Su-27 και MiG-29.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και της οικονομίας της είχε ως αποτέλεσμα μια απότομη οικονομική συρρίκνωση, καθώς η Λευκορωσία έμεινε πίσω από τα περισσότερα πρώην σοβιετικά κράτη όσον αφορά τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Η αμυντική βιομηχανία της χώρας επλήγη και από τις περικοπές στις εισαγωγές καυσίμων και πρώτων υλών καθώς και από τη μειωμένη ζήτηση για στρατιωτικά προϊόντα σε ολόκληρη την πρώην Σοβιετική Ένωση. Παρόλα αυτά, διατήρησε, αλλά και ανέπτυξε την παραγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού, ηλεκτρονικών και συστημάτων επικοινωνίας, με βάση τα σοβιετικά πρότυπα. Επιπλέον, μετά το 2000 αριθμός επιχειρήσεων στράφηκαν στην παραγωγή εξοπλισμού διπλής χρήσης. Παράδειγμα αποτελεί το εργοστάσιο τρακτέρ στο Μινσκ, OJSC Integral, που παράγει μικροηλεκτρονικά εξαρτήματα, ή το OJSC Peleng, που παράγει οπτικοηλεκτρονικό εξοπλισμό για συστήματα καθοδήγησης, οθόνες υγρών κρυστάλλων, συστήματα πλοήγησης και εξαρτήματα για στρατιωτικό εξοπλισμό

Στον τομέα των πωλήσεων, τα λευκορωσικά όπλα κατάφεραν να πετύχουν εξαγωγικές επιτυχίες στη διεθνή αγορά και να ανταγωνιστούν τα αντίστοιχα της Ουκρανίας, της δεύτερης μετασοβιετικής χώρας σε πωλήσεις οπλικών συστημάτων μετά τη Ρωσία. Στο διάγραμμα της εικόνας 16 απεικονίζονται οι στρατιωτικές δαπάνες της, ενώ στην εικόνα 17 οι εξαγωγές αμυντικού υλικού που έχει πετύχει.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι την προσπάθειά της να πετύχει εξαγωγικές επιτυχίες η Λευκορωσία στράφηκε και σε χώρες που εσκεμμένα αγνοούσαν το Διεθνές δίκαιο. Εκμεταλλεζόμενη τη μεγάλη της εμπειρία στην ανάπτυξη συστημάτων ΑΑ άμυνας και στον εκσυγχρονισμό του ρωσικού εξοπλισμού, προχώρησε σε πωλήσεις όπλων στη Λιβύη και τη Συρία, αναβάθμισε μέρος του ιρακινού εξοπλισμού (Α/Α σύστημα S-300), ενώ ανέλαβε την εκπαίδευση της αεροπορικής άμυνας του ιρακινού στρατού. Ανάλογη ήταν και η προσέγγισή της με το Ιράν. Η Λευκορωσία στην προσπάθειά της να επιλύσει τα ενεργειακά της προβλήματα (η ίδια δεν διαθέτει ιδιαίτερους φυσικούς πόρους και εξαρτάται έντονα από τη Ρωσία), συνεργάστηκε με το Ιράν, το οποίο επιδιώκει επί σειρά ετών την αύξηση της στρατιωτικής του ισχύος. Η μεν Λευκορωσία διέθετε τη γνώση που χρειαζόταν το Ιράν, το δε Ιράν είχε αυτό που αναζητούσε η Λευκορωσία - μεγάλα κοιτάσματα πετρελαίου και μια αγορά για τη λευκορωσική στρατιωτική τεχνολογία.

6.2.2 Η περίπτωση της Ουκρανίας

Η Ουκρανία υπήρξε ένας από τους κορυφαίους αμυντικούς-βιομηχανικούς παραγωγούς στον κόσμο, βρισκόμενη στον πυρήνα της τεράστιας αμυντικής βιομηχανίας της Σοβιετικής Ένωσης. Η ίδια είχε ειδίκευση στην παραγωγή αρμάτων μάχης, πολεμικών πλοίων και μια σειρά σχετικού στρατιωτικού εξοπλισμού. Ενώ η χώρα ήταν μια από τις πιο ανεπτυγμένες περιοχές της ΕΣΣΔ, το μεγαλύτερο μέρος των μηχανολογικών και επιστημονικών εξαγωγών κατευθυνόταν μόνο προς την άμυνα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι 40 έως 70 % των προγραμμάτων της Ουκρανίας ήταν προσανατολισμένα στον αμυντικό τομέα. (Egorov, 1995)

Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1991, η Ουκρανία πάλεψε να αποκτήσει αυτάρκεια στον αμυντικό-βιομηχανικό τομέα, καθώς ήταν εξαρτημένη από τη ρωσική αμυντική τεχνολογία. Η χώρα κληρονόμησε 700 αμυντικές επιχειρήσεις και προγράμματα στρατιωτικής E&A που απασχολούσαν άνω του 1,5 εκατομμυρίου εργαζομένων. Επιπλέον, γύρω στο 40% των Ενόπλων Δυνάμεων της ΕΣΣΔ, (περίπου 700.000 στρατιώτες), είχε την έδρα του σε τρεις περιοχές της Ουκρανίας, δημιουργώντας τη δεύτερη υψηλότερη συγκέντρωση δυνάμεων εκτός Ρωσίας. Η στρατιωτική απεμπλοκή από την ΕΣΣΔ/Ρωσία οδήγησε στην εγκατάλειψη τεράστιων ποσοτήτων σοβιετικού υλικού στην Ουκρανία, η οποία χάρη στην ισχυρή αμυντική βιομηχανική της βάση κατάφερε να το αναβαθμίσει, να το προσαρμόσει και να το εκσυγχρονίσει πετυχαίνοντας γρήγορα και εξαγωγές. (Egorov, 1995)

Ωστόσο, η προσπάθεια για επανεκκίνηση της αμυντικής βιομηχανίας της χώρας δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Ένα σημαντικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Ουκρανία ήταν το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ αμυντικών δαπανών (βλέπε διάγραμμα εικόνας 16) και οικονομικών πόρων. Η ανεπάρκεια της αμυντικής χρηματοδότησης οδήγησε σε μια δραματική μείωση της αμυντικής βιομηχανίας της χώρας, μειώνοντας τις τελευταίες δύο δεκαετίες από 700 μονάδες σε μόλις 250. Επίσης, η ικανότητα της για στρατιωτική E&A δέχτηκε σοβαρές πιέσεις. Σε πέντε μόλις χρόνια έχασε το 36% του προσωπικού της, κυρίως επειδή κρατικοί αξιωματούχοι θεώρησαν τη στρατιωτική E&A ως επιζήμια επίδραση στη μελλοντική οικονομική ανάπτυξη της χώρας, περιγράφοντάς την ως καταναλωτή οικονομικών πόρων. (Egorov, 1995)

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα ήταν η συνεχιζόμενη εξάρτηση της Ουκρανίας από τη ρωσική αμυντική βιομηχανία. Η στενή σχέση μεταξύ της ουκρανικής και ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας δημιουργούσε τεχνολογικές συνέργειες και για τις δύο χώρες. Ωστόσο, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών επιδεινώθηκαν σημαντικά από το 2006, τη χρονιά που ο φιλοδυτικός πρόεδρος Viktor Yushchenko, εξελέγη στην εξουσία. Από τότε, η συνεργασία στον τομέα της αμυντικής βιομηχανία μεταξύ των δύο χωρών περιορίστηκε σημαντικά. Η αποσύνδεση της Ουκρανία από τη Ρωσία οδήγησε σταδιακά σε μια προσέγγιση και συνεργασία με τη Δύση, αλλά και απομάκρυνση της Ουκρανίας από τα εναπομείναντα προγράμματα κοινής χρήσης τεχνολογίας.

Η πρόσβαση στη δυτική αμυντική τεχνολογία δημιούργησε με τη σειρά της την ανάγκη για τυποποίηση με τις απαιτήσεις του NATO. Έτσι, αριθμός εγχώριων εταιρειών ανάπτυξαν πακέτα αναβάθμισης για τα σοβιετικά οπλικά συστήματα ώστε να γίνουν συμβατά με τα αντίστοιχα του NATO. Για παράδειγμα, ο οπλισμός των T-72 και T-84 MBT τροποποιήθηκε ώστε να μπορεί να βάλει πυρομαχικά 120 mm (πρότυπο NATO) αντί του πυροβόλου των 125 mm. που έφερε αρχικά. (Janes, 1998) Άλλο παράδειγμα αποτελεί το σύστημα κατάδειξης Sura ως μέρος ενός πακέτου αναβάθμισης για το Ελικόπτερο Mi-24, που βρισκόταν σε υπηρεσία σε ουκρανικές και άλλες ένοπλες δυνάμεις, ενώ στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η ανάπτυξη αναβαθμίσεων για πολλαπλούς εκτοξευτές πυραύλων (ΠΕΠ).

Πλέον των ανωτέρω, οι αμυντικοί εργολάβοι κατάφεραν να αναπτύξουν και εντελώς καινούργια συστήματα. Το σχεδιαστικό γραφείο Morozov και το εργοστάσιο Malyshev, για παράδειγμα, κατάφεραν να εδραιωθούν στον τομέα των χερσαίων συστημάτων, σχεδιάζοντας και αναπτύσσοντας άρματα μάχης, όπως το T-80 UD και το βελτιωμένο T-84, το ΤΟΜΠ Dozer-B, αλλά και το ΤΟΜΑ BTR-3E1. (Janes 2007) Άλλες ουκρανικές επιχειρήσεις ανάπτυξαν συστήματα ενεργητικής άμυνας υψηλής τεχνολογίας, όπως το Zaslon. Έξω από το πεδίο των χερσαίων συστημάτων, το Ουκρανικό Ραδιοτεχνικό Ινστιτούτο κατάφερε να αναπτύξει μια σειρά από ραντάρ υπεράνω του ορίζοντα για χρησιμοποίηση από χερσαίες και θαλάσσιες πλατφόρμες για τον εντοπισμό αεροσκαφών stealth και βαλλιστικών πυραύλων. (Janes 2000)

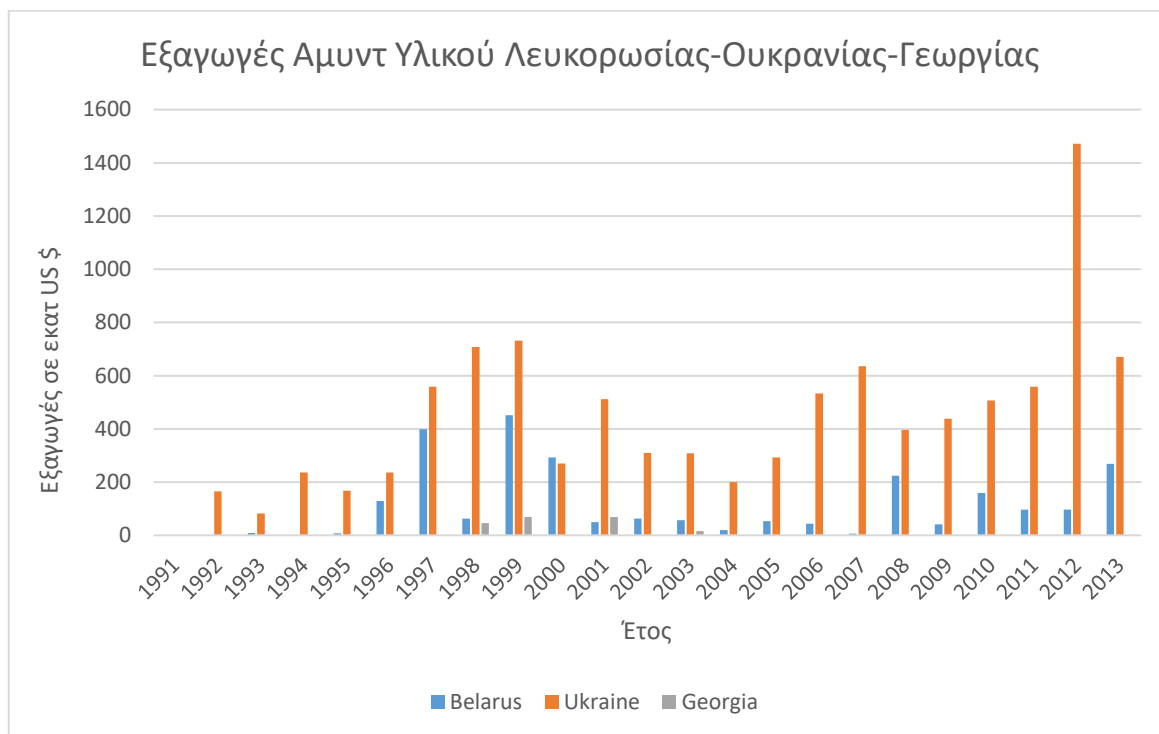
Το μαζικό εμπόριο όπλων της Ουκρανίας άρχισε ουσιαστικά γύρω στο 1994 με τη δημιουργία της Ukrspetsexport, με στόχο την προώθηση των εξαγωγών τόσο «κληρονομημένου» κυρίως αμυντικού εξοπλισμού, όσο και νέων οπλικών συστημάτων. Μεταξύ 1993 και 1999, οι εξαγωγές όπλων αυξήθηκαν από 10 εκατ \$ σε 300 εκατ \$. (Janes 1994) Οι πελάτες της Ουκρανίας ήταν κυρίως χώρες αποδέκτες σοβιετικών όπλων από παλαιότερη εποχή. Κατά την περίοδο 2005-2008, η κατανομή των εξαγωγών όπλων της Ουκρανίας ανά περιοχή έχει ως εξής: Ασία (28%). Ρωσία (22%), Μέση Ανατολή και Υποσαχάρια Αφρική (18%). Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών, πλην Ρωσίας (14%). Βόρεια Αφρική (12%). και ΗΠΑ, Ευρώπη και Λατινική Αμερική (6%), με την Ουκρανία να κατέχει τη θέση του ένατου μεγαλύτερου προμηθευτή όπλων παγκοσμίως. (SIPRI, 2009). Ωστόσο και η Ουκρανία κατηγορήθηκε για παράνομο εμπόριο όπλο, κυρίως σε χώρες τις Αφρικής (πχ Σομαλία). Η πορεία των Ουκρανικών εξαγωγών αμυντικού υλικού απεικονίζεται στο διάγραμμα της εικόνας 17.

Εικόνα 16 Στρατιωτικές Δαπάνες Λευκορωσίας – Ουκρανίας - Γεωργίας

Πηγή SIPRI Military Expenditure Database, 2022, ίδια επεξεργασία

Εικόνα 17 Εξαγωγές Αμυντικού Υλικού Λευκορωσίας – Ουκρανίας - Γεωργίας

Πηγή SIPRI Arms Transfer Database, 2022, ιδία επεξεργασία

6.2.3 Η περίπτωση της Γεωργίας

Η Γεωργία διέθετε μια μικρή στρατιωτική βιομηχανική βάση, με κύριο τομέα παραγωγής το αεροπορικό υλικό και κυρίως τα αεροσκάφη Sukhoi Su-25 και κύριο αγοραστή τις σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις. Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η γεωργιανή οικονομία κατέρρευσε και μαζί της και τα όποια σχέδια για αναβάθμισή της αμυντικής της βιομηχανίας ή για αγορές νέου στρατιωτικού εξοπλισμού. Η ανεξάρτητη Γεωργία έχασε τον κύριο πελάτη της, τη Μόσχα, η οποία επικεντρώθηκε στις ρωσικές εταιρείες, ενώ και οι σύμμαχοι της πρώην ΕΣΣΔ έπαψαν να ενδιαφέρονται για την ανανέωση των στρατιωτικών συμβάσεων με την Τιφλίδα και στράφηκαν σε άλλους κατασκευαστές. Οι ανωτέρω δυσκολίες, σε συνδυασμό με τις δύο συγκρούσεις με την Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία, οδήγησαν σε δραματική μείωση του προϋπολογισμού που διατέθηκε για τη βιομηχανία όπλων και την αμυντική βιομηχανία από την Τιφλίδα, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την σχεδόν εξαφάνιση της τελευταίας σε λιγότερο από μια δεκαετία.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της, η Γεωργία επιθυμούσε να χειραφετηθεί από το σοβιετικό παρελθόν, πλησιάζοντας προς το ΝΑΤΟ και τον δυτικό κόσμο. Εξαιτίας όμως της έλλειψης πόρων για την αγορά νέου εξοπλισμού τα γεωργιανά στρατεύματα αναγκάστηκαν να βασιστούν σε σοβιετικό υλικό για να εξασφαλίσουν την εθνική ασφάλεια. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε για πολλά χρόνια, καθώς η χώρα δεν είχε τα μέσα να ανανεώσει τον στρατιωτικό εξοπλισμό της, ή να εκσυγχρονίσει το σοβιετικό εξοπλισμό διέθετε (αεροσκάφη Su-25, άρματα μάχης T-72, ΤΟΜΑ ΒΤR-80, τυφέκια ΑΚ-74 κτλ)

Η διαδικασία μετάβασης των γεωργιανών ενόπλων δυνάμεων από τα σοβιετικά πρότυπα σε εκείνα του ΝΑΤΟ, διήρκεσε περισσότερες από τρεις δεκαετίες (δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί). Η απόκτηση δυτικών οπλικών συστημάτων έγινε σταδιακά και περιλάμβανε αγορές από ένα μεγάλο αριθμό παρόχων, δαπανώντας σημαντικά ποσά (οι στρατιωτικές της δαπάνες φαλινονατι στο διάγραμμα της εικόνας 16) και ενεργώντας αντίθετα στην αρχή της ομοιομορφίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Γεωργία έχει αγοράσει ισραηλινά (Elbit Hermes 450, Aerostar) και εσθονικά (SWAN III) UAV, αμερικανικά (Bell UH-1H Iroquois) και γαλλικά (Eurocopter Super Puma), γερμανικά (Rheinmetall MAN, Unimog, Mercedes). Bens Actros) και τουρκικά (Nurol Ejder και Otokar Cobra).

Για να περιορίσει την έλλειψη ομοιομορφίας, η γεωργιανή κυβέρνηση αποφάσισε να οργανώσει την αναγέννηση της αμυντικής της βιομηχανίας το 2010 με την ίδρυση του Κρατικού Στρατιωτικού Επιστημονικού-Τεχνικού Κέντρου (DELTA). Η επιθυμία του Υπουργείου Άμυνας εκείνη την εποχή ήταν ξεκάθαρη: να αποφύγει την εξάρτηση από ξένες προμήθειες και να περιορίσει έτσι το εθνικό έλλειμμα αγοράζοντας εγχώρια στρατιωτικά προϊόντα και ταυτόχρονα να ανοιχτεί σε νέες αγορές και να εξαγάγει στρατιωτικά προϊόντα.

Στην αρχή, η DELTA εστίασε στη σχεδίαση στρατιωτικών προϊόντων που είχαν μεγάλη ζήτηση και περιλάμβαναν χαμηλό κόστος παραγωγής. Έτσι ξεκίνησε η παραγωγή μιας σειράς θωρακισμένα οχημάτων (Didgori), εξοπλισμού προστασίας προσωπικού, συστημάτων πυροβολικού (RS-122, που αποτελεί μια τροποποιημένη έκδοση του σοβιετικού BM-21 Grad), φορητών όπλων και όλμων

(GM-60 των 60mm, GM-82 των 82mm και GM-120 των 120mm), καθώς και ορισμένων προϊόντων για τον πολιτικό τομέα, όπως πυροσβεστικά οχήματα.

Τα παραπάνω προγράμματα προοριζόταν με σκοπό να καλύψουν τις εθνικές ανάγκες. Τα τελευταία χρόνια όμως η Γεωργία κατάφερε να επιστρέψει στις εξαγωγές ακόμη και με τη μορφή υπηρεσιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επισκευή σοβιετικών αεροσκαφών και ελικοπτέρων που αφθονούν σε πολλά μέρη του κόσμου, συμπεριλαμβανομένων των Su-25, Mi8/17 και Mi 24/35 (πχ το 2019 η TAM Management επισκεύασε και συντήρησε πλήρως τους στόλους Su-25, L-39 και Mi-24 της Πολεμικής Αεροπορίας του Τσαντ). Οι εξαγωγές της χώρας παρουσιάζονται στο διάγραμμα της εικόνας 17.

6.3 Δημοκρατίες Κεντρικής Ασίας

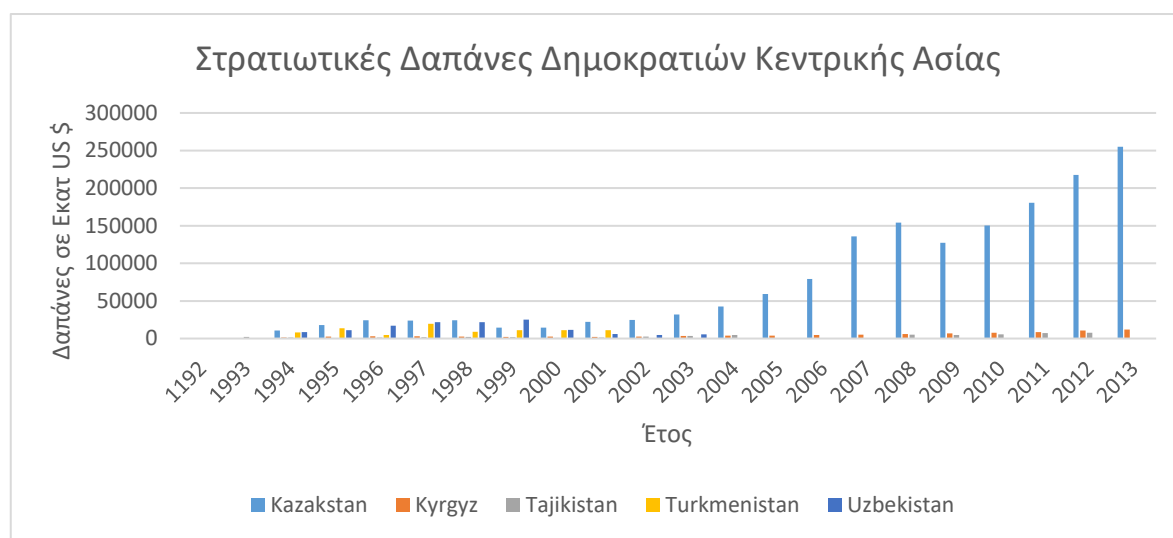
Οι δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας (Καζακστάν, Κιργιστάν, Τατζικιστάν, Τουρκμενιστάν και Ουζμπεκιστάν), οι οποίες συνορεύουν με τη Ρωσία, την Κίνα, τη Μέση Ανατολή και τη Νότια Ασία, έχουν πολύ κοινά χαρακτηριστικά, καθώς μοιράζονται την ίδια γεωγραφική τοποθεσία, ιστορία και πολιτισμό, γλώσσα, αλλά και κοινά οικονομικά προβλήματα. Οι παραπάνω χώρες ακολούθησαν μια παρόμοια πορεία όσον αφορά την αμυντική τους οργάνωση. Αρχικά αναζήτησαν ένα ουδέτερο ρόλο με μικρό αριθμό ενόπλων δυνάμεων, κυρίως για την αντιμετώπιση συνθηκών έκτακτης ανάγκης, όπως φυσικές καταστροφές.

Δύο ήταν κυρίως οι λόγοι που συνέβαλαν στην παραπάνω επιλογή. Πρώτον, η δύσκολη οικονομική κατάσταση στην οποία βρισκόταν και δεύτερον το γεγονός ότι δεν ήταν δυνατόν κάθε κράτος να παρέξει από μόνο του την απαιτούμενη ασφάλεια. Αυτό μπορούσε να γίνει μόνο σε συλλογικό επίπεδο με ισχυρότερους πυλώνες το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν. (Clark, 1994). Πρώτη μέριμνα των δημοκρατιών αυτών ήταν η μετάβαση από μια κρατικοκεντρική οικονομία σε μια οικονομία που λειτουργεί σύμφωνα με τους νόμους της αγοράς.

Ύστερα λοιπόν από μια τριετία ύφεσης και υψηλού πληθωρισμού, κατάφεραν να ισορροπήσουν την οικονομία τους και να αυξήσουν σταδιακά το ΑΕΠ τους, προχωρώντας και σε αντίστοιχη αύξηση των αμυντικών τους δαπανών, όπως

φαίνεται και το διάγραμμα της εικόνας 18. Ωστόσο, αν και οι στρατιωτικές δαπάνες των χωρών της Κεντρικής Ασίας αυξήθηκαν, ο όγκος των συμβατικών όπλων που εξήχθησαν από αυτές, ήταν σημαντικά χαμηλότερος σε σχέση με το παρελθόν (Holton 2010). Ενδεικτικά στον πίνακα της εικόνας 19 παρουσιάζεται ο αριθμός των Ενόπλων Δυνάμεων των πέντε δημοκρατιών κατά το έτος 2007, δέκα δηλαδή έτη μετά την ανάληψη πιο ενεργού ρόλου όσον αφορά την αμυντική τους οργάνωση.

Εικόνα 18 Στρατιωτικές Δαπάνες Δημοκρατιών Κεντρικής Ασίας

Πηγή SIPRI Military Expenditure Database, 2022, ίδια επεξεργασία

Εικόνα 19 Αριθμός Κύριων Οπλικών συστημάτων Δημοκρατιών Κ Ασίας

Οπλ Σύστημα	Καζακστάν	Κιργιστάν	Τατζικιστάν	Τουρκμεν	Ουζμπεκ
Άρματα Μάχης	630	210	40	570	370
ΤΟΜΠ-ΤΟΜΑ	1000	298	125	1354	909
Αεροσκάφη	131	58	-	218	139
Ελικόπτερα	125	11	4	10	42

Πηγή International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences, 2012

Τα κράτη της Κεντρικής Ασίας δέχτηκαν την προσέγγιση της Ρωσίας αναπτύσσοντας διμερείς σχέσεις μαζί της σε όλους τους τομείς, όπως και του στρατιωτικού. Πιο συγκεκριμένα, προχώρησαν μαζί της στην υπογραφή διμερών, αλλά και πολυμερών συμφωνιών όπως ο Οργανισμός Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ) – Collective Security Treaty Organization (CSTO). Ο ΟΣΣΑ είναι

μια περιφερειακή ένωση μεταξύ έξι πρώην σοβιετικών κρατών, του Καζακστάν, της Κιργιζίας, της Αρμενίας, της Λευκορωσίας του Τατζικιστάν³ και της Ρωσίας, η οποία και έχει τον κυρίαρχο ρόλο. Η λειτουργία του περιλαμβάνει στοιχεία παρόμοια με αυτά του ΝΑΤΟ,. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συνθήκης Ίδρυσης του ΟΣΣΑ μια επίθεση σε ένα κράτος μέλος του θεωρείται επίθεση σε όλα τα άλλα κράτη μέλη και συνεπώς κάθε κράτος είναι υποχρεωμένο να υποστηρίζει άλλα μέλη.

Οι κύριοι στόχοι του CSTO είναι η συνδυασμένη αντιμετώπιση κινδύνων εναντίον της εθνικής ασφάλειας των κρατών μελών, η συνεργασία και η εναρμόνιση της εξωτερικής πολιτικής τους σε θέματα ασφάλειας στην περιοχή αλλά και παγκοσμίως. Η συνεργασία αυτή περιλαμβάνει τη δημιουργία μιας δύναμης ταχείας αντίδρασης, δυνάμεως 16000 περίπου ανδρών και αριθμό δράσεων για αντιμετώπιση κοινών κινδύνων όπως παγκόσμια τρομοκρατία, διακίνηση ναρκωτικών, παράνομη μετανάστευση, και απειλές στον τομέα του κυβερνοχώρου.

Αξίζει να αναφερθεί πως οι παραπάνω δημοκρατίες, δεν διέθεταν ιδιαίτερες εγκαταστάσεις αμυντικής βιομηχανίας, Εξάιρεση αποτελεί το Καζακστάν, το οποίο κατά τη Σοβιετική εποχή, φιλοξενούσε περίπου 50 στρατιωτικές-βιομηχανικές εταιρείες, με ειδίκευση στην παραγωγή ναυτικών όπλων, αρμάτων μάχης, φορητών όπλων, πυραυλικών συστημάτων και εξαρτημάτων για συστήματα αεράμυνας. Το παραπάνω γεγονός εκμεταλλεύτηκε ιδιαίτερα η Ρωσία, η οποία προσέφερε παροχές στον τομέα του στρατιωτικού εξοπλισμού Οι παροχές αυτές περιλάμβαναν επιδότηση για αγορά ρωσικού εξοπλισμού ή προσφορά του με κόστος ίσο με αυτό που πληρώνουν οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις (Weitz, 2006, 163).

Τέλος, διμερείς στρατιωτικές σχέσεις αναπτύχθηκαν και με το ΝΑΤΟ υπό την υποστήριξη των Η.Π.Α., όπως το Πρόγραμμα Συνεργασίας για την Ειρήνη (Ιούν 1994). Επιπλέον, το Κιργιστάν εντάχθηκε στο Ευρωατλαντικό Συμβούλιο Εταιρικής Σχέσης (EAPC) τον Δεκέμβριο του 1997. εξασφαλίζοντας ξένη στρατιωτική βοήθεια δολάρια στα τέλη του 2005 (Kazakraev, 2006). Τον Απρίλιο του 1996, υπογράφηκε

³ Ο Οργανισμός έφτασε στο παρελθόν να έχει εννέα μέλη , αλλά η Γεωργία, το Ουζμπεκιστάν και τ Αζερμπαϊτζάν αποχώρησαν από αυτόν επιδεικνύοντας μια φιλοδυτική πολιτική

το Φόρουμ της Σαγκάης μεταξύ Ρωσίας, Κίνας, Καζακστάν, Κιργιζίας και Τατζικιστάν. Στόχος αυτής της συμφωνίας ήταν η επίλυση των συνοριακών προβλημάτων μεταξύ αυτών των πέντε χωρών και η λήψη των απαραίτητων μετρήσεων στον στρατιωτικό τομέα στις παραμεθόριες περιοχές. Οι συμφωνίες αυτές οδήγησαν και σε μεταφορά οπλικών συστημάτων σε κάποια από αυτά τα κράτη με τη μορφή προσφορών.

6.4 Σύνοψη

Με μια εποπτική ματιά, διακρίνουμε πως οι χώρες που επέλεξαν να περιοριστούν στην απλή συντήρηση του υφιστάμενου σοβιετικού οπλοστασίου, και στην απόκτηση νέου μέσω των προβλέψεων του CSTO, δεν κατάφεραν να αναπτύξουν τον κλάδο της αμυντικής τους βιομηχανίας και κατ' επέκταση να ενισχύσουν την οικονομία τους. Αντίθετα οι δημοκρατίες που εκμεταλλεύτηκαν την υφιστάμενη τεχνογνωσία και τόλμησαν να προχωρήσουν στην παραγωγή εγχώριου αμυντικού εξοπλισμού, κατάφεραν εκτός από ένα βαθμό πολιτικής ανεξαρτησίας να αποκτήσουν πρόσβαση στη διεθνή αγορά και να αποκομίσουν πολύτιμα έσοδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΠΥΡΗΝΙΚΟ ΟΠΛΟΣΤΑΣΙΟ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

7.1 Αριθμός πυρηνικών όπλων στην πρώην Σοβιετική Ένωση

Ο ακριβής αριθμός των κεφαλών που παρασκευάστηκαν και αναπτύχθηκαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση εξακολουθεί να καλύπτεται από μυστικότητα και επομένως είναι θέμα εκτίμησης. Οι πιο αξιόπιστες εκτιμήσεις, βασισμένες σε στοιχεία της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών των ΗΠΑ (CIA) και το Ρωσικό Υπουργείο Ατομικής Ενέργειας (MINATOM), αναφέρονται σε περίπου 32.000 πυρηνικές κεφαλές το 1993, από τις οποίες 15.000 ενεργές ή αναπτυσσόμενες, και 17.000 σε αποθήκευση ή σε αναμονή αποσυναρμολόγησης. Οι πυρηνικές κεφαλές που κατασκευάστηκαν μεταξύ των ετών 1949 και 1992 φτάνουν τις 55.000, με την κορύφωση του αποθέματος στο έτος 1986, όταν το σοβιετικό ενεργό απόθεμα φέρεται να περιείχε 45.000 κεφαλές.⁴ (Lockwood, 1993)

Ο Πίνακας της εικόνας 20 παρέχει μια ανάλυση του ενεργού πυρηνικού αποθέματος της ΕΣΣΔ κατά τοποθεσία ανάπτυξης και τύπο όπλου από τις αρχές του 1991. Όπως φαίνεται, τακτικά πυρηνικά όπλα είχαν αναπτυχθεί και στις 15 δημοκρατίες της Σοβιετικής Ένωσης. Αντίθετα, τα στρατηγικά πυρηνικά όπλα βρισκόταν συγκεντρωμένα σε τρεις μόνο δημοκρατίες (Λευκορωσία, Καζακστάν και Ουκρανία) εκτός της Ρωσίας. Η διάλυση της ΕΣΣΔ σε συνδυασμό με την υφιστάμενη ανάπτυξη των στρατηγικών όπλων δημιούργησαν μεγάλο θέμα ανησυχίας: ο αριθμός τους στα εδάφη της Ουκρανίας και του Καζακστάν καθιστούσαν τις δύο χώρες τρίτη και τέταρτη πυρηνικές δυνάμεις αντίστοιχα σε παγκόσμιο επίπεδο, με την καθεμιά να διαθέτει περισσότερες πυρηνικές κεφαλές από το συνολικό άθροισμα των κεφαλών της Κίνας, τη Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Υπό αυτές τις συνθήκες οι νεοϊδρυθείσες δημοκρατίες αποτελούσαν πιθανές απειλές για την παγκόσμια ασφάλεια και συνεπώς το οπλοστάσιό τους έπρεπε να ελεγχθεί.

⁴ Συγκριτικά, στα μέσα του 1993 οι ΗΠΑ διατηρούσαν περίπου 16.500 κεφαλές. Ο συνολικός αριθμός κεφαλών που κατασκευάστηκαν μεταξύ 1945 και 1992 έχει υπολογιστεί σε 70.000, με έτος αιχμής του αποθέματος το 1967 (32.500 πυρηνικές κεφαλές)

Εικόνα 20 Αριθμός Π.Ο ανά κράτος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (1991)

Κράτη	Στρατηγικά ΠΟ	Τακτικά ΠΟ	Σύνολο	Ποσοστό%
Ρωσία	8750	8525	17275	65,6
Ουκρανία	1750	2605	4355	16,1
Καζακστάν	1400	650	2050	7,6
Λευκορωσία	100	1120	1220	4,5
Γεωργία	-	320	320	1,0
Αζερμπαϊτζάν	-	300	300	1,0
Αρμενία	-	200	200	<1
Τουρκεμιστάν	-	125	125	<1
Ουζμπεκιστάν	-	105	105	<1
Μολδαβία	-	90	90	<1
Κιργιστάν	-	75	75	<1
Τατζικιστάν	-	75	75	<1
Λιθουανία	-	325	325	1
Λετονία	-	185	185	<1
Εσθονία	-	270	270	1
Σύνολο	12.000	15.000	27.000	100

Πηγή Arms Control Today, 1992, ίδια επεξεργασία

Από την άλλη πλευρά, οι διάφοροι τύποι τακτικών πυρηνικών όπλων που μεταφερόταν με οχήματα και είχαν εμβέλεια μικρότερη των 5500 χλμ βρισκόταν διάσπαρτα σχεδόν σε κάθε γωνιά της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ωστόσο, εκτιμάται πως τα πυρηνικά όπλα που βρισκόταν αναπτυγμένα στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν είχαν απομακρυνθεί πολύ πριν από την απόπειρα πραξικοπήματος στη Σοβιετική Ένωση τον Αύγουστο του 1991 λόγω των εθνοτικών συρράξεων στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. (Fitchett, 1991). Τέλος, τα κράτη της Βαλτικής (Εσθονία, Λετονία και Λιθουανία) αποφάσισαν την απόσυρση των πυρηνικών όπλων αμέσως μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους, ως απόδειξη επιθυμίας για επίτευξη παγκόσμιας σταθερότητας.

7.2 Πρωτοβουλίες για πυρηνικό αφοπλισμό

Η απόσυρση των τακτικών πυρηνικών όπλων από την Εσθονία, τη Λετονία και τη Λιθουανία άφησε ακόμα 10 σοβιετικές δημοκρατίες με πυρηνικά όπλα στην επικράτειά τους, τη στιγμή ακριβώς που η διαδικασία διάσπασης της ΕΣΣΔ είχε αποκτήσει μια ασταμάτητη δυναμική. Μια τέτοια κατάσταση προκάλεσε βαθιά ανησυχία στη Δύση. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι ΗΠΑ προχώρησαν σε μια πρωτοβουλία αφοπλισμού με σκοπό να είναι πιο εφικτός ο έλεγχος του αριθμού των πυρηνικών όπλων. Την πρωτοβουλία ανακοίνωσε ο ίδιος ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Τζορτζ Μπους στις 27 Σεπτεμβρίου 1991.

Εκτός από διάφορα μέτρα που αφορούν στρατηγικά όπλα, ο Πρόεδρος Μπους ανακοίνωσε ότι όλα τα πυρηνικά βλήματα πυροβολικού των ΗΠΑ και οι κεφαλές πυραύλων μικρού βεληνεκούς θα αποσύρονταν και θα καταστρέφονταν. Δήλωσε επίσης ότι όλα τα ναυτικά τακτικά πυρηνικά όπλα, συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων πύραυλοι κρουζ (Sea Launched Cruise Missiles - SLCM), θα αποσυρθούν (μερικοί θα καταστρέφονταν). Επιπλέον, 900 πυρηνικές βόμβες βάθους B-57 επρόκειτο να αφαιρεθούν από τις χερσαίες βάσεις σε όλο τον κόσμο, να αποσυναρμολογηθούν και να καταστραφούν. Ενώ η παραπάνω πρωτοβουλία παρουσιάστηκε ως σύνολο μονομερών ενεργειών, ο Μπους κάλεσε επίσης τον Σοβιετικό Πρόεδρο Μιχαήλ Σ. Γκορμπατσόφ να ανταποκριθεί αναλόγως.

Ο Γκορμπατσόφ απάντησε, στις 5 Οκτωβρίου, ανταποδίδοντας κάθε βήμα που έκανε ο Μπους και προσθέτοντας την απομάκρυνση των «κεντρικών βάσεων» όλων των πυρηνικών κεφαλών για πυραύλους εδάφους-αέρος. Παράλληλα πρότεινε την αποθήκευση όλων των πυρηνικών βομβών και πυραύλων μακριά από τις θέσεις των αεροσκαφών πρώτης γραμμής. Έτσι, θεσπίστηκε ένα πλαίσιο να ξεκινήσει η διαδικασία της συγκέντρωσης σε ένα μικρότερο και πιο διαχειρίσιμο αριθμό τοποθεσιών όλων των τακτικών πυρηνικών κεφαλών (περίπου 15.000 από τις 27.000 σοβιετικά ενεργά πυρηνικά όπλα), ως ένα προκαταρκτικό βήμα προς την τελική εξάλειψη των περισσότερων από αυτά.

Η υλοποίηση των πρωτοβουλιών αυτών συνάντησε δυσκολίες εξαιτίας των πολιτικών εξελίξεων του Δεκεμβρίου 1991, που οδήγησαν στην οριστική διάλυση

της ΕΣΣΔ, με την Ουκρανία να ψηφίζει την ανεξαρτησία της. Αναγνωρίζοντας την κίνηση ως τετελεσμένο γεγονός (fait accompli), η Δύση κατέστησε γρήγορα σαφές τη στάση της ως προς την τύχη των σοβιετικών πυρηνικών όπλων. Σύμφωνα με δήλωση του Γενικού του Γραμματέα, το ΝΑΤΟ ανέμενε ότι η Ουκρανία «θα δεσμευτεί σε μια μη πυρηνική πολιτική και θα τηρήσει τη Συνθήκη για τη μη Διάδοση των Πυρηνικών Όπλων (Non Proliferation Treaty - NPT) καθώς και όλες τις άλλες συμφωνίες ελέγχου των εξοπλισμών και αφοπλισμού που υπόγραψε η Σοβιετική Ένωση». (NATO Press Release (91),1991)

Καθ' όλη τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, η Δύση χρησιμοποίησε όλα τα διπλωματικά μέσα της με σκοπό να ξεκαθαρίσει πλήρως τις κυριότερες Δυτικές προσδοκίες στον πυρηνικό τομέα, οι οποίες ήταν: (SIPRI, 2010)

- Από την πρώην Σοβιετική Ένωση έπρεπε να προκύψει μόνο μια πυρηνική δύναμη (Ρωσία)
- Όλες οι δεσμεύσεις αφοπλισμού που είχε αναλάβει η πρώην Σοβιετική Ένωση έπρεπε να υλοποιηθούν
- Το πυρηνικό οπλοστάσιο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης έπρεπε να βρίσκεται υπό ένα ενιαίο, κεντρικό φορέα, ικανό να ασκεί διαρκώς ελέγχους
- Έπρεπε να αποτραπεί η διάδοση των πυρηνικών όπλων εκτός της συνόρων της πρώην ΕΣΣΔ, τόσο με τη μορφή υλικού όσο και τεχνογνωσίας.

7.3 Η απόσυρση τακτικών πυρηνικών όπλων προς τη Ρωσία

Από την αρχή της, η Κοινοπολιτεία κατέβαλε συγκεκριμένες προσπάθειες για να καθησυχάσει τις Δυτικές ανησυχίες. Στη συνάντηση στο Almaty (20 Δεκ 1991), υπεγράφη η Συμφωνία για Κοινά Μέτρα για τα Πυρηνικά Όπλα (Agreement on Joint Measures on Nuclear Weapons), η οποία προέβλεπε την απόσυρση των τακτικών πυρηνικών όπλων από Λευκορωσία, Καζακστάν και Ουκρανία στη Ρωσία και τη διάλυσή τους μέχρι την 1η Ιουλίου 1992." Η Λευκορωσία και η Ουκρανία και το Καζακστάν υποσχέθηκαν να εξαλείψουν το σύνολο των πυρηνικών όπλων στα εδάφη τους και να ενταχθούν στην ΝΡΤ ως μη πυρηνικά κράτη. Σε επόμενη σύνοδο κορυφής, που διεξήχθη στο Μινσκ στις 30 Δεκ 1991, η Ουκρανία μετέφερε τη δέσμευση πως θα απαλλαγεί από πυρηνικά όπλα μέχρι το τέλος του 1994.

Έτσι, στις αρχές του 1992 φάνηκε ξεκάθαρα ότι τα τακτικά πυρηνικά όπλα που βρισκόταν αναπτυγμένα οπουδήποτε στην πρώην Σοβιετική Ένωση έπρεπε να αποσυρθούν αμέσως για αποθήκευση και ενδεχόμενη καταστροφή σε ρωσικό έδαφος, ενώ είχε καθοριστεί και συγκεκριμένη προθεσμία για την ολοκλήρωση αυτής της διαδικασίας. Κατά τους επόμενους μήνες, η δέσμευση αυτή τηρήθηκε, με κάποια δυσκολίες, όπως όταν η Ουκρανία (Μαρ 92) ανέστειλε τη μεταφορά στη Ρωσία τακτικών πυρηνικών όπλων λόγω υποτιθέμενης έλλειψης διαβεβαιώσεων ως προς τη διαδικασία ασφαλούς αποθήκευσης και ενδεχόμενης διάλυσης. (Sharino, 1992). Αργότερα, ωστόσο, η Ουκρανία υπέκειψε στις ισχυρές διεθνείς πιέσεις και αποφάσισε να επαναλάβει την αποστολή τακτικών πυρηνικών όπλων στη Ρωσία και ο σημαντικός στόχος της συγκέντρωσης όλων το τακτικό πυρηνικό οπλοστάσιο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στο ρωσικό έδαφος επιτεύχθηκε.

7.4 Στρατηγικά πυρηνικά όπλα: το Πρωτόκολλο της Λισαβόνας

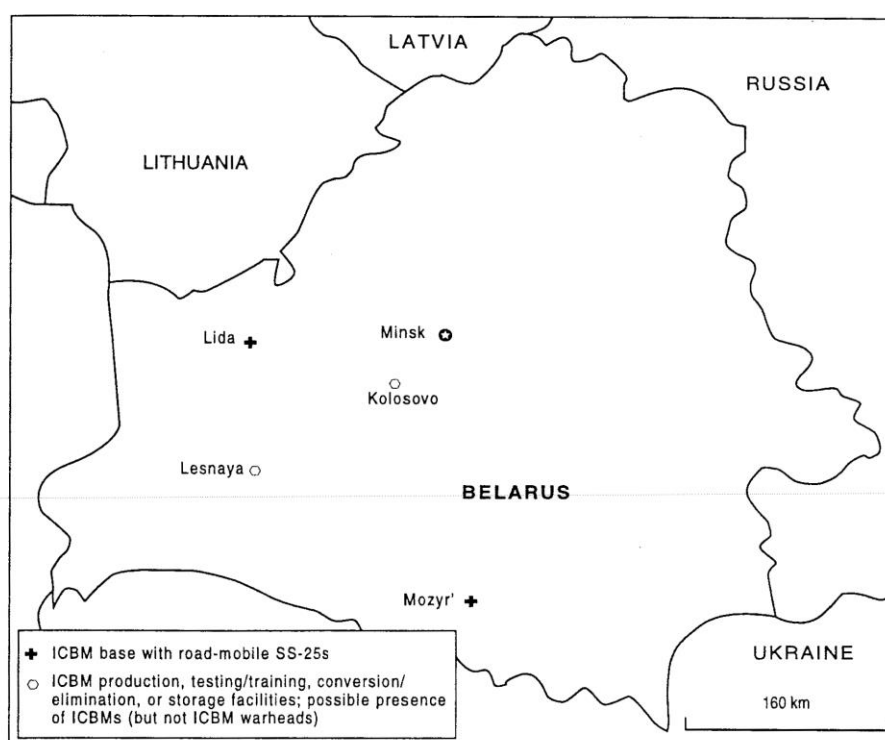
Αναφορικά με τα στρατηγικά όπλα, μια σειρά από έντονες συνομιλίες μεταξύ των ΗΠΑ και των τεσσάρων δημοκρατιών οδήγησαν σε μια συμφωνία με επίκεντρο τη Συνθήκη START I (Strategic Arms Reduction Treaty) του 1991. Η Λευκορωσία, το Καζακστάν και η Ουκρανία δεσμεύτηκαν να αφαιρέσουν τα πυρηνικά όπλα από τα εδάφη τους εντός επτά ετών από την έναρξη ισχύος της START I. Στη συνέχεια, στις 23 Μαΐ 1992 υπεγράφη στη Λισαβόνα, ένα πρωτόκολλο (Πρωτόκολλο της Λισαβόνας) που έκανε και τις πέντε χώρες να συμμετάσχουν στο START I και δέσμευσε τη Λευκορωσία, το Καζακστάν και την Ουκρανία να προσχωρήσουν στη ΝΡΤ ως μη πυρηνικά κράτη «το συντομότερο δυνατό». (Arms Control Today, 1992)

Μετά από μια πολλά υποσχόμενη αρχή και μετά την επικύρωση της START I από τη Γερουσία των ΗΠΑ (1 Οκτ 1992), τα πέντε μέρη υπέγραψαν μια συμφωνία στη Γενεύη, στις 23 Οκτ 1992, σχετικά με τις διαδικασίες που διέπουν την ίδρυση ενός φορέα που ιδρύθηκε με τη Συνθήκη, την Κοινή Επιτροπή Συμμόρφωσης και Επιθεώρησης (Joint Compliance and Inspection Commission - JCIC). Παρόλ' αυτά, ο δρόμος για την εφαρμογή του της συμφωνίας αποδείχθηκε εξαιρετικά ανώμαλος, Η Λευκορωσία, το Καζακστάν και η Ουκρανία, επέδειξαν διαφορετική συμπεριφορά, κυρίως λόγω πολιτικής, και οικονομικής ανασφάλειας, όπως παρουσιάζεται παρακάτω.

7.4.1 Το Πυρηνικό Οπλοστάσιο της Λευκορωσίας

Η Λευκορωσία επικύρωσε τη START I στις 4 Φεβ1993 και κατέθεσε την αίτηση προσχώρησης στη NPT ως κράτος που δεν διαθέτει πυρηνικά όπλα στις 22 Ιουλ 1993. Μέχρι το Δεκέμβριο του 1994, είχε μεταφερθεί στη Ρωσία 45 εποχούμενους Διηπειρωτικούς Βαλλιστικούς Πυραύλους (InterContinental Ballistic Missiles – ICBM) SS-25 μονής κεφαλής, ενώ μέχρι το τέλος του 1995 ολοκληρώθηκε και η μεταβίβαση και των υπόλοιπων 36 ICBM SS-25. (SIPRI, 1994) Τα συστήματα αυτά ενσωματώθηκαν στις ρωσικές στρατηγικές πυρηνικές δυνάμεις από τα μέσα το 1994, ενώ ύστερα από διαπραγματεύσεις η Ρωσία έδωσε και οικονομική αποζημίωση στη Λευκορωσία για το Ουράνιο υψηλού εμπλουτισμού (High Enrichment Uranium - HEU) που περιεχόταν στις υπόψη πυρηνικές κεφαλές. Ο περιορισμένος αριθμός των πυρηνικών συστημάτων, το γεγονός ότι όλα τα συστήματα βρισκόταν επί οχημάτων και κυρίως οι ιδιαίτερα στενοί δεσμοί μεταξύ Μινσκ και Μόσχας εξηγούν γιατί η διαδικασία αποπυρηνικοποίησης της Λευκορωσίας ξεκίνησε νωρίτερα και προχώρησε πιο ομαλά από τις περιπτώσεις του Καζακστάν και της Ουκρανίας.

Εικόνα 21 Θέσεις πυρηνικών κεφαλών και κινητών συστημάτων εκτόξευσης

7.4.2 Το Πυρηνικό Οπλοστάσιο του Καζακστάν

Το Καζακστάν επικύρωσε το START I στις 2 Ιουλίου 1992 και κατέθεσε την αίτηση προσχώρησής του στη NPT ως κράτος που δεν διαθέτει πυρηνικά όπλα στις 14 Φεβ 1994. Όταν διαλύθηκε η Σοβιετική Ένωση, εκτιμάται πως στην επικράτεια του Καζακστάν βρισκόταν αναπτυγμένοι 104 ICBM SS-18 (με 1040 κεφαλές) και 40 στρατηγικά βομβαρδιστικά Bear-H (με περίπου 370 κεφαλές). Με τη συμφωνία που υπογράφηκε στη Μόσχα στις 28 Μαρ 1994 μεταξύ του Ρώσου Προέδρου Boris Yeltsin και του Καζάκου ομόλογού του, Nursultan Nazarbayev, συμφωνήθηκε η απόσυρση όλων των κεφαλών στη Ρωσία έως τα μέσα του 1995 και η διάλυση όλων των σιλό και πυραύλων SS-18 μέχρι τα μέσα του 1997. (Arms Control Today, 1994), ενώ 32 ICBM SS-18 είχαν ήδη απενεργοποιηθεί πριν από την αποστολή τους στη Ρωσία με την αφαίρεση των κεφαλών τους. Τέλος, όλα τα αεροσκάφη Bear-H, με τις εκτιμώμενες 370 πυρηνικές κεφαλές μεταφέρθηκαν στη Ρωσία για να ενσωματωθούν στις ρωσικές στρατηγικές δυνάμεις. Το Καζακστάν διατήρησε στενές σχέσεις ασφαλείας με τη Ρωσία, χωρίς όμως να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ Αλμάτι και Μόσχας για οικονομική αποζημίωση σχετικά με το σχάσιμο υλικό των πυρηνικών κεφαλών, ανάλογη με αυτή της Λευκορωσίας.

Εικόνα 22 Θέσεις πυρηνικών κεφαλών και κινητών συστημάτων εκτόξευσης

7.4.3 Το Πυρηνικό Οπλοστάσιο της Ουκρανίας

Η ουκρανική πυρηνική πολιτική παρουσίασε πολλές ανατροπές σε σχέση με τις αρχικές δεσμεύσεις της χώρας στις Συνόδους Κορυφής της Κοινοπολιτείας στο Αλμάτι και στο Μινσκ, για απαλλαγή από το σύνολο των πυρηνικών όπλων μέχρι το τέλος του 1994 και την ένταξή της στη ΝΡΤ ως μη πυρηνικό κράτος. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στη Διακήρυξη της Κρατικής Κυριαρχίας στις 16 Ιουλ 1990, το Rada (το ουκρανικό κοινοβούλιο) είχε επικυρώσει τις αρχές της μη δέσμευσης - μη ένταξης σε στρατιωτικούς συνασπισμούς, καθώς και της αποπυρηνικοποίησης της χώρας.

Η Ουκρανία επικύρωσε τη START I στις 18 Νοε 1993, αλλά πρόσθεσε 13 όρους στο ψήφισμα επικύρωσής της. Ένας από αυτούς ήταν η αποκήρυξη της δέσμευση του Πρωτοκόλλου της Λισαβόνας για την ταχεία προσχώρηση στη ΝΡΤ, ενώ ζήτησε από τις πυρηνικές δυνάμεις εγγυήσεις ασφάλειας, οικονομική βοήθεια και αποζημίωση για το σχάσιμο υλικό που θα αφαιρούταν από τα στρατηγικά και τακτικά συστήματα που βρισκόταν στο έδαφός της. Η τελευταία προϋπόθεση ικανοποιήθηκε από μια Τριμερή Δήλωση που εκδόθηκε από κοινού στη Μόσχα από τους Προέδρους της Ουκρανίας, της Ρωσίας και των ΗΠΑ στις 14 Ιαν 1994, ανοίγοντας το δρόμο για ψήφιση στις 3 Φεβ 1994 του ψηφίσματος δέσμευσης της Ουκρανίας στο Πρωτόκολλο της Λισαβόνας για προσχώρηση στη ΝΡΤ. (Shapiro, 1992)

Σύμφωνα με τους όρους της Τριμερούς Δήλωσης στο Κίεβο χορηγήθηκε αποζημίωση για το εμπλουτισμένο Ουράνιο (HEU) των στρατηγικών της κεφαλών, με τη μορφή καύσιμου πυρηνικού αντιδραστήρα (αξίας περίπου 1 δις \$) από τη Ρωσία. Σύμφωνα με την ανωτέρω δήλωση μέσα σε 10 μήνες, τουλάχιστον 200 πυρηνικές κεφαλές από ICBM SS-19 και ICBM SS-24 θα έπρεπε να μεταφερθούν στη Ρωσία για διάλυση υπό ουκρανική παρακολούθηση. Επιπλέον, το σύνολο των ICBM SS-24 που βρισκόταν στο έδαφος της Ουκρανίας έπρεπε να απενεργοποιηθούν αφαιρώντας τις κεφαλές τους. Πράγματι οι υποχρεώσεις αυτές εκπληρώθηκαν από την Ουκρανία έγκαιρα και μεθοδικά, ενώ τη ίδια στιγμή η Ουκρανία παρέλαβε τη συμφωνηθείσα αποζημίωση λαμβάνοντας 100 τόνους καυσίμου για πυρηνικούς αντιδραστήρες.

Η Ουκρανία κατέθεσε τα έγγραφα προσχώρησής της στη ΝΡΤ στις 5 Δεκ 1994, κατά τη σύνοδο κορυφής της ΔΑΣΕ. Οι τρεις θεματοφύλακες της συνθήκης - το Ηνωμένο Βασίλειο, οι ΗΠΑ και η Ρωσία, υπέγραψαν συμφωνία με την Ουκρανία η οποία επανέλαβε ουσιαστικά την εγγυήσεις ασφαλείας που περιέχονται στην Τριμερή του Ιαν 1994. Το Rada επικύρωσε την ΝΡΤ, παρά τις αρχικές ενστάσεις του (είχε προηγουμένως υποστηρίξει την αναβολή της προσχώρησης στη ΝΡΤ έως το Συνέδριο Αναθεώρησης και Επέκτασης του 1995, ενώ μέχρι τότε η Ουκρανία θα θεωρούταν ως «προσωρινή πυρηνική δύναμη», βρισκόμενη σε ένα είδος «μεταβατικού καθεστώτος»). Πρόσθεσε όμως 2 επιπλέον κεφάλαια, με τα οποία επιζητούσε την ιδιοκτησία του σχάσιμου υλικού των πυρηνικών κεφαλών μετά την καταστροφή τους στο έδαφός της, καθώς και σχετική επίσημη, γραπτή εγγύηση παραλαβής, δύο αιτήματα που ικανοποιήθηκαν στη συνάντηση της Βουδαπέστης. Η τελική απόφαση της Ουκρανίας για ένταξη στη ΝΡΤ ως μη πυρηνική δύναμη, συντέλεσε στην επίτευξη τους Νο1 στόχου της Δύσης σχετικά με το πυρηνικό μέλλον της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αυτό της ύπαρξης ενός μόνο διάδοχου κράτους με κατοχή πυρηνικών όπλων.

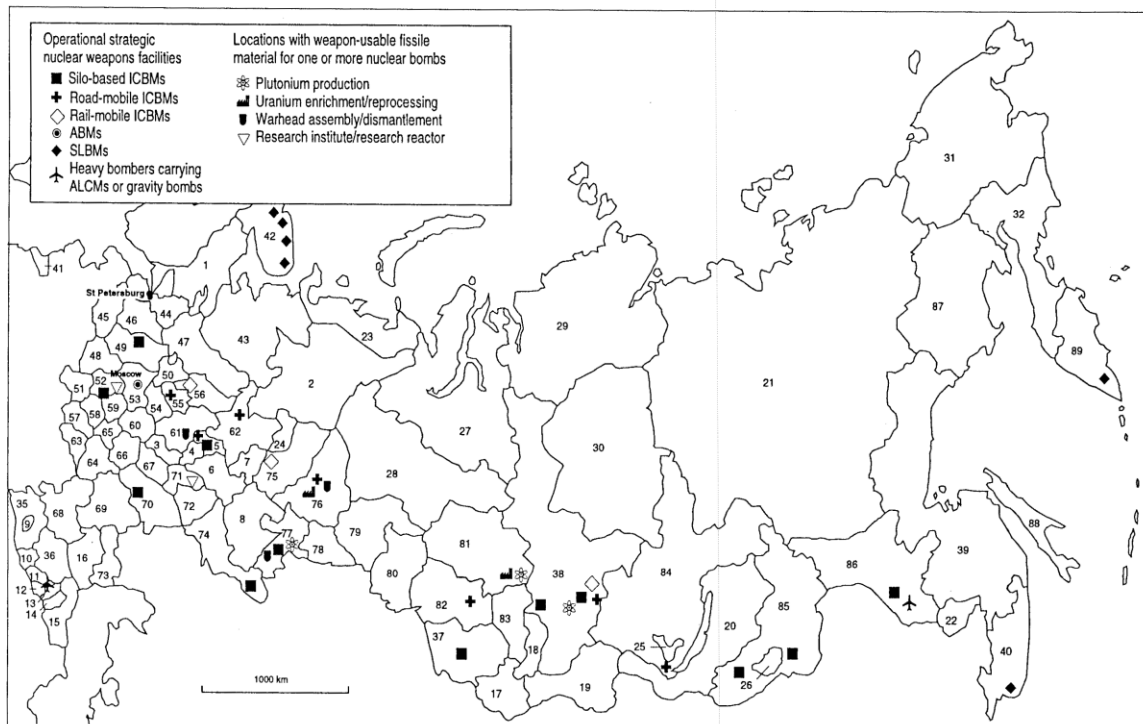
Εικόνα 23 Θέσεις πυρηνικών κεφαλών και κινητών συστημάτων εκτόξευσης

7.5 Το ρωσικό πυρηνικό οπλοστάσιο

Η Ρωσία ήδη από το 1991-92 μετά τις μονομερείς πρωτοβουλίες αφοπλισμού, αρχικά από τον Mikhail Gorbachev και κατόπιν από τον Boris Yeltsin, ξεκίνησε τη διαδικασία απομείωσης των πυρηνικών της όπλων. Η παραπάνω διαδικασία συνεχίστηκε με την εφαρμογή των συνθηκών START I και II οδηγώντας σε περαιτέρω μειώσεις. Αναφορικά με τους διηπειρωτικούς βαλλιστικούς πυραύλους, τα πρώτα συστήματα που αποσύρθηκαν ήταν τα ICBM SS-13 και SS-17. Αντίστοιχα, όσον αφορά τους υποβρύχιους βαλλιστικούς πυραύλους (Submarine-Launched Ballistic Missiles - SLBM), ξεκίνησε άμεσα η απόσυρση των SS-N-6 που έφερε το πυρηνοκίνητο υποβρύχιο βαλλιστικών πυραύλων Yankee-1 (SSBN) καθώς και των SS-N-8 επί των 12 υποβρυχίων τύπου Delta-1 και των 4 υποβρυχίων τύπου Delta-11. Ο Χάρτης της εικόνας 24 δείχνει τη θέση πυρηνικών οπλικών συστημάτων, ενώ ο Πίνακας της εικόνας 25 δείχνει την κατάσταση του ρωσικού στρατηγικού πυρηνικού οπλοστασίου ως το τέλος του 1994.

Εικόνα 24 Θέσεις πυρηνικών κεφαλών και κινητών συστημάτων εκτόξευσης

Πηγή SIPRI Research Report No. 10, 1995

Εικόνα 25 Πυρηνικό Οπλοστάσιο Ρωσίας μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ

Τύπος Όπλου	Σύστημα	Αριθμός Συστημάτων	Αριθμός Κεφαλών
ICBMs	SS-13	30	30
	SS-17	25	100
	SS-18	188	1880
	SS-19	170	1020
	SS-24	46	460
	SS-25	297	297
ICBMs		756	3787
LBMs	SS-N-6	16	16
	SS-N-8	208	208
	SS-N-18	224	672
	SS-N-20	120	1200
	SS-N-23	112	448
SLBMs		680	2544
Βομβαρδιστικά	Bear-G	36	72
	Bear-H16	36	576
	Bear-H6	27	162
	Blackjack	5	60
Σύν Βομβ/κων		104	870
Σύνολο		1540	7201

Πηγή SIPRI Research Report No. 10, ίδια επεξεργασία

Η Ρωσία έμεινε επίσης με πολύ λίγα νέα προγράμματα εκσυγχρονισμού. Το SS-25 ήταν το μόνο ICBM που παρέμεινε σε παραγωγή, ενώ υλοποιήθηκε και η επιπλέον ανάπτυξη του SLBM SS-N-20, για να εξοπλίσει τα στρατηγικά υποβρύχια κλάσης Typhoon, που εντάχθηκαν στη δύναμη των Ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Η κατασκευή νέων SSBN ξεκίνησε ξανά μετά το 2010. Τέλος, η παραγωγή στρατηγικών βομβαρδιστικών σταμάτησε τελείως (SIPRI, 2010), περιορίζοντας ακόμη περισσότερο τις πυρηνικές δυνατότητες της χώρας.

7.6 Σύνοψη

Από τη μελέτη των ανωτέρω διαπιστώνεται ότι η διαδικασία συγκέντρωσης και καταστροφής των πυρηνικών όπλων που βρισκόταν αναπτυγμένα στις αχανείς εκτάσεις της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, παρά τα διάφορα προβλήματα πραγματοποιήθηκε με απρόσμενη επιτυχία. Οι πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, ύστερα και από την πίεση των δυτικών κρατών εφάρμοσαν σε μεγάλο βαθμό τις πρόνοιες της Συμφωνίας του Μινσκ περιορίζοντας στο ελάχιστο τον κίνδυνο κάποιου πυρηνικού ατυχήματος. Το κείμενό της συμφωνίας παρουσιάζεται στο Παράρτημα «Α» της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

8.1 Συμπεράσματα

Από την ανάλυση του περιεχομένου των προηγούμενων κεφαλαίων δύνανται να προκύψουν χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με την αμυντική βιομηχανία ενός κράτους γενικά και ειδικότερα για εκείνη της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και των κρατών που τη διαδέχτηκαν.

Παρατηρείται λοιπόν πως η αγορά αμυντικού υλικού είναι τεράστια, αλλά ταυτόχρονα ανταγωνιστική, όπου οι αγοραστές είναι πολλαπλάσιοι σε σχέση με τους πωλητές που δραστηριοποιούνται σε αυτήν. Επιπλέον, οι χώρες που έχουν καταφέρει να αναπτύξουν εγχώρια οπλικά συστήματα μπορούν να επιδιώξουν την εξαγωγή τους και να ενισχύσουν σημαντικά την εθνική τους οικονομία. Κομβικό σημείο για την επιτυχή ανάπτυξη εγχώριας αμυντικής οικονομίας αποτελεί η επένδυση στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης (Ε&Α). Ωστόσο, τα προγράμματα παραγωγής όπλων είναι εγγενώς δαπανηρά, περίπλοκα από άποψη τεχνολογίας και συνήθως απαιτούν μια μακρά και δαπανηρή περίοδο επώασης. Ακόμη και οι προηγμένες και οικονομικά ισχυρές χώρες σπάνια μπορούν να αντέξουν οικονομικά την ανεξάρτητη ανάπτυξη και παραγωγή του πλήρους φάσματος των απαιτούμενων όπλων.

Η Σοβιετική Ένωση, επί σειρά ετών είχε αναπτύξει ένα ισχυρό Στρατιωτικό Βιομηχανικό Σύμπλεγμα (MIC) παρά την οικονομία ανεπάρκειας που διέθετε. Κύρια αιτία ήταν το γεγονός πως η κεντρική της κυβέρνηση είχε ορίσει καθεστώς υψηλής προτεραιότητας στην άμυνα και διέθεσε σε αυτήν σημαντικούς πόρους. Η αμυντική της βιομηχανία παρήγαγε μεγάλες ποσότητες σχετικά σύγχρονου πολεμικού υλικού το οποίο προμηθεύονταν οι ένοπλες δυνάμεις της, αλλά και άλλα κράτη, κυρίως μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας ή κράτη παραδοσιακά αντίθετα στη Δύση. Ωστόσο, τα αρνητικά χαρακτηριστικά της οικονομίας ανεπάρκειας δημιούργησαν σταδιακά δυσκολίες στην λειτουργία του MIC. Παράλληλα, τα τεχνολογικά κενά μεταξύ της ΕΣΣΔ και των χωρών του ΝΑΤΟ διευρύνθηκαν, ενώ οι μεταρρυθμίσεις κατά τη διάρκεια της περεστρόικα φάνηκαν αναποτελεσματικές.

Μετά τη διάλυσή της ΕΣΣΔ, τα κράτη που δημιουργήθηκαν κλήθηκαν να επιβιώσουν κάτω από δύσκολες οικονομικές συνθήκες, με σημαντικότερες τη διολίσθηση του ρουβλίου και τον ακραίο πληθωρισμό. Η πώληση του αμυντικού υλικού που διέθεταν ήδη στο οπλοστάσιό τους ή η παραγωγή και εξαγωγή σχετικά σύγχρονου πολεμικού υλικού παρουσιάστηκε ως μια πιθανή λύση για την εξοικονόμηση συναλλάγματος σε σκληρό νόμισμα. Ωστόσο, το εγχείρημα δεν επέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Μπορούμε να εντοπίσουμε τρεις λόγους γι' αυτήν την αποτυχία. Πρώτα, σε μια εποχή συρρίκνωσης των δυτικών στρατιωτικών προϋπολογισμών, τα δυτικά κράτη προτίμησαν τη διατήρηση των εγχώριων θέσεων εργασίας υψηλής ειδίκευσης. Δεύτερον, οι πιέσεις για αγορά ευρωπαϊκού αμυντικού υλικού και οι συνεργατικές προσπάθειες μεταξύ των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων θεσμών ήταν τεράστιες, με αποτέλεσμα πολλά κράτη να απορρίψουν τα σχετικά φτηνά σοβιετικά όπλα. Τρίτον, μεταξύ των συμμάχων του αναπτυσσόμενου κόσμου, οι ΗΠΑ άσκησαν ένα είδος πολιτικής πίεσης (με το πρόσχημα της συμβατότητας), ώστε να αγοράσουν αμερικανικά οπλικά συστήματα παραγκωνίζοντας έτσι τα σοβιετικά.

Μελετώντας το Στρατιωτικό Βιομηχανικό Συγκρότημα (MIC) του μεγαλύτερου κληρονόμου της ΕΣΣΔ, παρατηρούμε ότι παρουσίασε δύο εντελώς διαφορετικές αποδόσεις πριν και μετά την αλλαγή της χιλιετίας. Τη δεκαετία του 1990 κλήθηκε να λειτουργήσει σε μια υβριδική οικονομία με καθεστώς χαμηλής προτεραιότητας και μειωμένες αμυντικές δαπάνες. Οι αμυντικές επιχειρήσεις έλαβαν ανεπαρκή χρηματοδότηση, παρουσίασαν ελλείψεις και αναγκάστηκαν να προχωρήσουν μέχρι και σε ανταλλαγές υλικού ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν και να αποδώσουν τους περιορισμένους μισθούς των εργαζομένων τους. Η στρατιωτική και πολιτική παραγωγή της κατέρρευσε και οι εξαγωγές αμυντικού υλικού μειώθηκαν σημαντικά. Την ίδια στιγμή τα τεχνολογικά κενά μεταξύ της Ρωσίας και των χωρών του NATO διευρύνθηκαν, ενώ οι όποιες μεταρρυθμίσεις απέτυχαν.

Τη δεκαετία του 2000 όμως, το ρωσικό MIC παρουσίασε εντελώς διαφορετική απόδοση. Η χώρα είχε ισχυρότερο πολιτικό έλεγχο και σχετικά καπιταλιστική οικονομία υψηλής ανάπτυξης. Η αμυντική βιομηχανία έλαβε και πάλι υψηλή προτεραιότητα καθώς και αυξημένες πραγματικές αμυντικές δαπάνες. Οι συνθήκες εργασίας στα εργοστάσια της βελτιώθηκαν και η παραγωγή στρατιωτικών

αλλά και πολιτικών αγαθών αυξήθηκε. Οι μεγαλύτερες επενδύσεις στη στρατιωτική E&A έδωσαν νέα πνοή στην τεχνολογική καινοτομία, ωστόσο τα πρότυπα του στρατού της Ρωσίας στους περισσότερους τομείς παρέμειναν χαμηλότερα εκείνων του NATO. Τέλος, οι οικονομικές κυρώσεις που της επιβλήθηκαν μετά το 2014, επηρέασαν αρνητικά κάποια τμήματα της αμυντικής βιομηχανίας της Ρωσίας, με την τελευταία να στρέφεται στην υποκατάσταση εισαγωγών, στην εκτροπή του εμπορίου και στη τεχνολογική κατασκοπεία για να τις ξεπεράσει.

Στον αντίποδα, οι υπόλοιπες σοβιετικές δημοκρατίες, παρουσίασαν μια ποικιλία όσον αφορά την ανάπτυξη της εγχωρίας αμυντικής τους βιομηχανίας. Οι μεν βαλτικές χώρες αποστασιοποιήθηκαν εντελώς από το σοβιετικό παρελθόν τους, και απέκτησαν δυτικά όπλα, χωρίς να καταφέρουν να δημιουργήσουν κάποια εγχώρια αμυντική βιομηχανική βάση. Οι δε χώρες της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου, αφενός διότι δεν διέθεταν ιδιαίτερη αμυντική βιομηχανική βάση, αλλά κυρίως λόγω οικονομικής αδυναμίας παρέμειναν προσκολλημένες στη Ρωσία, με την τελευταία να χρησιμοποιεί τον ΟΣΣΑ ως όχημα για να δημιουργήσει γύρω της μια ζώνη ασφαλείας (buffer zone) και να επιβάλει τις απαιτήσεις της στην εξωτερική πολιτική των συμμάχων της. Εξαίρεση στην παραπάνω ομάδα κρατών αποτέλεσε το Αζερμπαϊτζάν, που εκμεταλλευόμενο την ανεύρεση υδρογονανθράκων, κατάφερε να αναπτύξει την οικονομία του και να εκσυγχρονίσει την άμυνα του στα δυτικά πρότυπα, μειώνοντας σημαντικά την εξάρτησή του από τη Ρωσία.

Την πιο ενδιαφέρουσα συμπεριφορά επέδειξαν τα κράτη που διέθεταν ήδη ένα μέρος του Στρατιωτικού Βιομηχανικού Συμπλέγματος της πρώην ΕΣΣΔ. Έτσι, η μεν Λευκορωσία στηρίχθηκε στην υφιστάμενη τεχνογνωσία και προχώρησε σε αναβάθμιση σοβιετικών μοντέλων, σημειώνοντας και εξαγωγικές επιτυχίες, χωρίς όμως να επιδιώξει την απομάκρυνσή της από τη Ρωσία. Αντίθετα, η Ουκρανία προσπάθησε να ξεπεράσει την εξάρτηση, πρώτα από τη σοβιετική, και ύστερα από τη ρωσική εφοδιαστική αλυσίδα, καλλιεργώντας δεσμούς με δυτικούς αμυντικούς εργολάβους και αναπτύσσοντας εγχώρια αμυντική βιομηχανία. Ενάντια σε όλες τις πιθανότητες (λόγω περιορισμένων οικονομικών πόρων), η Ουκρανική αμυντική βιομηχανία κατάφερε να επιβιώσει, αλλά και να κερδίσει, χάρη στις εξειδικευμένες δυνατότητες στη συντήρηση και την αναβάθμιση του οπλικών συστημάτων της

Σοβιετικής εποχής. Η χώρα κατάφερε επίσης να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες πώλησης όπλων μεταξύ των πρώην κρατών-πελατών της Σοβιετικής Ένωσης και χρησιμοποιώντας ανταγωνιστικές τιμές, κατάφερε να διευρύνει την πελατεία της μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών. Παρόμοιες ενέργειες ανέλαβε και η Γεωργία, χωρίς ωστόσο να πετύχει τόσο σημαντικές επιτυχίες, όσο η Ουκρανία.

Τέλος, αναφορικά με τη διάχυση του πυρηνικού οπλοστασίου της ΕΣΣΔ, η Συμφωνία του Μινσκ για τα στρατηγικά όπλα, η οποία υπογράφηκε μεταξύ των 11 μελών της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών, αποτέλεσε μια γενναία απόφαση των σοβιετικών κρατών, τα οποία επέδειξαν ιδιαίτερη πολιτική ωριμότητα παρά τις εύθραυστες συνθήκες της εποχής. Αξίζει να αναφερθεί πως κατά τη διάρκειά της διαδικασίας συγκέντρωσης και καταστροφής των πυρηνικών όπλων δεν έγινε κανένα μεγάλο ατύχημα, παρά τις πολιτικές αναταραχές που συνέχιζαν να βρίσκονται σε εξέλιξη, ενώ όλα τα όπλα που μεταφέρθηκαν, καταμετρήθηκαν χωρίς να αναφερθεί κανένα περιστατικό μη εξουσιοδοτημένης κίνησης κεφαλής προς άγνωστο προορισμό. Μέχρι το τέλος του 1994, ο στόχος της ύπαρξης μόνο μίας πυρηνικής δύναμης (της Ρωσίας), επιτεύχθηκε στο 100% με τις υπόλοιπες πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες να έχουν προσχωρήσει στην ΝΡΤ ως κράτη που δεν διαθέτουν πυρηνικά όπλα.

8.2 Σημεία που Χρήζουν Επιπλέον Διερεύνησης

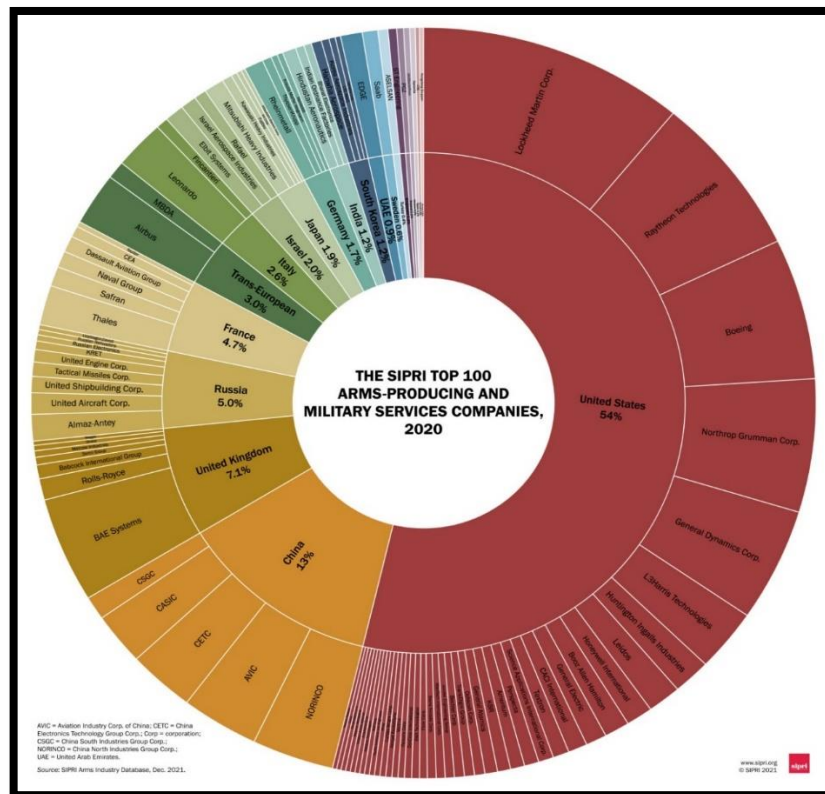
Από τη μελέτη των υφιστάμενης βιβλιογραφίας παρατηρείται πως υφίσταται αριθμός σημείων που χρήζουν επιπλέον μελέτης, ώστε να προκύψουν πιο αντικειμενικά στοιχεία σχετικά με το αντικείμενο αυτής.

Αρχικά, επισημαίνεται ότι η πλειοψηφία των διαθέσιμων σε επιστημονικά περιοδικά στοιχείων προέρχεται από συγγραφείς του δυτικού κόσμου. Η σοβιετική πλευρά, αλλά και οι μετέπειτα ρωσικές αρχές ήταν διαχρονικά φειδωλοί στην αποδέσμευση στοιχείων που σχετίζονταν με τη στρατιωτική τους ισχύ. Επιπλέον, όταν διατίθενται σχετικά στοιχεία διαπιστώνεται πως αυτά διαφέρουν σημαντικά από τις εκτιμήσεις των δυτικών μελετητών. Κρίνεται συνεπώς χρήσιμη η συνεργασία σε επιστημονικό επίπεδο με τα πανεπιστημιακά ιδρύματα των πρώην σοβιετικών κρατών για απόκτηση πρόσβασης σε περισσότερο υλικό σοβιετικής προέλευσης.

Πλέον των ανωτέρω, διαπιστώνεται πως η πλειοψηφία των μελετών έχουν ασχοληθεί με την αμυντική βιομηχανία της Ρωσίας, δίνοντας μικρότερη βαρύτητα σε εκείνη των υπόλοιπων σοβιετικών κρατών. Το γεγονός αυτό εξηγείται μερικώς από το μεγάλο ποσοστό του MIC που κληρονόμησε η Ρωσία από τη Σοβιετική Ένωση (σχεδόν το 80%), αλλά εκτιμάται πως έχει και άλλη αιτία. Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ η Ρωσία εξακολουθούσε να απασχολεί τη Δύση ως πιθανός αντίπαλος (σε αντίθεση με τις άλλες χώρες), καθόσον διέθετε το μεγαλύτερο πυρηνικό οπλοστάσιο παγκοσμίως, αλλά και τεράστια αποθέματα φυσικών πόρων που θα μπορούσαν να τη βοηθήσουν να αναπτύξει εκ νέου την οικονομική και τη στρατιωτική της ισχύ. Ενώ όμως από πλευράς πολιτικής δικαιολογείται αυτή η ανισότητα, από πλευράς επιστημονικής μελέτης αυτή η ανισοβαρής προσέγγιση κρίνεται χρήσιμο να αλλάξει.

Τέλος, κρίνεται χρήσιμο να συγκριθεί το μέγεθος της ρωσικής αμυντικής βιομηχανίας με τις αντίστοιχες άλλων κρατών, καθώς όπως φαίνεται και στην εικόνα 26 το ποσοστό της είναι πολύ μικρότερο από τις υπόλοιπους «παραδοσιακούς» πωλητές όπλων, ενώ νέες χώρες έχουν εισέλθει δυναμικά στο κλειστό αυτό χώρο.

Εικόνα 26 Μεγαλύτεροι παραγωγοί όπλων παγκοσμίως

Πηγή SIPRI Arms Industry Database, Dec. 2021

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εγχώρια αμυντική βιομηχανία αποτελεί έναν από τους ουσιώδεις πυλώνες για την υποστήριξη της εθνικής πολιτικής μιας χώρας. Η ανάπτυξη της αποτελεί καθοριστικό παράγοντα όχι μόνο για την ασφάλειά της αλλά και για την οικονομική δραστηριότητα και την επιστημονική και τεχνολογική της εξέλιξη. Η ΕΣΣΔ είχε επενδύσει ιδιαίτερα στην αμυντική της βιομηχανία επενδύοντας τεράστια ποσά σε αυτή και συνδέοντάς της άμεσα με την ευρύτερη βιομηχανία και οικονομία της, ώστε να είναι σε θέση να πετύχει τους στρατηγικούς της στόχους ως υπερδύναμη, απέναντι στον άλλο πόλο του διπολικού συστήματος της εποχής.

Μετά τη δραματική διάλυση της ΕΣΣΔ και την κατάρρευση του σοσιαλιστικού συστήματος ένας κολοσσιαίος μετασχηματισμός των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δομών της πρώην υπερδύναμης έλαβε χώρα. Η παραπάνω διαδικασία όπως είναι φυσικό επηρέασε και το στρατιωτικό βιομηχανικό σύμπλεγμα, σημειώνοντας κατακόρυφη πτώση στην απόδοσή του. Η περίοδος που ακολούθησε αποτέλεσε μια πραγματική πρόκληση για τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, οι οποίες κλήθηκαν να προσδιορίσουν εκ νέου την ταυτότητά τους και να οργανώσουν ανάλογα το μέλλον τους.

Σήμερα, τρεις δεκαετίες μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, μπορούμε να πούμε ότι η μετάβαση από τη σοβιετική στη μετά-σοβιετική εποχή βαδίζει προς το τέλος της. Κάθε κράτος έχει αναπτύξει πλέον το δικό του πολιτικό χάρτη αποκρυσταλλώνοντας προς ποια κατεύθυνση επιθυμεί να κινηθεί και πώς φαντάζεται τη θέση του στο διεθνές σύστημα. Με βάση τα παραπάνω κάθε κράτος έχει επιλέξει και τον τρόπο με τον οποίο θα αποκτήσει την επιθυμητή στρατιωτική του ισχύ. Είτε να βασιστεί στην απόκτηση μέσων από το εξωτερικό είτε να αναπτύξει και να εξελίξει την εγχωρία στρατιωτική του βιομηχανία αναζητώντας αγοραστές και στο εξωτερικό. Η διαδικασία αυτή είναι δυναμική, ενώ τα γεγονότα της εποχής μας (Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος), είναι σίγουρο ότι θα αφήσουν έντονο το αποτύπωμά τους σε αυτή. Χωρίς αμφιβολία, η μελέτη της θα αποτελέσει ιδιαίτερη πρόκληση για τους μελετητές τόσο της εποχής μας, όσο και του μέλλοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΗ

Κόλλιας Χρήστος, *Οικονομική της Άμυνας*, Αθήνα, Τουρίκη. 2017

Smith Adam. *Έρευνα για τη φύση και τις αιτίες πλούτου των εθνών* (βιβλία I και II). (Μετάφραση Χρήστου Βαλλιάνου). Πολιτεία. 2018

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Abbott, G.and Johnson, S. "The Changing Defense Industrial Base." Strategic Forum, Νοέμβριος 1996.

Allison, R., 1997. "The Russian armed forces: Structures, roles and policies". In: V. Baranovsky, ed., "Russia and Europe: The Emerging Security Agenda". Oxford: Oxford University Press.

Almqvist, P., 1990. "Red Forge: Soviet Military Industry Since 1965". New York: Columbia University Press

Ayres R. "Arms production as a form of import substituting industrialization: the Turkish case". *World Development*, 11:9. 1983. pp. 813-823

Bedi R., "India Gears Up to Meet Spares Crisis" JDW, Nov. 1991, pp.795.

Clark, S. 1994. "The Central Asian States: Defining Security Priorities and developing Military Force. In *Central Asia and the World*" edited by Michael Mandelbaum,. Council on Foreign Relations Press, New York, 177-207

Connolly, R. and Boulègue, M. 2018. *Russia's New State Armament Programme Implications for the Russian Armed Forces and Military Capabilities to 2027*. London: Chatham House Research Paper: Russia and Eurasia Programme

Connolly, R. and Hanson, P., 2016. "Import substitution and economic sovereignty in Russia". Chatham House Research Paper: Russia and Eurasia Programme, June 2016.

- Connolly, R. and Sendstad, C., 2018. "Russian rearmament, Problems of Post-Communism", 65 (3), pp.143–160
- Davis, C., 1986. "Economic and political aspects of the military-industrial complex in the USSR". In: H.-H. Höhmann, A. Nove, and H. Vogel, eds., "Economics and Politics in the USSR: Problems of Interdependence". London: Westview Press, pp. 92–124.
- Davis, C., 1988a. "The high priority defense industry in the Soviet shortage economy". Palo Alto, Hoover-Rand Conference on The Defense Sector in the Soviet Economy, Conference Paper, March 1988.
- Davis, C., 1988b. "The Second Economy in Disequilibrium and Shortage Models of Centrally Planned Economies". Durham, NC: Berkeley-Duke Occasional Papers on the Second Economy in the USSR, No. 12.
- Davis, C., 1992a. "The defense sector in the Soviet economy during Perestroika: From expansion to disarmament to disintegration". In: F.G. Adams, ed., 1992. The Macroeconomic Dimensions of Arms Reductions. Oxford: Westview Press, pp. 189–215.
- Davis, C., 1999. "Russia: A comparative economic systems interpretation". In: J. Foreman-Peck and G. Federico, eds., European industrial policy: The Twentieth-Century Experience. Oxford: Oxford University Press, pp. 319–397.
- Davis, C., 2002. "The defence sector in the economy of a declining superpower: Soviet Union and Russia, 1965-2000". Defence and Peace Economics, 13 (3), 145–177.
- Davis, C., 2014. "Industrial performance in the USSR, 1945-1980: Influences of state priorities, economic system, industrial policies, and hidden processes". In: Nützenadel A. and Grabas C., "Industrial Policy in Europe after 1945. Wealth, Power and Economic Development in the Cold War". London: Palgrave, pp. 337–371.

- Davis, C., 2016. "The Ukraine conflict, economic-military power balances, and economic sanctions. *Post-Communist Economies*", 28 (2), pp. 167–198.
- Davis, C., 2019. "The Russian Defence Industry, 1980-2025". In: Hartley K. and Belin J., "The Economics of the Global Defence Industry". *Routledge Studies in Defence and Peace Economics*. Taylor and Francis Group. London and New York. Vol 16, No 4 pp. 69-125.
- Davis M. 2006. "An Historical and Political View of the Reserve and Guard Forces of the Baltic States at the Beginning of the Twenty-first Century". *Journal of Baltic Studies*. 2006. Winter. 37. (4). pp. 363-387.
- Deger, S. 1986. "Military Expenditure in Third World Countries", Routledge & Kenan Paul, London. pp.288
- De Andreis M.&Calogero F. 1995 "The Soviet Nuclear Weapon Legacy", SIPRI Research Report No. 10, Oxford University Press pp. 1-26
- Egorov I., 1995 "The Transformation of R&D Potential in Ukraine", *Europe-Asia Studies*, Vol. 47 (1995) pp.661.
- Engels F. 1878 *Anti-Duhring*, Progress Publishers
- Erlanger, S. "Moscow Insists It Must Sell the Instruments of War to Pay the Costs of Peace", *New York Times*, 3 Feb. 1993, pp.A6.
- Farrell T., NATO's Transformation Gaps: "Transatlantic Differences and the War in Afghanistan" *The Journal of Strategic Studies*.2010. 33(5).pp. 673-699.
- Fitchett, J., 1991. "Counting those warheads", *International Herald Tribune*, 28 Aug.
- Friedman N.,1992. "Russia Stages A Fire Sale", *Proceedings of the U.S. Naval Institute* pp.123.
- Fulghum D. A.1992, "Advanced Arms Spread Defies Remote Detection", *Aviation Week and Space Technology*, Nov 1992, pp.20-22.

- Gaddy, C., 1996. "The Price of the Past: Russia's Struggle with the Legacy of a Militarized Economy". Washington DC: Brookings Institution Press.
- Gaddy, C.G. and Ickes, B.W., 1998. "Russia's virtual economy". *Foreign Affairs*, 77 (5), pp. 53–67.
- Gaddy, C.G. and Ickes, B.W., 2005. "Resource rents and the Russian economy". *Eurasian Geography and Economics*, 46 (8), 559–583
- Gerth J. & Weiner T., 1997 "Arms Makers See Bonanza in Selling NATO Expansion', *New York Times*, 29 June 1997, pp.A1/A8;
- Greenhouse, S. 1992. "Post Soviet Arms Industry Is Collapsing", *New York Times*, 9 June 1992, pp.A3.
- Hanson, P., 1987. "Soviet industrial espionage. Some new information". London: Royal Institute for International Affairs, RIIA Discussion Paper No. 1.
- Hartley, K. & Sandler T. 1995 "Handbook of Defense Economics". Vol 2 Amsterdam: North Holland.
- Holtom, P. 2010. "Arms Transfer to Europe and Central Asia", *Sipri Background Paper*.
- Jane's International Defence Review 1993. "Military Doctrine', *J*, 1 April 1993.
- Jane's International Defence Review 1994. "Arms Sales Could Fuel Ukraine's Economic Turnaround", 1 March 1994.
- Jane's International Defence Review 1998. "Ukraine Teams with Giat to Refit T-72 with New 120 mm Smoothbore System", 1 July 1998.
- Jane's International Defence Review 2003. "New DAS from the Ukraine', 1 Jun 2003.
- JDW 1993 "Russia Repays Hungary with 'Fulcrum' Fighters', 30 Oct. 1993, pp. 19.
- JDW 1997 "Russia Exports Hit \$3.5b with Aircraft Sales', 12 Feb. 1997, pp.4

- JDW 1998 "Russia Resumes Sales to Syria with Kornet Contract", 17 June 1998, pp.5.
- Kazakpaev, M. 2006. "US-Kyrgyzstan: partners in different weight divisions', Central Asia and the Caucasus. 3 (39).
- Kornai, J., 1992. "The Socialist System: The Political Economy of Communism". Oxford: Clarendon Press.
- Kostin, S. and Raynaud, E., 2011. "Farewell: The Greatest Spy Story of the Twentieth Century". Las Vegas: AmazonCrossing.
- Lockwood, D. 1993, "Report on Soviet arsenal raises questions, eyebrows", Arms Control Today, 23 (9). Nov. 1993, pp. 23
- Lundmark Martin, 2011. "Transatlantic Defence Industry Integration_Discourse and action in the organizational field of the defence market", Stockholm School of Economics. pp. 55
- Mann P. 1994, "Summit Advances Arms Control", Aviation Week and Space Technology, 3 Oct. 1994, pp.26-7.
- Monaghan, A., 2014. "Defibrillating the Vertikal? Putin and the Russian Grand Strategy". London: Chatham House Research Paper.
- NATO Press Release (91)103, 3 Dec. 1991.
- Nõmm T. 2014 "Armament of Estonia - Arms Procurements of the Ministry of Defence in the 1990s" - Estonian Yearbook of Military History Vol 4 pp.199-216
- Noren, J., 1994. "The Russian military-industrial sector and conversion". Post-Soviet Geography, 35 (9), pp.495–521.
- Noren, J., 1995. "The controversy over Western measures of Soviet defense expenditures". Post-Soviet Affairs, 11 (3), pp.238–276.

- North Atlantic Treaty Organization. 2000. Defence Economics in Russia, Ukraine, Belarus, Central Asia, Transcaucasus and Moldova. Brussels: NATO Document AC/127-D/814.
- Neuman W.L. "Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches", 6th Edition, University of Wisconsin, Whitewater 2006
- Oxenstierna, S., Westerlund, F., 2013. "Arms procurement and the Russian defense industry: Challenges Up to 2020". *Journal of Slavic Military Studies*, 26 (1), pp. 1–24.
- Robertson J. 1997, 'Chinese Arms Sales - A Russian Perspective', APDR, April/May, p.8.
- Shapiro, M. 1992, "Last tactical nuclear arms pulled out of Ukraine", *International Herald Tribune*, 7 May 1992.
- Surry, Eamon.2006 "Transparency in the Arms Industry". SIPRI Policy Paper No 12, Stockholm.
- Thesis by ANASTASIA KLOPOVA Strategic priorities of NATO in Latvia, Lithuania and Estonia Saint-Petersburg State University
- U.S. News & World Report, 'Russia's Swords and Plowshares', Jan. 1993, pp.54-5.
- Weitz, Richard.2006 "Averting a New Great Game in Central Asia". *The Washington Quarterly*, Vol.29, No.3, pp-163.
- Zaloga, S. 1992 "Russia Exporting Top-of-the-Line Weapons", *Armed Forces Journal International*, pp.45-6.
- Zatsepin, V., 2007. "Russian military expenditure: What's behind the curtain?" *The Economics of Peace and Security Journal*, Vol 2, No 1.
- Zarzecki T.W., 1999 "Are arms transfers from the former Soviet Union a security threat?" *The case of combat aircraft*, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol 12, No 1, pp. 124-148

Zatsepin, V., 2012. "The economics of Russian defence policy". In: R. McDermott, et al., eds., "The Russian Armed Forces in Transition: Economic, Geopolitical and Institutional Uncertainties". London: Routledge.

Zatsepin, V., 2014. "Russia's defence industry complex comes out of shadow". Russian Economic Developments, 8.

ΠΗΓΕΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗ (ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ)

<https://www.armscontrol.org/>

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/>

<https://www.defense.gov/>

<https://www.dia.mil/>

www.globalsecurity.org/

<https://www.theiet.org/>

<https://www.iiss.org/>

<https://www.nato.int/docu/pr/2000/p000216e.htm>

<https://ourworldindata.org/>

<http://government.ru/en/department>

<https://sipri.org/>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΠΜΣ «ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α» ΣΤΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ
ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΠΑΠΑΡΓΥΡΗ

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΟΥ ΜΙΝΣΚ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Συνήφθη μεταξύ των 11 μελών της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών στις 30 Δεκεμβρίου 1991.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Με γνώμονα την αναγκαιότητα συντονισμένης και οργανωμένης λύσης σε ζητήματα στον τομέα του ελέγχου των στρατηγικών δυνάμεων και του ενιαίου ελέγχου των πυρηνικών όπλων, η Δημοκρατία της Αρμενίας, η Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, η Δημοκρατία της Λευκορωσίας, η Δημοκρατία του Καζακστάν, η Δημοκρατία του Κιργιζιστάν, η Δημοκρατία της Μολδαβίας, η Ρωσική Ομοσπονδία, η Δημοκρατία του Τατζικιστάν, η Δημοκρατία του Τουρκμενιστάν, η Δημοκρατία της Ουκρανίας και η Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν, που στη συνέχεια αναφέρονται ως «τα κράτη μέλη της Κοινοπολιτείας», συμφώνησαν στα ακόλουθα:

ΑΡΘΡΟ 1

Ο όρος «στρατηγικές δυνάμεις» σημαίνει: ομάδες, σχηματισμούς, μονάδες, ιδρύματα, ινστιτούτα στρατιωτικής εκπαίδευσης για τα στρατηγικά πυραυλικά στρατεύματα, για την αεροπορία, για το ναυτικό και για την αεράμυνα· οι διευθύνσεις της Διοίκησης Διαστήματος και των αερομεταφερόμενων στρατευμάτων, και των στρατηγικών και επιχειρησιακών πληροφοριών, και των πυρηνικών τεχνικών μονάδων, καθώς και οι δυνάμεις, ο εξοπλισμός και άλλες στρατιωτικές εγκαταστάσεις που έχουν σχεδιαστεί για τον έλεγχο και τη συντήρηση των στρατηγικών δυνάμεων της πρώην ΕΣΣΔ (η χρονοδιάγραμμα θα καθοριστεί για κάθε κράτος που συμμετέχει στην Κοινοπολιτεία σε ξεχωριστό πρωτόκολλο).

ΑΡΘΡΟ 2

Τα κράτη-μέλη της Κοινοπολιτείας αναλαμβάνουν να τηρούν τις διεθνείς συνθήκες της πρώην ΕΣΣΔ, να ακολουθούν συντονισμένη πολιτική στον τομέα της διεθνούς ασφάλειας, του αφοπλισμού και του ελέγχου των εξοπλισμών και να συμμετέχουν στην προετοιμασία και εφαρμογή προγραμμάτων για μειώσεις όπλων και ένοπλες δυνάμεις. Τα κράτη μέλη της Κοινοπολιτείας ξεκινούν αμέσως διαπραγματεύσεις μεταξύ τους αλλά και με άλλα κράτη που ήταν προηγουμένως μέρος της ΕΣΣΔ, αλλά δεν έχουν ενταχθεί στην Κοινοπολιτεία, με στόχο την εξασφάλιση εγγυήσεων και την ανάπτυξη μηχανισμών για την εφαρμογή των προαναφερθέντων συνθηκών.

ΑΡΘΡΟ 3

Τα κράτη μέλη της Κοινοπολιτείας αναγνωρίζουν την ανάγκη για κοινή διοίκηση στρατηγικών δυνάμεων και για διατήρηση ενιαίου ελέγχου των πυρηνικών όπλων και άλλων τύπων όπλων μαζικής καταστροφής των ενόπλων δυνάμεων της πρώην ΕΣΣΔ.

ΑΡΘΡΟ 4

Μέχρι την πλήρη εξάλειψη των πυρηνικών όπλων, η απόφαση για την ανάγκη χρήσης τους λαμβάνεται από τον Πρόεδρο της Ρωσικής Ομοσπονδίας σε συμφωνία με τους αρχηγούς της Δημοκρατίας της Λευκορωσίας, της Δημοκρατίας του Καζακστάν και της Δημοκρατίας της Ουκρανίας και σε διαβούλευση με οι αρχηγοί των άλλων κρατών-μελών της Κοινοπολιτείας. Μέχρι την πλήρη καταστροφή τους, τα πυρηνικά όπλα που βρίσκονται στο έδαφος της Δημοκρατίας της Ουκρανίας θα βρίσκονται υπό τον έλεγχο της Διοίκησης των Συνδυασμένων Στρατηγικών Δυνάμεων, με στόχο να μην χρησιμοποιηθούν και να εξαρθρωθούν έως το τέλος του 1994, συμπεριλαμβανομένων των τακτικών πυρηνικών όπλων έως την 1η Ιουλίου 1992. Η διαδικασία καταστροφής πυρηνικών όπλων που βρίσκονται στο έδαφος της Δημοκρατίας της Λευκορωσίας και της Δημοκρατίας της Ουκρανίας θα λάβει χώρα με τη συμμετοχή της Δημοκρατίας της Λευκορωσίας, της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Δημοκρατίας της Ουκρανίας υπό τον κοινό έλεγχο των κρατών της Κοινοπολιτείας.

ΑΡΘΡΟ 5

Το καθεστώς των στρατηγικών δυνάμεων και η διαδικασία υπηρεσίας σε αυτές καθορίζονται σε ειδική συμφωνία.

ΑΡΘΡΟ 6

Η παρούσα συμφωνία τίθεται σε ισχύ από τη στιγμή της υπογραφής της και λήγει με απόφαση των υπογραφόντων κρατών ή του Συμβουλίου των Αρχηγών Κρατών της Κοινοπολιτείας.

Η παρούσα συμφωνία παύει να ισχύει για ένα υπογράφων κράτος από το έδαφος του οποίου αποσύρονται στρατηγικές δυνάμεις ή πυρηνικά όπλα.

Πηγή: <https://www.armscontrol.org/> Μετάφραση: Ίδια επεξεργασία

